Najstarejša slovenska revija za kulturo in družbo

ZUON

2 10



- Pogovor
- Leposlovje
- Esej
- Razmišljanje
- Ocene in zapiski

Alojz Rebula

SKRIVNOST KOSTANJEVEGA GOZDA

Dogajanje, ki ga je tako prevzemalo, se je zgoščevalo, ko se je vzpenjal. Gozd je namreč iz hrastovega sestoja prehajal v kostanjevega in padanje i[illegible]ostalo gostejše. Pobočje se je prevegnilo v ravnico, tam i[illegible] samih starih kostanjev, bil je skrivnostno [illegible]i se je Arnu zdelo, da v akciji ni bil [illegible] tu pa tam raztreseno [illegible]ga nadnaravnega [illegible]ob kateri bi [illegible]rahlih [illegible]bo zauka[illegible] zadeževa[illegible] vejevje, da s[illegible] plodov. To je b[illegible] borovničevje ... Ko[illegible] kot neko vesoljsko plosk[illegible] Ploskanje tudi njemu, tem[illegible]tukaj, sredi tiste mile katastrofe z vej[illegible]nke, ko je vzel v naročje hčerkici? Vero in [illegible] sam krstil? Vero, ker je zdaj veroval v Nekaj, še ve[illegible]prav še ne v njegovo ljubezen kakor Plamnik. Nada, ker [illegible]b vsemu nekaj upal za tisti dvojčici. Da jima bo tista domnevna Ljubezen naklonjena, da bi jima v življenju ne bilo pretežko ...



1857

CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA
Prva slovenska založba

ZVON

Najstarejša slovenska revija
za kulturo in družbo

2010, letnik XIII, številka 2

Uredniški odbor
Andrej Arko
Jadranka Cergol
Jože Faganel
Hanzi Filipič
Jože Kopeinig
Marjana Lavrič
Marko Tavčar

Oblikovanje
Jurij Jančič

Marketing
Simon Ozvatič
simono@celjska-mohorjeva.si

Naročniška služba
Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
Tel.: 03/426-48-00

Naslov uredništva
Nazorjeva 1
Ljubljana
Tel.: 01/244 36 54

Založili
Društvo Mohorjeva družba
zanj Jože Planinšek
Celjska Mohorjeva družba d. o. o.
zanjo Jože Faganel
in Goriška Mohorjeva družba
zanjo msgr. Oskar Simčič

Tisk
Tiskarna Hren, Ljubljana

Cena
Posamezna številka
5,40 EUR / 1.294 SIT
Letna naročnina
27 EUR / 6.470 SIT
Letna naročnina za tujino
45 EUR / 10.784 SIT

Revijo sofinancira Javna agencija
za knjigo Republike Slovenije

www.revijazvon.si

Uvodnik

3 Leto prečiščevanja
Bogomir Štefanič ml.

Leposlovje

5 Potrebujem tišino
Pavlina Bizjak

7 Daljave so sinje
Danijela Zupan

9 Z mano hodi
Smiljan Trobiš

11 Jurjevanje v Konjicah
Vlado Slapnik

12 Dnevnik 2000 (VI)
Akad. Alojz Rebula

16 Preobrazba
Janez Kolenc

22 Noč
Jani Rifel

Esej

26 Človeškost in božanskost
Dr. p. Vladimir Kos

28 Hobbsovo naravno stanje
Dr. Marko Dokić

31 Kosmačeva mladostna muza
Marija Mercina

35 Zavetišče na Viču
Tjaša Rotar

38 Svetopisemska patologija
Dr. Nina Mazi

42 Slovenski *Don Juan*
Vladimir Frantar

Pogovor

44 Kruh, ne igra
Dušan Rogelj z Milanom Jesihom

Pričevanje

48 Sopoćani
Mag. Marijan Tršar

52 Spomin na skladatelja
Rok Klopčič

54 Ata
Dr. Miha Pintarič

56 Italijanske kavbojke
Alenka Steindl

Zapiski in ocene

58 Alma Karlin: Uroki ljubezni – uroki smrti
Iztok Ilich

59 Jerneja Jezernik: Alma Karlin, državljanka sveta
Iztok Ilich

59 Daoud Hari: Prevajalec
Jasna Vombek

60 Milo Dor: Mož, ki je znal leteti
Vladimir Frantar

61 Žarko Petan: Resnica o »resnici«
Igor Gedrih

62 Janez Juhant: Etika I
Igor Gedrih

63 Več piscev: Pojmovnik slovenske umetnosti po letu 1945
Igor Gedrih



Leto prečiščevanja

Bogomir Štefanič ml.

»S tem letom želimo prispevati k prizadevanjem za notranjo prenovo vseh duhovnikov, da bi bilo v današnjem svetu njihovo evangeljsko pričevanje močnejše in jasnejše,« je v pismu, s katerim je junija lani razglasil leto duhovništva, zapisal papež Benedikt XVI. Ali je takrat mogel slutiti, da bo prenova duhovništva tako globoka in boleča, da jo je mogoče primerjati breznarkoznemu operacijskemu izrezovanju nevarnega zastaranega tumorja? Ali je mogel slutiti, da se bo v prevladujoči javnomnenjski zaznavi leto utrjevanja duhovniške istovetnosti spremenilo v leto brezkompromisnega obračunavanja s temeljnimi postulati tega poklica, kot sta celibat in pokorščina?

V mislih imamo seveda spolne zlorabe, ki so se poleg skrajnega vzgojnega nasilja zlasti v 60. in 70. letih prejšnjega stoletja dogajale za cerkvenimi zidovi in so ta čas, potem ko so pred leti zaznamovale katoliško Cerkev v Ameriki, izbruhnile na površje tudi v obsežnem »evropskem paketu« (Irska, Nemčija, Avstrija, Nizozemska, Švica ...). Upravičeni pretresenosti ob novih ali zgolj medijsko pogretih zlorabah iz preteklosti nujno sledi vprašanje: ali smo zdaj, kot nas prepričujejo Cerkvi nenaklonjeni mnenjski voditelji, res priče tako siloviti zatemnitvi pričevanjske moči uradne Cerkve, da si ta zaradi razgaljenega moralnega zdrsa ne bo več opomogla, ali pa smo vendarle sredi bolj ali manj pričakovanega, vsekakor pa nujnega procesa prečiščevanja, ki je pogoj za obnovo sicer načetih, a še vedno zdravih temeljev duhovniškega poklica?

»Šlatal me je! Šlatal me je!« je vpil fant v zgodnjih najstniških letih, ko je dobesedno »priletel« iz spovednice na duhovnih vajah pri eni izmed redovnih skupnosti na Slovenskem. Ta podoba je piscu teh vrstic, ki je prav tako čakal na spoved, več kot 30 let pozneje ostala jasno v spominu, drugo dogajanje pa je že bolj zamegljeno. Če se ne motim, so se pristojni s fantom pogovorili – ostal je na duhovnih vajah –, duhovnika, kateri ga je očitno nadlegoval, pa v podobah iz preteklosti ni več. Najbrž so ga, vsaj začasno, umaknili iz neposrednega dela z otroki.

Zakaj omenjam to epizodo? Z njo se želim zavarovati pred morebitnim bralskim očitkom, da pišem »na pamet«, da se grem morda celo ceneno cerkveno apologetiko. Vem, kako je videti otrokovo prizadetost že ob »navadnem šlatanju«, zato si še preveč zlahka predstavljam travmo, ki jo povzročijo bistveno hujše vrste spolnih zlorab. In kot me je bilo, ne da bi točno vedel, zakaj, pred desetletji kot otroka sram za nekaj, kar se je dogajalo pred mojimi očmi, me je danes kot odraslega katoličana in očeta še toliko bolj sram za vsak tovrsten »gnusen zločin« (besedna zveza Benedikta XVI.), ki se zgodi v kateri koli krajevni Cerkvi kjer koli na svetu, saj ga čutim kot zlorabo zaupanja v svoji družini.

Z obujanjem lastnega spomina želim poleg tega opozoriti na dejstvo, da pred problemom pedofilije ni imuna niti Cerkev na Slovenskem.

V trenutku, ko pišem te vrstice, je v zaporu na prestajanju večletne zaporne kazni zaradi spolne zlorabe mladoletne osebe en duhovnik, drugi pravnomočno obsojeni se mu bo po vsej verjetnosti kljub slabemu zdravju kmalu pridružil, tretjega so na prvi stopnji obsodili na pogojno kazen, proti četrtemu teče kazenski postopek. Ali so v škofijskih in redovniških omarah skriti kakšni stari okostnjaki, ne vemo natančno. Eno so govorice, drugo civilni in cerkveni kazenskopravni postopki. Rezultate slednjih še čakamo.

In prav je, da je tudi slovenska krajevna Cerkev vpeta v trpko samospraševanje o bremenu otroških zlorab – zaradi dobrega imena okoli 800 škofijskih in še skoraj 300 redovnih duhovnikov, ki nimajo nad seboj nobenega takšnega madeža, pa jim ga želijo povprek prilepiti zaradi znanega slovenskega proticerkvenega afekta. Kako sicer drugače ovrednotiti besede nekega liberalnega politikanta, ki je trdil, da zaupati otroka v cerkveni pedagoški sistem »ni razumna odločitev«, ali pa trditev neke menda svetovljanske novinarke, da je verouk predvsem prisila, kaznovanje in spolno nasilje?! Podobnih izjav, ki si za pretvezo jemljejo globalno razpravo o pedofiliji v duhovniških vrstah, bi lahko našli še veliko in pomenijo skrajno sprevrženo inkriminacijo celotne kateheze!

S tem si delajo dežurni slovenski ksenofobi medvedjo uslugo. Tvegajo namreč, da bodo s krivičnim posploševanjem sprožili znani notranjecerkveni solidarnostno-povezovalni učinek – refleks, ki je znan še iz režimskih časov, ko je skušala duhovščina zaradi zunanjih »diferenciacijskih« pritiskov strniti vrste in zavarovati tudi tiste, ki morda varstva niso bili vredni.

V tem trenutku smo duhovnikom dolžni pokazati drugačno držo – držo podpore in zaupanja, da bodo zmogli skozi očiščevalni proces resnično doseči cilj njim posvečenega leta: močnejše in jasnejše evangeljsko pričevanje. Kajti ne znam in nočem si predstavljati, če uporabim pojma iz podnaslova te revije, kulture in družbe, v kateri bi moji otroci rasli brez pristnih duhovniških zgledov..

Potrebujem tišino

Pavlina Bizjak

Vztrajno in drzno segam k tebi

Zemeljsko mi je darovano
in jaz sem darovana zemeljskemu.
Vtrta sem v prst in zazrta v nebo.
In prav zato mi ne manjka nič.
Vztrajno in drzno segam k Tebi.
V upanju in veri.
Nosiš me na rokah,
zato sem tako lahka,
mehka in dobra.
Kakšna šele bom, ko se
bova srečala iz oči v oči, moj Oče?

SPREOBRNJENJE

Šla bom na obisk in vem,
da ta cilj ni ničev.
Bog je opravil svoje delo.
Dotaknila sem se lesa križa.
Tako mehak je in tako trd.
Potrebna je bila ta izkušnja,
če hočem na obisk.
Kako naj ti sicer pogledam v oči?
Ti, ki si na meji, bi takoj videl plitkost moje duše.
Lahko bi se motil in ne verjel v moje
spreobrnjenje.
Bog je opravil svoje delo.
Prišla sem.
Brez besed prijela sem te za roko, objela
izmučen obraz.
Spet bo Bog opravil svoje delo.
Na stežaj so mi odprta vsa vrata.

MOLITEV

Sem se stisnila v kot,
kjer je tišina.
Tam sem lahko s sabo.
In s Tabo.
Potrebujem tišino.
Slutim Te, potem Te čutim,
vidim, tipam –
In potem vrževa debato.
Razumeva se, Ti in jaz,
a ne, Gospod!?

PREPOJENA SEM S TABO

Prepojena sem s Tabo
od jutra do jutra.
Hvala za prespano noč.
Prepojena sem s Tabo.
Pridi še čez dan na pomoč.
Kot pivnik s tinto sem prepojena
s Tabo.
Zato ne slišim krikov obupa.
V mirni sapi
počivam ves delovni dan,
dokler ne ležem
prepojena s Tabo
v tihi AMEN.

ZLATI ANGEL

Z zlatimi krili razsvetljena noč
in utrgana struna visi čez previs.
Ne more igrati.
Pa se čez planjavo širijo zvoki nežne
harfe vseeno.
V duši je tiho.
V duši je mir.
Kaplja raztopljene snežinke je
pravkar spolzela po veji in zbrisala
solze sveta.
Povezale so se vse strune vseh
glasbil v harmonijo,
ker to noč je nihče ne more izničiti.

Ker to noč in nikdar ne more nihče
ničesar premakniti, če v njem nisi Ti,
če to nisi sam TI.

SEM TUDI ZATE

Ko te pokrižam,
vem, jaz sem tudi zate.
Potem sem mirna.
In prav nič nisem preplašena
kakor srna.
Čeprav gozd je črn in pašnik brez
ovac.
In nebo bo malo jokalo.

Daljave so sinje

Danijela Zupan

Govorica rož

O svoji preprostosti
šepečejo rože,
kadar v čisto navadnem
dnevu pomladnem
sedeš k njim.

Morda spregovore
o zapuščenih domačijah,
morda o krilih metuljev
ali pa zgolj o nožicah čebel.

In ko naposled vstaneš
in greš naprej v nov dan,
gre s tabo, nehote,
njihov mir v nemiru
in njih nemir v miru.

V pomladnem večeru

Pomladni večer;
pravkar je nehalo deževati;
obris cerkve na hribu;
oblaki
kakor od bitke razgreti pirati.

Ob cesti luči se prižigajo
v hišah –
daj, Bog, da v njih ljudem je lepo!

Ob reki se plazijo prve meglice.
Počasi temnejše postaja nebo.

Temno nebo ponovno dež obljublja
– le kdo bi se ga mogel bati!
Počasi v noči se nebo izgublja …
Le kdo v tem večeru more spati?

Upanje

Ko …
Ko se razcvetajo bele češnje …
Ko so bele poti
Prepredene med seboj
in si, prašne, prijazno podajajo roke
in so v njihovih naročjih
varno spravljena
zeleneča polja …

Ko so večeri sinji
in zvezde ponoči svetlejše
in jutra prijazno dišijo …

Ko telesa starih olesenelih trav
v svoji srži odkrivajo drobno zelenilo novih,
… ko listje komajda začenja biti mlado …

Ko se modre spominčice
zaljubljeno spogledujejo s tabo,

veš,
da je znova pomlad
s kipečo silovitostjo, prepolna vsakršnih
ljubezni.

In da je znova tu še eno čakanje
… enakonočja.

Pismo iz Celja v Buenos Aires

Daleč ste …
In vendar ste nam blizu.
Domači, naši.
Mislimo drug na drugega!
Pišemo si in se pogovarjamo
v tem našem izginjajočem slovenskem
jeziku!
Ustvarjajmo skupaj!
Upajmo!
Verujmo!
Sanjajmo!
Sanjamo enake sanje,
čeprav so razdalje med nami.
V resnici gre za fizične razdalje,
ker drugih ni.
Misel je namreč tista, ki zmore
v enem samem trenutku
premostiti vsakršno razdaljo.
Ravno zato je misel tako učinkovita!
Ni čudno, da so se misli vselej bali …
vsi režimi vseh časov.
Pode nočnim nebom in v svetlem dnevu
si zmoremo kadarkoli poklanjati medsebojno,
zgolj z mislimi poklanjati dragocene besede in stavke;
čemu ne bi izkoristili tega?

Zrcalno pismo iz Buenos Airesa v Celje

Čemu ne bi izkoristili tega?
… Zgolj z mislimi poklanjati dragocene
besede in stavke
… si zmoremo kadarkoli poklanjati medsebojno …
pod nočnim nebom in v svetlem dnevu.
Vsi režimi vseh časov
so se misli vselej bali. Ni čudno.
Ravno zato je misel tako učinkovita!
… Premostiti vsakršno razdaljo
v enem samem trenutku …
misel je namreč tista, ki zmore,
ker drugih ni.
V resnici gre za fizične razdalje.
Čeprav so razdalje med nami,
sanjamo enake sanje.
Sanjajmo!
Verujmo!
Upajmo!
Ustvarjamo skupaj …
v tem našem izginjajočem slovenskem
jeziku!
Pišimo si in se pogovarjajmo!
Mislimo drug na drugega!
Naši, domači.
In vendar ste nam blizu.
Daleč ste …

Z mano hodi

Smiljan Trobiš

Metamorfoze

Vse se srečuje v meni.
Srečevanje je sreča.
Dogodki v človeku
so življenje duše.
Izročam gor,
odkoder je prišlo,
in ostajam bogat.
Ko se zapičim,
izgubim ravnotežje.
Vse je narobe
in pozabim, da je vse lepo in prav.
Dogajanja imajo
skupni imenovalec:
Ljubezen.
Nisem središče.
Na skrajnem robu
velikega sveta
bi rad obdržal, kar imam rad.
A polzi iz rok
in vedno bolj sam sem,
obkrožen z bogastvi.
Premik iz žarišča
mi pomeni vse.
In sam težko pospešim zorenje.
Visim med
popki in sadovi,
prebogat od bolečin …

Zjutraj

Z mano bodi
v tem belem jutru,
ko odnehavajo snežinke
in se grehi tepejo
in je toplo;
ko ljudje žarijo
iz jutranjega spanja
in se prebuja nova možnost.
Tiho se me okleni,
pridi vame,
da odmislim strah
in da mučne drobne misli
dajo prostor
eni sami veliki;
da bom čutil sebe
in tebe ob sebi,
da bom miren,
ko se bogastva pretakajo;
da bom bolečine
vdano nosil
in jih spreminjal v darila
za druge …

Iz žalosti

Če se žalost razlije
kakor kava po preprogi,
stotine litrov kave, temine,
ki se je zbirala v bolečinah
dan za dnem –
in če hodiš po tej preprogi
nemočen in s sklonjeno glavo
in ti temina bije iz oči
in veš, da preproga
nikoli več ne bo čista –,
kam boš šel po veselje,
kam boš izdolbel svoje oči?
Vedeti. Tam so oblaki,
svetli, rdeči oblaki.
In nebo, ki pripoveduje o soncu.
Tam so ljudje, ki žarijo dobroto.
Tam zunaj … Tam gori … Tam …

Čudeži

Vem za nekoga,
ki zna spreminjati.
Zimo v pomlad.
Temo v svetlobo.
Kaj naj drugega,
kot da ga rad imam?
On bo hromeči pokrov
nad mano umaknil,
on bo premaknil
misli začarani krog,
on je preprosto: Bog.
In kolikor hujšo bolečino
sem si zadal,
tem globlje bo zarezal vame,
da me očisti, ozdravi,
da bom spet videl v nebo.

Jurjevanje v Konjicah

Vlado Slapnik

Že zeleni Konjiška gora,
budi se pomladna vedrina,
poslavlja zimska se mora –
prihaja blagodejna milina!

Na Jurjevo! Na Jurjevo!
Pridite v Konjice!
Vse bo vriskalo, vse v zelenju veselo
iz vseh grl družno bo pelo …

Konjiška gora
se z zelenim plaščem boginje Vesne
odeva,
na trgu se gnete množica barvita,
ob tlakovce se krešejo konjska kopita,
zavetnik sveti Jurij blagoslov doda,
da pride v deželo obilna naj letina.

Pihalna godba pomladno pesem ureže,
da starko zimo zveže
in jo pošlje tja
vse do Črnega morja …

Seveda ne manjka mladina,
da s poliči sladkega vina
iz Škalskih goric
ponudi ta biser Konjic.



Dnevnik

2000 (VI)

Alojz Rebula

Sobota, 2. decembra

V prilogi Dela zelo redek gost v našem tisku: Pino Mlakar. Govori samo o plesu, svoji življenjski umetnosti, a v prelepi zavesti krščanskega vernika. »Moja vera je osebna vera in vera Cerkve. Živel sem sveti trojici: lepoti, dobroti, resnici. Krščansko vodilo ni zapopadeno v tem, da bi spreminjali drugega, temveč ob drugem sebe. Prepričan sem, da krščanstvu baletna umetnost ni naredila škode …«

Nedelja, 3. decembra

V *Il Corriere della Sera* Claudio Magris predstavi dva liberalca, ki se mu očitno zdita zanimiva: Španca Josefa Romoneda in Italijana Enza Marza. Španec je praktično nihilist: »Življenje samo na sebi nima smisla: katere vrednote je mogoče graditi?« Polno sprejetje liberalne ekonomije se druži s kritiko tiranskega ekonomizma, ki »sploščuje svet v totalno indiferenco …« Italijan pa: »Cerkev se zaveda, da je na ravni spoznanja izgubila, ker tomizem in 'razodeta resnica' nič ne moreta proti relativizmu in dvomu, ki sta nam podarila modernost.« In kadar se samozavestno sklicuje na etiko: »Religioznim vrednotam se ne zoperstavlja-ta indiferenca in praznina, ampak močne vrednote, rojene iz svobodne individualne zavesti …« Človek bi moža vprašal: kakšne pa so tiste možne vrednote, porojene iz individualne zavesti? Kri nacizma ali Marxov razredni boj?

Ponedeljek, 4. decembra

V Cinkovem domu na Opčinah sestanek za začetek postopka za beatifikacijo dr. Jakoba Ukmarja. Škof Ravignani pokaže na g. Jakomina, ki sedi ob njem: »Drugega postulatorja ne vidim.« Občudujem fineso, inteligenco in uravnovešenost tega škofa.

Sreda, 6. decembra

V atriju radia že sedi dr. Cecovini s funkcionarko Cepakovo. Nato pride s svojim belim čopkom čez čelo živahni profesor Miccoli, po čakanju se prikaže še dr. Botteri. Cecovini: »Ali se ne bomo tikali?«

Žena mu je slepa, tudi sam ima težave z vidom, a sicer je stari vitalnež. *Cerkev na Tržaškem pod fašizmom.* – Ne vem, če je bila okrogla miza programirana prav na to temo. Toda beseda je tekla prav o tem, o škofovanju Fogarja in Santina. V polčasu, posvečenem Fogarju, je bil moj prispevek v tem, da sem opisal svoje srečanje z njim na Južnem Tirolskem, kamor je bil prišel iz Rima na poletni oddih. Srečanje je bilo povsem slučajno, a zgodilo se je v času mojega tipanja

proti krščanstvu in je bilo zame, ki mi je bil tedanji tržaški škof na tisti poti bolj v oviro kot v spodbudo, nekakšno prelomno doživetje. Ko da bi mi bil Nekdo rekel: »Pokazal ti bom drugačnega katoliškega škofa …« Knežje dostojanstvo, nekakšna habsburška gosposkost, sproščena gostoljubnost (»Vzemite si cigareto, te so od svetega očeta«), prisrčen odnos do Slovencev (omenil je Besednjaka) – »drugačni škof« je stal pred mano kot odprta *Hoja za Kristusom* … Po kavi, na katero smo stopili v bližnji bar, je sledil polčas o Santinu. Bil je manj gladek, a nič dramatičen, diplomatsko splošen. Skalil sem ga samo jaz. Čut za resnico mi ni dal, da ga ne bi, čeprav v dolžni zadržanosti. Pred slovesom mi je Cecovini potožil, da nima založnika za svoj *Coccodrillo*. V radijskem avtu, ki naju pelje na Kras (Cecovini se je namreč udomil v Trebčah), poslušam govorjenje o časopisnem sporu med kulturnikoma Magrisom in Tomizzo. Nisem mu sledil. Domnevam, da ne gre za kakšno idejno reč, ampak prej za kulturniško ljubosumje.

Zvečer telefon: župnik Kompare iz Logatca prosi za nastop v tednu verskega tiska, in sicer 26. januarja. Morda domneva, da bom zaradi tako odmaknjenega datuma bolj razpoložljiv. In res obljubim.

Četrtek, 7. decembra

Ko Mariu omenim, da mi je Andrej Brvar od mariborskih Obzorij vrnil rokopis dnevnika *Klaviatura življenja,* mi reče, da bo delo objavila Mladika.

V Gorjah pri Bledu je umrl profesor Niko Košir. Najin odnos lahko strnem v formulo: od velike simpatije do hladne odtujenosti.

Spoznala sva se na kosilu pri Subanu v Trstu po predstavitvi Capudrovega prevoda *Božanske komedije* v Kulturnem domu. Potlej sva si prav prijateljsko izmenjala vrsto pisem in knjig, na koncu pa se razšla ob politiki, ob gledanju na revolucijo in na Demos. Bivši partizan, a po duši demokrat, je po vojni ostal nekako neintegriran v sistem. Bil je zagrenjen na vse strani, vendar kulturno in etično humanist, posebno spoštljiv do antične kulture. Jegličev zavod, v katerem je bil nekaj let, je pustil svojo sled, čeprav vere iz njega ni odnesel. Menda je umiral težko, s kakšnim »Kdaj me bo vzel hudič«, na kar ga je menda sorodnica zavrnila: »Če v Boga ne verjamete, zakaj kličete hudiča?« RIP.

Petek, 8. decembra

Umrl znani hrvaški kulturnik Vlado Gotovac. Spoznal sem ga v Vilenici in pozneje videl v Dragi. Sijajen govornik in prijeten sogovornik, sicer eden najvidnejših disidentov v Titovem režimu in temu primerno preganjan. Pri branju nekega njegovega razmišljanja sem postal pozoren na to, kako pogosto je ta Hrvat uporabljal besedo v e č n o s t, sicer pa ne vem ničesar o njegovem odnosu do religije. RIP.

Nedelja, 10. decembra

Danes je bilo vse programirano za odhod, za vrnitev v predbožično razpoloženje štajerske vasice, pa … Ko bi se mi bilo zgodilo na poti kamorkoli, ampak ne na poti k sedmi maši … S še prazne Carduccijeve sem zavil v ulico Milano, naredil korak s pločnika in se znašel na tleh na hrbtu. Poskusil sem vstati. Nisem mogel. Zasvetilo se je, iz ulice Coroneo je vozil avto, prečkal Carduccijevo in zavil v ulico Milano, kjer sem ležal z rokami od sebe. Ležal in se vdano prepuščal milosti vesolja, tudi če bi avto šel čezme. Pa je ustavil. Iz njega je poskakalo nekaj črnega, dva, trije karabinjerji. Vzdignili so me. Hoteli so z mano na prvo pomoč. Zahvalil sem se in naredil korak v dokaz, da ne potrebujem njihove pomoči. »*Allora lei è un giovinotto*!« (Vi ste pa mladenič!) je rekel veselo eden od karabinjerjev in so se odpeljali. A komaj sem poskusil stopati proti Sv. Antonu, sem se zavedel, da do cerkve ne bom prišel. Obrnil sem se in se, ne vem, kako, zvlekel do openskega tramvaja in zlezel nanj. Zdaj mi je bilo jasno: nekaj hujšega se je bilo zgodilo z nogo. Na Opčinah sem se zavlekel v postajni bar, zaman skušal poklicati Zoro (pa je že bila pokonci), nakar je uslužbenka v baru poklicala 118. Prišlo je nekaj ljudi v rdečem. S klopi, kjer sem ležal, so me ljubeznivo spravili v rešilca. V bolnišnici na Katinari sem se znašel na nosilih v nekakšni velikanski kleti. Če sem kdaj v življenju doživel kakšen dokaz o obstoju neke ljubeče Sile nad nami, sem ga doživel tam. Nekaj časa sem ležal tam na nosilih, sam v tisti cementni kleti, ko se je oglasilo blizu mene v slovenščini: »Kaj pa vi tukaj, gospod Rebula?« Slovenščina v zgodnjem nedeljskem jutru, ko še ni bilo obiskov in tudi bolniki niso imeli kaj iskati v velikem praznem prostoru. »Me poznate?« – »Poznam vas s televizije. Kaj je? Katoličani si moramo pomagati!« Kakšen čudež je to bil? Kje pa so bili v Trstu kakšni slovenski katoličani? Je bil morda kdo iz kakšne Selške doline ali iz Vipavske? »Sem Miro iz Ricmanj.« Iz tistih Ricmanj, ki so bile pred kakimi sto leti svetniškega Ukmarja napadali s kamenjem? Čudež k čudežu: Ricmanjec je imel mobitel in Zora je bila obveščena. Kakšno doživetje! Kakšna injekcija FIATA! In blagodejna injekcija je trajala ves dan. Tudi preko tistega »*Frattura classica del femore!*« (Klasični zlom stegnenice), ki jo je izrekel zdravnik izza rentgenskega aparata.

Opoldne je bila pri meni Zora, z zvezkom za dnevnik in z mojim trenutnim branjem, Janezom od Križa.

Zvečer si z občudovanjem preberem zadevni esej profesorice Cigoj-Leben.

Četrtek, 14. decembra

Za predsednika ZDA je bil izvoljen Bush. O dogodku berem v *Il Corriere della Sera* in v *L' Avvenire*. Sla po oblasti in po petroleju?

Petek 15. decembra

Krivičen sem do Trsta, ko mi uhajajo sodbe o tukajšnji romanski površnosti in plehkem materializmu. Danes se je hotel anestezist strastno razgovoriti o verski problematiki. Pomenek je naju speljal še k različnim temam: od Ignacijevih duhovih vaj do disidentskega škofa Lefebvra. Bere namreč njegovo *Lettera aperta ai cattolici perplessi* – Odprto pismo zbeganim katoličanom. Anestezista je zanimalo še kaj, od izvirnega greha do konca sveta.

Alenka in Igor pa mi prineseta knjigo, ki me bo zaposlila s primorsko problematiko, delo zgodovinarja Mlakarja *Tragedija v Cerknem*. Delo je izdala Goriška Mohorjeva družba, in sicer bolj v zgodovinskem kot ideološkem ključu. Delo požiram, dokler ne ugasnejo v sobi luči.

Nedelja, 17. decembra

Mnogo obiskovalcev, tudi od nesorodnikov, ki mi prekinjajo branje Borisa Mlakarja. Potem obisk celo iz Loke. Z medenimi piškoti, s stekleničko sladkega soka iz naših jabolk in z novico, da so gobe rasle do včerajšnjega snega. Naslednji obisk od bratrančevega sina, me navda z žalostjo, saj je govoril o očetu, ki je že leta priklenjen na posteljo, pa da nenehno joče. Zdi se, da naš razkristjanjeni človek ni več zmožen verske tolažbe. In vendar mi je nekega dne pokazal, v kakšno versko arhitekturo se je bil izživel njegov mizarski konjiček: vso hišno klet je bi napolnil z zvonički, vsakega s svojo cerkvico. Tisti njegov jok me tembolj pretrese, ker vsakič, kadar ga obiščem, daje vtis vedrega človeka, dovzetnega za šalo. Najbolj pa me gane naslednji obiskovalec: Felicita Vodopivec, tako rekoč ustanova slovenskega krščanstva v Trstu. Iz vsiljenega italijanskega Bevilacqua se ji je uspelo prebiti šele po 70 letih. Štirideset let je bila pomočnica pri dr. Prešernu in se svetniško razdajala, kjer je bilo kaj pomagati krščanski stvari. Zora, ki pride za njo, je prejšnjo noč spala samo 4 ure, pa je le napisala intervju za ne vem kam. Pa glej, še nekdanja učenka, ki pove, da je verna in da ima vernega moža, svoji hčerki pa je sama bila vrtnarica. Ali bo kaj miru, da končam Mlakarjevo knjigo, zavzdihnem po obiskih, po vseh teh vdorih življenja k moji postelji? Ob knjigi si rečem: skromen horizont, a poštenost in vestno nabrano gradivo, še prevelika obzirnost do OF oziroma Partije.

Sreda, 20. decembra

Ko se zbudim, vidim onkraj okna veje v vetru in še naprej rjavkavost gmajne. Saj, sem v sanatoriju v Nabrežini. Snoči so me pripeljali na rehabilitacijo. Napišem *Credo* za novoletno številko Družine. Ljubezniva Prosečanka mi pride delat elektrokardiogram. V vozičku me čez cesto prepeljejo na rentgensko slikanje, kar opravi prijazen tehnik. Sestra Ivanka me popelje k oknu, da mi pokaže železniško postajo, Šempolaj, Praprot …

Železniška postaja, kjer je stari oče Janez kot premikač doživel svojo službeno epiko, v slavnosti velikega cesarstva. V slovesnosti komande. V mimohodih brzovlakov z Dunaja. V tovariškem shajanju s tovariši v gostilni pri Žeži, ki je morala biti prav tamle, nasproti sanatoriju …

V sobo sem dobil tovariša, starejšega Saležana, nezgovornega človeka.

Pošta: Stanetova kartica iz Širja, zahvala dr. Krašovca za nastop na Akademiji, nov dar Gorazda Kocijančiča – *Maksim Spoznavalec,* Vinkovo pismo.

Četrtek, 21. decembra

Zdravnik, ki mi zdravi rano, napove odvzem šivov: 27. Zunaj svetlo in burja. Iz telovadnice v tretjem nadstropju razgled na viadukt in na Šempolaj.

Milost onega FIATA še traja.

Tanja mi prinese papežev govor kuriji. Kakšnega velikega Petra imamo! Kakšna svetloba! Vendar: ali ne vidi upadanja vernosti? Mora ga videti. Torej je njegova vera večja od strahu.

Dr. Joža Mahnič, ravnatelj Slovenske Matice, si ob prazniškem voščilu želi od mene kakšen leposlovni tekst, kakor je zapisal.

Spreletela me je misel o nekakšnem novelističnem pohodu skozi slovensko zgodovino, skozi nekatere njene ključne trenutke, od naselitve do danes …

Sobota, 23. decembra

V fizioterapevtki, čeprav Slovenki, bi v tem raznarodenem koncu pričakoval človeka, psihološko bolj ali manj asimilitranega, pa najdem v tej hčerki svojega bivšega semeniškega sošolca očarljivo mlado Slovenko, ki mi v sproščeni in kulturni slovenščini govori o svojih dveh otrocih, o možu, o družinskih izletih v Bohinj …

Sledi jutranji ritual, ki ga v hišo uvajata sestri: Ivanka s kavo, Marija s časopisi. Nisem več negiben, s stojalčkom se že lahko premikam. Ko da to pomaga tudi fantaziji, prihajajo zamisli za novelistično zbirko. Danes se mi je predstavil Šempolajec, vozač hrastov v Benetke, potem mesar na eni od španskih ladij v bitki pri Lepantu.

Popoldne oblak obiskov, Mario z novo *Mladiko*, Marjanka z otroki, Zora s pošto in mohorjevkami, med katerimi me bo najbolj pritegnil Mirko Kambič s svojo avtobiografsko knjigo *Doživetja sredi mojega stoletja*.

Iz današnjega branja naj si zapomnim mesto iz revije *Communio*, iz članka Romana Guardinija, kjer ta žlahtni katoliški mislec očita Goetheju premalo resnosti.

Nedelja, 24. decembra

Motivi za novelistično zbirko: Kraljeva Venus, Hemina gora, tajnik Katarine Sienske v kartuziji v Žičah, Bohoričeva latinščina, sodi s protestantskimi knjigami, škof Hren na Uršlji gori, slovenski Napoleonov vojak na Berezini, obešenjska vrv v Prešernovi sobi, Doberdob, Kočevski Rog.

Prvič s stojalom prehodil hodnik do konca.

Zvečer pri maši domnevnega Slovenca, ki mu pravijo »don Vittorio«. Zora pojde k polnočnici s sestrama v Rojan. V meni odmev nekega joka: »Rada bi bila s tabo …«. Naj hišni angel razgrne nad nami te dni perut božje moči in tolažbe.

Ponedeljek, 25. decembra

Veder »*Buon natale*« od bolničarjev, ki me zbudijo ob 7.15h, a dan je deževen in na meji sneženja. Praznično branje poiščem pri Maksimu spoznavalcu.

Zanimiv pomenek s sobolnikom Grilancem. Ko so leta 1967 podirali hiše v ulici Raffaello Sanzio pri Sv. Ivanu, je med odpadki v nekem stanovanju našel pismo s podpisom Ivana Cankarja. »Pa ste vedeli, kdo je bil?« sem ga vprašal. »Sem, pa kdo naj sredi vsega tistega dela misli na kulturo …«

»Samo da ne boš jokala,« rečem Zori, ko odhaja. »Ne bom. Saj veš, da znam biti močna.« In je spet v solzah. Toda na vratih postanejo smeh …

Torek, 26. decembra

Med kosilom me obišče »don Vittorio« in mi da podobico. Na vprašanje, ali govori slovensko, odgovori: »Sem Slovenec.« Oče, štancar, je bil iz Komna, mati iz ribiške družine v Nabrežini. V mladih letih je bil pri salezijancih, a študirat je šel šele pri 27 letih. Prej je živel za šport. Bil je branilec nogometni ekipi Genove v seriji A. Pridigati si slovensko ne upa. Prebere mi pesem brazilskega pesnika, ki se je takole spominjam: *V pesku sem videl štiri stopinje, potem pa samo dve.' Kje si bil,Gospod?' ' Takrat, ko je bilo najteže, sem te nosil* …

Četrtek, 28. decembra

Moli, človek, da bi vztrajala milost FIATA. Včeraj sem treniral stopanje po stopnicah, danes pa sem prvič v telovadnici stopal s palicama. Staneta in Edija pričakam pri branju Kambičeve knjige. Lep in hraneč pomenek, Edi mi pokloni novo knjigo o Maritainovih.

Sobota, 29. decembra

»Kakšne Alpe v snegu!« reče Ivanka, ko pride iz Šempolaja. Tudi Grilanc mi reče po terapiji »V soncu Julijske Alpe!« Je morda ta naliv svetlobe napoved notranje teme? Se bo treba boriti za vdanost?

Ura je 16. Verjetno nikogar ne bo. A saj je bil tu Stane s svojim čudovitim pismom. Pa je še Mario. S paketom pod pazduho. Z gradivom, ki je prispelo na zadnji natečaj Mladike in ki ga bo treba prebrati in oceniti. No, saj je sanatorij kar prikladen kraj za to prosekturo.

Nedelja, 31. decembra

Rehabilitacija bi lahko dala zadnjemu dnevu leta poseben priokus, a ga ne da. Silvestrovo je zunaj, jaz sem samo rehabilitacija. Ob 4h še tema, ki pa je v burji nekam manj tema in g. Grilanc reče: »Se že dela dan.«

Časopisi od ene sestre in kavica od druge.

Pisanje v Savinjsko dolino, v Argentino, v Kranj, v Kolorado, v Lecce, v Maribor.

Kolumna za *Družino: Milost Slovenije*.

Zadnje dejanje leta: odpiranje svežnja s slovensko besedo, kakršnakoli že je.

Preobrazba

Janez Kolenc

Skromna hišica pod Gorjanci. Nekoliko izven vasi, ki je štela okoli trideset hiš. Od dni prvega zavedanja si je začela zapisovati v svojo zavedajočo se notranjost nekak svoj zakonik, kdo je in kaj naj počne na tem svetu. Nič je ni zaviralo, celo oče in mati ne, kot da ju ni, le kadar je kaj potrebovala, je skoraj terjajoče zahtevala …

Za tri sestre se sploh zmenila ni, kot da jih ni. Le ona. Ona edina. Zanjo je bilo ustvarjeno sonce, obseva samo njo, zanjo zeleni vsa zemlja, le za obdelavo ne, za to so sestre in mati. V svojem notranjem vidu je ustvarila tip popolne lepote, in ta je ona. Zanjo so bili vsi živeči fantje daleč okoli. Vsi so hrepeneli le po njej. Druge je prav podcenjevala. Odraščanje tu pod Gorjanci, daleč od mesta, ne sredi sveta, se ji je zdelo v začetku popolnoma nerazumljivo, potem se je porodila želja, da se mora izviti iz tega tesnega, pomotoma zategnjenega pasu okoli sebe. In že takrat, v osnovni šoli, je sklenila, da bo šla. V šoli je gledala učiteljem v obraz, ker je čakala, kdaj bo bruhnil ogenj iz njihovih hrepenečih oči. Za samo snov ji ni bilo mar. Pa so jo hvalili, češ kako pozorna je pri pouku. In čim bolj je doraščala, tem bolj je slišala glas, ki jo je vabil: Pojdi, zate, lepotica, ni mesta tu. Za domače in okolico je bila popolna tujka. Čeprav so imeli kar obsežno posest, nikdar nikomur ni padlo v glavo, da bi ji rinil kake grablje ali vile v roke. Njej? Sestre in mati da, samoumevno, ona: ne.

Mati in oče sta želela to spremeniti, sestre so se puntale, pomagalo ni nič. Vera je ostala Vera – je lepa in rojena za kaj boljšega. V prizadevanju, da bi se večno ne razburjali, so jo začeli puščati v miru in začela se je celo oblačiti, kot je videla v kaki modni reviji. Brala je le take revije, ki so prikazovale žensko telo, lepo oblečeno po zadnji modi.

V želji, da bi se izognila domači okolici, ki jo je nemo obsojala in s tem omejevala, se je v osnovni šoli vpisovala v več dejavnosti, celo k verouku, le da doma ni bila. Toda poslušala ni, notranja ušesa je zaprla. Če jo je kdo kaj vprašal, je vselej nekaj odgovorila, ali osvojila ničesar, ker je zvok predavateljevih besed kmalu izhlapel.

Ko je bilo osnovne šole konec, so si doma kar nekako oddahnili, čeprav je oče gledal mrko izpod čela, ko se je odpravljala za v mesto. Kam, ni dobro vedela, niti kaj bo počela niti kako preživela vsaj začetek. Le iti. Vedela je, da imajo nekako daljno žlahto, k njim se bo zatekla, da se bo znašla. In storila je tako.

»Vera, pazi se! V tebi je nekaj pogubnega.« Več mati ni mogla izdaviti, ko ji je podala roko. Očeta in sestre pa je samo ošinila z zadnjim pozdravom. Le pri izhodu je dahnila komaj slišno: »Adijo!«

Mesto je Vero malone popolnoma oskubilo s prvimi prikazi svojega načina utripa, da bi se skoraj ne znašla. Komaj je zadihala, že jo je hotelo zadušiti. Predstavljala si je vse kaj drugega; da bo delala za strojem, enakomerno, počasi, ali venomer – ne … Tu ji tudi nihče ni rekel, kako naravo presegajoče je lepa. Delo, v katerem je videlo uspeh, napredek in zabave, je bilo geslo, ne pa gorjanski fantje, ki so jo požirali z lačnimi očmi. Najraje bi se vrnila, pa jo je bilo sram. Pa za vedno bi ostala tam. Ne. Ne. Treba bo kaj ukreniti.

Jože Slabe, tako je bilo ime delovodji njenega oddelka, jo je začel opažati. To prvo srečanje, prvi začetek poznanstva, pa je treba poglobiti. Tudi v mestu, ker se ni vedela kam dati, zaslutila pa je, da le znanje daje veljavo, čeprav ne popolne, zato se je vpisala na večerno ekonomsko, strojepisni tečaj, stenografijo in v vse in res pridno opravljala izpite.
Z Jožetom sta si postajala intimna, da mu je pripovedovala, kaj že vse zna. Vedela pa je, da je Jože bližnji prijatelj samega direktorja. Bila sta iz istega kraja, v osnovni šoli celo sošolca, in Jože je bil odličen šofer, da ga je direktor Luka vedno vabil na morje, češ da ga bo pripeljal prav gotovo varno. Nekoč, ko je prišel direktor k Jožetu, pa jo je Jože predstavil. Bil je skoraj prepričan, da je njegova. Bila je že v tretjem letniku, z izpiti na tekočem. Direktor jo je takoj prestavil v pisarno zraven svoje sobe. Takrat je kadrov zelo manjkalo. Večkrat sta delala tudi v noč. In pogosto mu je zelo pametno svetovala. Podjetje je imelo na hrvaški obali velik vikend. Tja so se zapeljali z mačkami, ki jih je imel direktor v posebnih košarah. Mačke so bile njegova ljubezen in bolezen, da se mu je posmihala vsa okolica. Nihče bi ga resno ne jemal, če bi jih prevažal. Jože da.

Jože je že vedel, pri čem je, vedel pa je, da je v Vero iz dneva v dan bolj zaljubljen. Držala se je direktorja ali Jožeta; kadar je ta začel že obupavati, ga je spet tako pritegnila, da ga je skoraj prepričala, kako ga ljubi, in vrnil se je v območje njenega vpliva in celo pod njen popoln vpliv.

Tako je Jože skoraj že ponorel. Celo vinjen je tu in tam prišel v službo, včasih pa ga ni bilo.

Nekoč ju je videl, kako sta se stiskala in poljubljala med vožnjo. Direktor ji je celo segal pod krilo. Najraje bi se zaletel. Ko jo je kdaj srečal na samem, ji hotel kaj očitati, ga je prebitela s tako naivnostjo,

da je spet upal. Po nekem izletu je Jože izginil. Videl je, kako sta se na zadnjem sedežu stiskala in lizala. Naslednji dan ga ni bilo več v službo. Sprva so ga iskali, ugibali, kje naj bi bil, potem ko je vnema že pojenjavala, so otroci v reki odkrili že načeto truplo moškega. Pol mesta je bilo na nogah. Kdo? Potem: najbrž je Jože Vrabec … In celo: nesrečna ljubezen – diagnoza te smrti. In njena cena je tako zrastla, da so po prvi omrtvičenosti, vsi moški iskali njene oči, iskali sozvočje nasmehov z njenimi … Postajala je … Uveljavljala se je … In direktor, ki jo je imel v začetku le za zabavo, se je zbal za posest. Zasnubil jo je in res sta se poročila.

Vera je bila silno nemirnega duha. Stanovala sta v nizki stari hiši v mestu, ki jo je delil direktor oziroma mož še s sestro. Vera je namigovala, da bi bilo lepo na tem ali onem delu mesta, tam so parcele po … In čudovita priložnost. Umrl je stari Smole, ki je bil nekoč lastnik hotelčka ob reki, mimo katerega sta večkrat hodila, ker je vodila ob njem lepa pot. Po reki so plavale cele jate divjih rac, hodile celo ob obrežju, po sami reki pa je bilo nič koliko ponirkov, česar na drugih rekah ni bilo videti. Kolikokrat se je ustavila in jih ogledovala. Delala je preračunljive načrte, če … in ne bosta odvisna od … In nekega večera, ko sta se malo razgrela, se je nenadoma streznila in mu rekla: »Ti, slišala sem, da Prijatelj kupuje tisti hotel. Smoletova hči ga prodaja … Ne bi midva …?

Sprva se je zelo začudil in hotel svojo strast najprej potešiti, a ker je bil kot polit z mrzlo vodo, ji je prisluhnil. Moral je. In začela sta pogovor.

»Saj ima moje stanovanje …«

»Da, ali imam svoje načrte. Lepa, čudovita lega, ne bi imela v njem svoje podjetje? … Mesto vendar kar kriči po kakem lokalu za zabavo … Kaj če te kdo spodrine … Nekaj se govori, da poskuša Moder prepričati, da slabo vodiš, da drvimo k izgubam …«

Sprva je bil zelo začuden, potem ko je res opazil čudne poglede in izogibanja njegovim predlogom, je postal za njene besede dovzetnejši. Tlečo trsko takega stanja je prižgala prav Vera sama. Tako ga bo laže pripeljala na svoje tirnice. Nekoč je celo njegovega prijatelja, nekega Stojana, pripravila z zvijačo, da je predlagal prav nasprotno mnenje kot direktor. Luka je čutil, da se mu majejo tla, tako si je domišljal.

Prva ljubezen Jože je bil že zdavnaj pokopan, celo spomenik mu je postavilo podjetje, oziroma je svojcem pomagalo z denarno pomočjo, da je dobil primerno zadnje obeležje. Celo nekega pesnika je dobila, da je kamnosek vklesal njegove globoke verze o smrti in življenju.

Mož v podjetju ni imel več nobenega dobrega prijatelja. Vera je hotela na vsak način hotel ob reki.

In s hčerjo, ki je podedovala ta hotel, se je Vera kmalu povezala, zvedela je celo za ceno, ki je bila kar sprejemljiva, in po napadanju moža vsak večer je končno le uspela. Svak in moževa sestra sta morala možu izplačati dobro vsoto, če nista hotela tujca kot solastnika v njihovi

hiši. In s to vsoto in s pribranki sta kupila in opremila. Kmalu se je pokazalo, da je imela prav. Vsak večer se je polnil z gosti, ki so pribajali celo od daleč. Morala je najemati za postrežbo … Tudi gospodinjsko pomočnico je zaposlila. Možu pa je odtegovala usluge, češ da je utrujena.

Denar se je kopičil, delala sta načrte, izboljševala, živa glasba se je razlegala na veselje ali jezo stanovalcev daleč okoli. Sicer pa je bil hotel na samem. In – moški so se začeli muzati: pojavile so se sprva pevke, potem tudi plesalke in posebne sobe.

Vera je garala. Za moža in druge ni imela več časa. Neki večer, ko je bila posebna veselica, se je trudna odpravila v svojo sobo. Videla je senco, ki je skočila iz sobe neke Maje… Nasmehnila se je. Mož … Prav! Naslednji dan je Majo le opazovala, da je čutila, da nekaj ve. Začela se je je bati in se ji izogibati. Vera je nategovala vajeti. Pa spet drugič in petič. Potem je vstopila v njeno sobo, ko se je mož najbolj izživljal. Sedla je kraj postelje. Mož in Maja nista vedela, kaj bi. Vera pa … Mož se je končno le oblekel, Maja se je spravila, seveda zagrnjena z rjuho čez prsi, v sedeč položaj in se zazrla in čakala, kdaj … Vera pa se je smehljala …

»Ti pojdi ven!« je ukazala možu, »se bova me že sami pogovorili.«

In je odšel. Mož je bil dokončno premagan in izločen iz njenih načrtov pri vzponu.

»Nikar ne misli, da sem huda nate. Nikakor ne. Preutrujena sem, da bi služila še možu. Hvaležna sem ti celo.«

Kako jo je Maja gledala! Vera pa je vedela, da je dobila veliko zaveznico. In uspeh ni izostal. Dekleta so se začela celo ponujati. Fantov je bilo – vsak dan kak novinec. Seveda je mož dal podjetju odpoved, dolgočasil se je doma, vedel je, kaj se dogaja, ali pomagati ni mogel. Pozimi se je odpravljal na smučarske izlete po okolici, poleti pa je plaval ali pa šel kam v Dalmacijo in ga ni bilo cele tedne doma. Včasih je vzel s seboj celo Majo. Vera mu je postala popolna tujka.

Čas je tekel … Vera je bogatela, domov ni hodila, da bi ne poslušala sramu svojih sester in ne karajoče že res zelo ostarele stare matere, da jo bo Bog kaznoval, bo že videla. Oče je umrl, preden … Bil je čas ateizma, zato se tudi glas s cerkvene prižnice ni slišal v ta bordel kraj reke. »Oh, tam pod Gorjanci, kjer pridobivajo denar le še pod grabljami, motiko in vilami, in to le za davke …«

Niti trenila ni, ko so nekega dne prinesli oziroma pripeljali sredi zime, seveda trdega, njenega moža. Obdukcija je pokazala, da ga je kap. Vero je pogreb sicer zmotil, a strl in opomnil ne, ker ji je pravzaprav ustregel.

Toda njena zagnanost je začela že pešati. Mnoge posle je uredila že Maja. Sama Vera pa se je začela čudno spreminjati. Najprej se je zredila čez pas, potem se je pojavila čudna podrsajoča hoja in kdor je dalj časa ni videl, je ob prvem pogledu nanjo čudno zastrmel: najprej se je zazrl v nos, ki je postajal

kot pijancu nekako višnjast, potem se je čudno debelil. Debelila se je sčasoma tudi glava, roke so se debelile, postajala je zavaljena in težka v hoji. Postajala je čudna, zabuhla, tako grda, kot je bila prej lepa. Ali vsakdo je takoj vedel: Vero imam pred seboj.

Nekega dne, bil je ponedeljek, ob ponedeljkih je trg res tako zaživel, da je vse vrelo … Vera je hodila po piščance, odojke in zelenjavo … Nakupa najboljšega ni zaupala nikomur. Bala se je za denar in ugled, če bi se v njeni kuhinji pojavilo kaj slabega. Ugled – izgubljen se ne vrne. Vedela je, v kaj se spreminja. Hotela je vso okolico pripraviti na novosti, čeprav z veliko grenkobo. Najraje bi naredila samomor, pa se je bala neznanega. Nobena zdravniška pomoč ni pomagala. Le zmajevali so z mnenji, ugibali, priporočali počitek … Zredila se je že toliko, da je težko dihala. Nekoč bi se kmalu zadušila, Maja je opazila, kako se je zgrudila, po nekem naključju je bil v lokalu tudi zdravnik, ta je odredil takojšen prevoz v bolnišnico, tam so ji prerezali grlo, vtaknili cevko. Če je imela tisto cevko v grlu, se jo je dalo razumeti, kaj govori, drugače ne. Posle je vodila Maja. In dokazala je, da je enakovredna pomočnica. Včasih se je eni kot drugi porodila misel: Čemu vse to? Saj niti naslednika nimamo, pa tako bogastvo. Ali delo, posli, so terjali nove uspehe.

*

Nekega dne, ko je trg vrvel od prihajajočih kupcev kot tudi prodajalcev in so se stojnice kar šibile, je z nasmehom nekdo opazoval vse to vrvenje. Stal je nekako ob strani, da ni zapiral vhoda, z neko žensko in z njo spregovoril sem in tja in še tista beseda je bila nemška. Prerinila se je blizu Vera in drug v drugega sta se z ženo zazrla z nekako grozo. Možaka je nekaj spreletelo, pa si ni znal razložiti, kaj ta pošast dela na trgu. Mesto samo je bilo, videlo se je, že navajeno na ta pojav. Ali tujec ne. Opazoval je njene poteze in izza te groteske so se začele prikazovati znane mu črte obraza.

Pristopil je nekdo. Spoznal ga je. Najprej se je naredil, da ne opazi njegovih opazovanj, ki so vedno bliže odkrivala, koga ima pred seboj. Tujec se ne bi rad odkril nikomur. Prišel je v domače kraje kar tako, da bi pokazal nemški ženi od kod je doma; da pri nas le ni tako, kot ga je večkrat podcenjevala nemška soproga. »Ali si že jedel bel kruh? Ali veš, kaj je garaža, kaj pralni stroj? In podobna – žaljiva. Z namenom, da bi ne odgovarjal več na take neumnosti in se ne kregal po neumnem, se je odpravil z njo na pot v domače kraje.

Jože se je hotel umakniti – svojemu nekdanjemu sodelavcu v podjetju. Ta mu je že molil roko v pozdrav s širokim nasmehom.

»Pozdravljen, Jože, pa če je prav ali ne. Pravi, vem, spi na pokopališču, ali ti si mu tako podoben, ali pa si njegov brat. Tvegal bom, sem si rekel, pa – če bom zadel, prav, če pa ne, pa spet prav in oprostite, da sem motil.«

»Si kar zadel, Matevž. Le preveč ne vpij, ker nočem, da bi me kdo spoznal.«

Zdaj je bil Matevž šele prepaden. Ponudil je roko kar pogumno, a ko je spoznal, da je zadel, se mu je zdelo, da je segel v roko – mrliču. Jožeta je zadržala ob prvem navdušenju zaradi srečanja z Matevžem, s katerim sta bila res prava prijatelja, navzočnost tiste čudne ženske, ki je bila skoraj blizu, da je ob imenu Jože visoko dvignila svojo pozornost.

Predstavil mu je tudi ženo in ju povabil v hotel sredi trga.

Matevž je videl, da hodi, da sedi, da si je celo pregrnil v hotelu prtiček čez kolena, potem se je le prepričal, da ima opravka z živim, ne pa z mrtvim.

»Jože, oprosti, če te bom nekaj vprašal.«

»Vprašaj, Matevž.«

»Kdo pa leži potem v tistem grobu na pokopališču, za pogrebom sem šel tudi jaz.«

»Za kakšnim pogrebom? Kdo, kje leži?«

Jože je bil presunjen in radoveden. Matevž je že zajel sapo samozaupanja. Začel mu je pripovedovati, kaj se je govorilo, ko je zginil. Po naključju so prav takrat našli truplo, že propadajoče truplo nekoga, ki so ga pokopali pod njegovim imenom. Vera mu je postavila celo spomenik in mu dala vklesati neke verze. Lahko gresta celo gledat, če hočeta. Jože je le gledal, ni mogel verjeti.

»Lahko gremo gledat, če ne verjameš.«

Ženi je nekaj povedal, ta se je zastrmela z neverjetnim izrazom na obrazu. Molče so se dvignili in se odpeljali proti Loki. Matevž ga je z jasnim korakom pripeljal do njegovega groba. Strmel je in potem rekel slovensko: »Pa me je le imela vsaj malo rada.«

»Jože, nikar ne žaluj za njo! Bodi vesel, da ti je usoda prizanesla. Ne veš, kako grda je postala. Debela, zabuhla, kot njena notranjost.

»Da ni bila tista, ki sem jo videl blizu naju?«

»Da. In veš, da ima kupleraj v mestu. Čisto zakonit kupleraj. Zdaj prostitucija pri nas ni več nezakonita. Če hočeta, vaju bom peljal zvečer, če hočeš čez dan, tudi lahko.«

»Ne, hvala, Matevž. Imam kar dosti za lep čas. Ne bom se več vrnil v to čudno, vendar lepo Slovenijo.«

Peljal je Matevža še enkrat v mesto, srečal nekdanjo ljubezen, ki se je ozrla v avto, a ga ne spoznala, nato sta se z ženo zakadila v meglo, ki se je začela dvigati iz vode.

Noč

Jani Rifel

Tone se je zbudil še prej, preden je čisto zaspal. Prižgal je luč. Ni vedel, kaj ga je zdramilo. Vzel je knjigo s police. Prebral je nekaj strani, pa ga to ni utrudilo ali odvedlo nazaj v spanec. Zdelo se mu je ravno nasprotno, da je vse bolj buden in ne bo mogel zaspati.

Odložil je knjigo.

»Hodim spat s kurami, ona pa ponočuje.

Grem ven. Avto je ostal doma, saj je šla s prijateljico. Jutri bo nedelja. Lahko bom spal, kolikor bom hotel. Če že ne morem zaspati zdaj, grem raje ven v noč, kakor v sanje,« je sklenil ter se naglo oblekel.

Kmalu je ugasnil luč in zaklenil vrata za seboj.

»Ko bo prišla, bo takoj opazila, da me ni, saj vrat nikoli ne zaklepam,« je razmišljal in hitel po stopnicah.

Pred avtom je za trenutek postal, ga počasi odklenil, sedel vanj in speljal.

»Ne mudi se mi. Nikamor se mi ne mudi. Časa imam vso noč«, si je rekel, ko ga je v prvem križišču ustavila rdeča luč semaforja.

Ustavil se je pred nočnim lokalom v sosednjem kraju. Najprej se je hotel prepričati, ali ni tam avtomobila ženine prijateljice. Potem je izstopil, še nekaj trenutkov postal in se nato z odločnimi koraki napotil v lokal.

Sedel je k prazni mizi v bolj temnem kotu.

»Želite? se je na njegov prihod odzvala točajka.

»Kavo, prosim,« je naročil bolj odsotno, ker so ga že obšle druge misli,.

»Kaj pa, če s svojo družbo vseeno prikolovrati sem? Iz njenih pripovedi bi bilo to dokaj verjetno. Spil bom kavo in se odpeljal do manj izpostavljenega lokala. Morda tam koga srečam, si najdem družbo, se poveselim,« je pomislil.

Kmalu je spet sedel v avto. Odpeljal se je naprej v drug kraj, kjer je nekoč služboval, in upal je, da bo tam v kakem lokalu srečal koga od bivših sodelavcev.

Ne da bi pogledoval naokoli, je stopil v prvi lokal ter se ustavil kar pri točilni mizi.

»Pivo, prosim!« je naročil ter se ozrl po omizjih, da bi tam nemara zagledal kak znan obraz.

»Prazno je tu. Bo še kaj gostov?« je po nekaj požirkih povprašal mlado točajko, ki je dotlej zrla nekam v prazno.

»Ponavadi je ta čas polno. Danes ni, ker je v nočnem klubu zabava. Gostuje neka znana pevka. Pozabila sem njen priimek. Najbrž so vsi tam,« mu je pojasnila.

»Je daleč? Najbrž ne poznam tega lokala. Je nov?«

»Ne, le prenovili so staro gostilno. Prej se je reklo Pri Lipi,« mu je razložila.

»Zdaj vem, kje je. Grem kar peš. Če mi pa tam ne bo povšeči, se vrnem k vam na drugo pivo, saj imate odprto do polnoči, ali ne?«

Točajka je prikimala ter se spet zazrla v tisto smer. Zunaj je kmalu zaslišal zvoke znane uspešnice.

»Kaj, ta pevka je prišla? Ni čudno, da je vse prazno,« je razmišljal, ko se je bližal nočnemu klubu.

Tam sta bila parkirišče in bližnja okolica nabita z avtomobili.

»Kaj, če je tudi njo zaneslo sem?« ga je za hip spreletelo. Stopil je k vhodnim vratom in se previdno prebil skozi gnečo v bližino odra. Skušal se je še bolj približati, pa se je nenadoma ustavil kakor vkopan. Stala je tik pred njim. Toliko, da se je ni dotaknil. Ne bi je opazil, če ga na njeno navzočnost ne bi opozoril njen glas. Pela je zraven in v vsem posnemala pevko.

Odskočil je, ko da bi ga pičila kača. Previdno se je prerinil nazaj, in ko se je dovolj oddaljil od nje, si je oddahnil in za hip obstal.

Še enkrat se je ozrl za ženo in pohitel proti izhodu.

»Takoj moram od tod. Kaj, če me opazi katera od njenih spremljevalk?« si je rekel in se naglo izmuznil v temo.

Zunaj si je obrisal potno čelo ter se počasi odpravil nazaj v prvi lokal.

Ta je bil še vedno prazen. Natakarica se je zdrznila, ko je obstal tik ob njej.

»Kaj vam ni všeč tam?« ga je vprašala.

»Gneča je, velika gneča,« ji je odvrnil.

»Tudi jaz je ne maram preveč. Toda tako, kot je zdaj, ko ni nikogar, mi spet ni prav. Čas se nikamor ne premakne,« je dodala.

»Saj nimate več veliko. Še slabo uro, pa zaključite. Ravno za eno pivo bo še. Vroč dan je bil. Ali ne?« ji je odvrnil Tone. Prikimala je in postavila pivo predenj ter se spet zazrla tja.

»Kaj je tam?« jo je čez čas vprašal Tone.

»Ah, nič. Kar tako. Vrata so, ki vodijo v posebno sobo. Pozorna moram biti nanja. Kar odnaša me v tisto smer.«

»Nisem vedel, da se tu skriva še en prostor. Včasih ga ni bilo. Kaj ne?«

»Ja, res je. Šele dobro leto je. Prej je bila tam shramba. Se vidi, da ste bolj redek gost,« mu je odvrnila.

»Pred leti sem bil tu pogosteje. V tem kraju sem bil zaposlen. Od takrat se je marsikaj spremenilo. Najbrž na bolje. Ali ne?«

»Ne vem. Prej se ni bilo treba ozirati na to posebno sobo. Le ena skrb več. Tudi gostje so vse bolj muhasti. Samo enkrat sem pozabila, pa se je nekdo pritožil. Toliko da nisem odletela na cesto. Še sreča, da je bilo prvič. Naslednjič mi knjiga ne uide,« mu je potožila.

»Za tako malenkost?«

»Ja, tu imam dobro plačo, in veliko jih je, ki bi bile rade na mojem mestu. Konkurenca prinese večje zahteve.«

»In zgodaj sive lase,« je pripomnil Tone. Prikimala je.

»Grem si ogledat to posebno sobo. V primeru, da bo prostor ustrezen, bi si ga kdaj rezerviral.

»Pridite,« jo je povabil, ko je odprl vrata.

Pohitela je do vrat posebne sobe.

»Boste še kaj spili?«

»Ne, hvala. Samo zanima me, če je sobo mogoče za kaki dve ali tri ure vnaprej rezervirati.«

»Seveda jo lahko. Jutri bom povedala šefu. Napišite mi svoj naslov, datum in uro rezervacije,« mu je rekla ter odtrgala list iz beležke in ga položila na mizo.

»Kar tu ga pustite,« je potem dodala in odšla nazaj.

Kmalu se ji je pridružil ob točilni mizi. Za nekaj trenutkov ju je ovil molk. Potem je Tone iz suknjiča izvlekel denarnico.

»Plačam, prosim.«

Takoj mu je prinesla račun.

»Kar pustite drobiž. Naj ostane še za eno pivo, za vas. Morda bova pa kdaj kje drugje nazdravila, ko ne boste v službi,« ji je rekel ter potisnil denarnico nazaj v žep.

»Hvala za družbo. Pa še drugič,« je zaklical glas za njim, še preden je za seboj zaprl vrata.

Zunaj je na vsem lepem začutil potrebo, da bi se vrnil v nočni klub, v družbo. Ženi bi pojasnil, da je po naključju izvedel za to prireditev, da si je zaželel le malo sprostitve. Nemara bi se ga razveselila, je premleval v sebi.

»Ne, ne grem. Po svoje grem. Morda je pa Uroš še pokonci. Obiščem ga, ko sem že ravno tu. Najbrž je sam. Z ženo živita narazen, le redko kdaj je pri njem. Če je sam, je ob vsaki uri vesel obiska. Saj še ni minilo leto, odkar sem bil nazadnje tam. V tem času se prav gotovo ni spremenil,« je razmišljal, ko je stal pred svojim avtomobilom.

»Postavil ga bom na manj vidno mesto. Pred njegovim blokom so ponavadi parkirišča zasedena, zato tja ne bom rinil,« je sklenil in zapeljal nekoliko stran od glavne ceste.

Kmalu se je znašel pred blokom. Vhodna vrata so bila zaklenjena. Pozvonil je, vendar po domofonu ni bilo odziva. Na stopnišču se je prižgala luč.

»Morda je on,« je pomislil.

Namesto Uroša se je pred vhodnimi vrati prikazal moški v usnjenih rokavicah.

»Koga iščete?« je vprašal.

»Uroša. Ne oglasi se. Ponavadi ob tem času še ne zaspi,« je odvrnil Tone.

»Greste noter? Poskusite še zgoraj! Zgodi se, da je domofon pokvarjen,« ga je zdaj s prijaznejšim glasom vzpodbudil možak. Naglo je pohitel po stopnicah in pozvonil.

Spet ni bilo odziva. Prijel je za kljuko in vrata so se odprla. Zastal je v temi in prisluhnil.

»Morda je šel k sosedu in pozabil zakleniti. Ali pa spi,« je ugibal in se med počasnim tipanjem prihulil do priprtih vrat dnevne sobe.

Zdaj je zaslišal tih stok.

»Najbrž se mu kaj sanja. Prebudim ga in mu preberem iz sanjske knjige; saj najbrž jo še ima,« si je rekel ter prižgal luč.

»Živio, Uroš!« je vzkliknil in stopil h kavču.

Nobenega odziva ni bilo.

»Kaj, te je kdo s kolom po glavi, da se ne zbudiš?« ga je skušal predramiti.

Vendar nič.

Sklonil se je k postelji in nekoliko odgrnil odejo.

Zdaj se je spet oglasil rahel, komaj slišen stok, iz katerega je izluščil besedo: vode.

»Ah, nič novega. Spet je imel svojo turnejo. Le koliko dni je tokrat prijateljeval z alkoholom, da ga je ta tako zdelal,« je pomislil Tone, ki mu tako Uroševo stanje ni bilo tuje.

Naglo je poiskal kozarec, natočil hladne vode in jo ponesel k njegovim ustom, iz katerih se je penilo.

Ta ga je pogledal, naredil nekaj požirkov, potem pa spet zaprl oči.

»Kaj, si se zastrupil?«

»Zdaj je v redu. Pridi popoldne! Pridi,« je s komaj slišnim glasom rekel Uroš ter prijel kozarec in se nekoliko dvignil.

»Prinesi mi še enega. Pridi popoldne!« Do takrat bo kriza mimo«.

Tone mu je nalil še dva kozarca, ju postavil na stol, ga pomaknil ob vzglavnik ter odšel nazaj k avtomobilu. Iz enega od oken gostišča je svetila luč.

»Najbrž jo je natakarica pozabila ugasniti,« je pomislil Tone ter stopil k oknu in se s strani, mimo zaves zazrl v prostor. Videl ga je le del. Kmalu je ugotovil, da je to posebna soba. Že je nameraval oditi, ko se mu je zazdelo, da se je nekaj premaknilo. Še bolj se je privil k oknu in spet pogledal. Zdaj je zagledal moža v rokavicah. Krilil je z rokama ter nekomu nekaj govoril. Čez obraz je imel potegnjeno kapo z izrezi za oči.

»Potrkal bom po oknu in se skril. Če bo to zaleglo, se ne bom ubadal s policijo,« se je odločil Tone in sprožil roko. Potem pa se je skril za bližnjo zgradbo. Kmalu so se odprla vrata gostišča. Skoznje se je izmuznila senca. Zatem pa je zagledal postavo, ki je obstala pred vrati. V njej je prepoznal dekle, ki mu je prej streglo.

Videl je kako jih je zaklenila, potem pa naglo stekla do avtomobila.

Ko se je odpeljala, je tudi Tone sedel v avto.

Doma vrata niso bila zaklenjena. Tiho se je spravil v posteljo. Žena je že spala.

Vladimir Kos

Človeškost in božanskost

Diamantno rezilo za katoliško vero

Na splošno vemo, da je diamantno rezilo najtrše. Ker gre v pričujočem razmišljanju za resnice katoliške vere, je treba to diamantno rezilo razumeti kot nekaj, kar z vso svojo predirno trdoto zamisli ne more katoliški veri do živega. To takoimenovano diamantno rezilo se nanaša na razumevanje dveh, po smislu enakih svetopisemskih besedil: Matej 27:46 in Marko 15:34. V slovenskem prevodu SSP 1997 (druga pregledana izdaja, s cerkvenim dovoljenjem iz leta 1996) se ti dve mesti tako glasita: »Moj Bog, moj Bog, zakaj si me zapustil?« To so začetne besede polovice drugega verza 22. psalma. Kako komentira ta Jezusov krik omenjeni SSP na str. 1522? »Cerkev … v skrivnosti vere, po notranjem pričevanju Duha, ravno v brezdanjem breznu od Boga zapuščene, nemočne Jezusove človeškosti prepoznava najgloblje razodetje skrivnostne ponižnosti in darovanjske ljubezni samega vsemogočnega Boga Logosa«. Kaj v tem komentarju kar kriči po razjasnitvi odnosno po drugačni razlagi? To so besede »v brezdanjem breznu od Boga zapuščene, nemočne Jezusove človeškosti«. Ali je mogoče reči, da je Jezusova človeškost – kdajkoli in v kakršnemkoli stanju –, lahko od Boga zapuščena? Ali ni to človeškost Učlovečenega Božjega Sina? Ali ni Njegovo polno ime Jezus Kristus, kjer »Kristus« vsebuje božjo in človeško naravo, torej dve naravi, toda – v eni sami Božji Osebi! Prav zato, ker Bog ne more trpeti, je Druga Božja Oseba postala Človek – ne da bi nehala biti Bog! Če imamo kolikor toliko trdne, zdrave pojme filozofskega razmišljanja, nam ni težko priznati, da resnično božje Bitje ne more nehati biti Božje Bitje. In če je za nas to božje Bitje dejansko en Bog v Treh Osebah, velja isto za te božje Osebe: vekomaj tvorijo eno samo božje Bitje v Treh Osebah in vekomaj ostanejo eno samo božje Bitje v Treh osebah. Torej je na križu trpeči Jezus Kristus nerazdružljivo kot božji Sin eno z Očetom in Svetim Duhom. To poudariti je osnovnega pomena za umevanje vrednosti odrešenja! Če bi bil Kristus ločen od Boga na križu in bi torej trpel le kot Človek, čeprav najplemenitejši ud človeštva – bi ne mogel odrešiti človeštva: Njegovo trpljenje bi ne bilo več trpljenje Učlovečenega Boga in torej nič več najžlahtnejši dokaz božje ljubezni. Če – majhna besedica, a del diamantnega rezila –, smo v veri prepričani, da je Jezus dvojne narave, a le ena sama Božja Oseba. In ker je eno z Očetom in Svetim Duhom, je zares živi dokaz božje ljubezni. In Njegovo trpljenje ima božjo vrednost. Ni mogoče ločiti Njegove človeškosti od božje Njegove Osebe. Za Njegovo Osebnost gre!

Ali na ta način razvozlamo skrivnost svetega križa? Na noben način – naše verske resnice ostanejo kljub boljšemu in pravilnejšemu pojmovanju verske skrivnosti. Tako sv. Avguštin kot sv. Tomaž Akvinski sta se trudila razjasniti pojme n. pr. v zvezi z najglobljo skrivnostjo Presvete Trojice – kljub nasprotovanju s strani sicer dobro in pobožno mislečih katoličanov, ki so pozabili, da nam je Bog razodel Svoje skrivnosti v človeško umljivem jeziku.

Jezik pa zahteva, da ne ločimo Jezusove človeškosti na križu od Njegove božje Osebnosti!

V podkrepitev naj služi tudi naslednje vprašanje: zakaj je naš Gospod citiral prav 2. verz 22. psalma? Nihče ni nikdar dokazal, da je ta verz Gospod izrekel o Sebi. Če ne o Sebi, o kom? Ne

smemo pozabiti, da je tudi v tem breznu trpljenja na križu Jezus Bog, ki je Ljubezen. In da je lahko tudi v tem obupno bolečem trenutku z ljubeznijo mislil ne nase, ampak na vse tiste, o katerih je vedel, da čutijo v srcu ločenost od Boga. Človek nehote misli na izdajalca, ki se je odločil, da se obesi, najbrž iz obupa nad svojim izdajstvom. Zanimivo je, da je Gospod citiral le polovico drugega verza, dovolj za povezavo z Judežem odnosno z vsemi, ki se čutijo od Boga zapuščene, morda za vedno.

V smislu podkrepitve lahko navedemo tudi *Katekizem Katoliške cerkve*, objavljen z apostolsko konstitucijo papeža Janeza Pavla II. (Prevajam iz angleške izdaje G. Chapman London 1994, ki mi je edina na razpolago.) Tekst je na str. 137: »… Iz odrešilne ljubezni, v kateri je bil zmeraj eno z Očetom, si nas je privzel takšne, kakršni smo v svoji sprijeni grešnosti; tako zelo se je istovetil z nami, da je lahko s križa v našem imenu izrekel: 'Moj Bog, moj Bog, zakaj si me zapustil?'«

Kakor v prvih stoletjih krščanstva, ko so se – večkrat z veliko muko –, izkristalizirali odločilni pojmi naše vere, tako je tudi v sledečih si stoletjih, če prištejemo naše enaindvajseto, ključnega pomena Jezusova božja Oseba v dveh naravah.

Vsaj sedemkrat ponatisnjena knjižica škofa Fultona J. Sheena *Božanska romanca* (The Divine Romance. Society of St. Paul, Staten Island, New York 1991) sicer govori o Nebesih, ki so Jezusa na križu zavrgla, toda na koncu poglavja »Prižnica križa« čudovito lepo povzame: »Kako naj popravimo škodo, ki smo jo zagrešili? Po spokornem hribu se moramo povzpeti na Kalvarijo do keliha vseh naših bridkosti in zdrkniti h križu. Tu smo na kolenih pred prižnico ljubezni, tu moramo priznati, da smo prebodli lastno srce, ko smo prebodli Njegovo. Vendar – kako težko se je povzpeti na ta hrib Kalvarije! Kako poniževalno, ko nas vidijo na tleh pri križu! Kako bolí biti z Njim, ki trpi; kako boli, ko nas vidijo pri Njem, ki Ga je svet obsodil! Kako težko je klečati pri križu in priznati svojo krivdo! Dà, težko je; a teže je – viseti na križu!« (Str. 100–101 v izvirniku).

Razklani čas Franc Pediček

Franc Pediček je zapustil veliko spominskih zapiskov. Z njimi je želel odgrniti tudi zaveso nad svojim razgibanim bivanjem ter ga pogledati v zlati zarji poslavljanja in hvaležnosti. V knjigi Razklani čas sta združena dva avtobiografska zapisa: Iz vodnjaka spominov ter V močniku revolucije.

Prvi vsebuje sklop avtorjevih spominov, ki so se mu odkrili v vodnjaku duševnosti iz petih bogatih izvirov: otroških ozavedanj, deških nagajanj, mladostnih prebujanj, zrelostnih zavozljavanj in starostnih oziranj.

Te spomine je avtor odbiral v pisavo tega svojega dela tako, da je sebi in bralcu v veselje izločeval iz njihovih nalivov predvsem takšne med njimi, ki so bili po svoji naravi in vlogi nagajivi, hudomušni in so po zdravi neumnosti bremenili le pisca, ne pa oteževali duše in srca bralca.

V drugem zapisu avtor opisuje najbolj zavozlani in oteženi del svojega življenja, to je štiriletni medvojni čas. Pričujoče pisanje ni »roman« avtorjevega medvojnega življenja, mišljenja, vrednotenja in delovanja, temveč njihov »potopis«, zvest zunanji in notranji resničnosti tega potresnega prebivanja, ki je od človeka terjalo gore samozatajevanja in ponižujočega krotovičenja.



Marko Dokić

Hobbsovo naravno stanje

O njegovih dveh stopnjah

Thomas Hobbes je bil eden največjih političnih filozofov v Angliji. Ta članek govori o Hobbsovem naravnem stanju. Po Hobbsu je življenje človeka v naravnem stanju osamljeno, revno, nevarno, škotsko in kratko. Na začetku članka je razloženo, da se preučevanje dogovorne teorije prične z naravnim stanjem ter je izpostavljeno, da je Thomas Hobbes ustanovitelj moderne politične filozofije. Zatem sta podrobneje predstavljeni in preverjeni dve stopnji Hobbsovega naravnega stanja. Prav tako je izpostavljeno, da nastaja država v Hobbsovi politični filozofiji iz strahu pred nasilno smrtjo. Na koncu je predstavljena tudi povezava med Hobbsovim naukom o naravnem stanju in njegovim razumevanjem vladajoče oblasti.

Naravno stanje predstavlja prvi del tridelne zgradbe dogovorne teorije, katere cilj je pojasniti nastanek države. Na kratko gre pri naravnem stanju za tisto stanje, v katerem človek obstaja, ne da bi obstajala državna oblast. Na podmeni obstoja takšnega stanja sloni celotna zamisel dogovorne teorije – država v dogovorni teoriji izvira prav iz naravnega stanja. Sterling P. Lamprecht v Predgovoru k Hobbsovi izdaji *De Cive* iz 1949. leta nakazuje na pomen, ki ga ima naravno stanje za teorijo države: "Zamisel o človeku v naravnem stanju je za družboslovje to, kar je zamisel o telesu za fiziko. Fizika trdi, da bi telo nadaljevalo s premočrtnim gibanjem tudi med odmorom, če zunanje sile ne bi vplivale nanj. In zares, ni telesa, ki bi ne bilo podvrženo delovanju zunanjih silnic. Prav tako nam predpostavka o človeku v naravnem stanju omogoča izmeriti stopnjo, po kateri razum in družbeni pritiski omejujejo izražanje človeških strasti."

Pri skoraj vseh zastopnikih dogovorne teorije – razen pri Johnu Locku, ki trdi, da ima takšno stanje zgodovinsko razsežnost –, predstavlja naravno stanje logično podmeno, katere cilj je pokazati način nastanka države.

Tako je pri Thomasu Hobbsu naravno stanje hipotetično, je torej logična podmena, in zelo pomembno ga je pravilno razumeti, saj je od tega odvisno, ali bomo lahko na ustrezen način razumeli tudi njegovo celotno dogovorno teorijo.

O Hobbsovem naravnem stanju sem podrobno pisal že v okviru svojega dela *Hobbsova dogovorna teorija*. Toda glede na to, da je v delu poudarek bolj na preverjanju dogovorov, na katerih temeljita Hobbsova ustanovljena (*commonwealth by institution*) in pridobljena država (*commonwealth by acquisition*), kakor tudi glede na primerjanje Hobbsove dogovorne teorije z Lockovo in Rousseaujevo, se mi zdi, da tisto, kar se da kljub temu opaziti ob pozornem branju besedila – stališče, po katerem lahko pri Hobbsu razlikujemo *dve stopnji naravnega stanja,* ni izrecno navedeno (razen na enem mestu). In to dela njegov nauk o naravnem stanju v okviru dogovorne teorije poseben. Glede na to, da je sama snov, ki se nanaša na Hobbsovo dogovorno teorijo, precej težka za razumevanje, sem menil, da je treba njene posamezne dele (tiste, ki se nanašajo na naravno stanje) ponovno bolj natančno predstaviti. Pravzaprav je ta članek svojevrsten način pristne razlage besedila iz navedenega dela. Kljub temu se bom potrudil, da bo ta zasebna predstavitev enega dela dogovorne teorije Thomasa Hobbsa takšna, da bo dostopna tudi tistim, ki niso seznanjeni ali so samo delno seznanjeni s podrobnostmi njegove celotne teorije.

Eden največjih političnih filozofov XX. stoletja Leo Strauss je v svoji knjigi iz 1936. leta *Hobbsova politična filozofija* v delu, ki je morda najboljši spis o Hobbsovi politični filozofiji nasploh, označil Thomasa Hobbsa za ustanovitelja moderne politične filozofije. Prav Thomas Hobbes je bil tisti, kateri je prekinil tradicionalno politično filozofijo, ki je skušala človeku postaviti preveč stroga moralna pravila. Aristotel je govoril, da država nastaja po naravi, to je, da je človek po naravi bitje, ki teži k ustvarjanju države (človek je po naravi politično bitje). Tisti, ki ne more živeti v družbeni skupnosti in ki je sam sebi zadosten, je "ali zver ali bog." V nasprotju z Aristotelom pa Thomas Hobbes meni, da človek po naravi ni družben in ni vnaprej tako določen, da bi osvojil najvišje domete človeškega življenja. Po njegovem ločuje ljudi narava in jih prisiljuje k temu, da bi postali družbeni ter oblikovali politično telo *(body politic)*. Leo Strauss izpostavlja, da naravno stanje človeka ne izraža popolnega, temveč prvobitno stanje človeka – stanje, ki ni le nepopolno, temveč slabo, vojna vseh proti vsem (*war of all men against all men).*

Neločljivi del nauka o naravnem stanju so pogledi na človekovo naravo. Med drugim prihaja prav zaradi različnih razlag človeške narave do razlik med dogovornimi teorijami različnih avtorjev. Hobbsova teorija človeške narave je skrajno črnogleda – meni, da človeška naravna nagnjenost do poškodovanja drugih ljudi izhaja iz strasti. Prav zaradi vpliva strasti pa so ljudje napadalni in vsak človek, glede na to, da ima visoko mišljenje o sebi, izziva druge ljudi z besedami ali drugimi izrazi prezira in sovraštva. Toda vse človeške strasti so zgolj različni izrazi napuha (*vanity*), ki predstavlja korenino vsakega zla. Po Thomasu Hobbsu lahko človek v takšnem stanju prosto brani svoje življenje z vsemi tistimi sredstvi, ki jih ima njegov razum za primerna. Toda v nekem trenutku neposredna smrtna nevarnost izzove *strah pred nasilno smrtjo* in ta sedaj vpokliče človekov razum, ki mu prične prigovarjati določena pravila vedenja (naravne zakone) zaradi vzpostavljanja miru, ki ga lahko zagotovi le država. Torej ta strah, ki ga imajo ljudje drug pred drugim, predstavlja nagib za opuščanje naravnega stanja in utemeljitev države.

To bi, na kratko, bil osnovni prikaz Hobbsovega naravnega stanja. No, zdaj je treba podrobneje pokazati, kateri sta tisti dve stopnji naravnega stanja in kdaj ena preide v drugo, višjo stopnjo, ki nakazuje nastanek države, tistega velikega Leviatana, tj. "*smrtnega boga,* kateremu pod *nesmrtnim Bogom* dolgujemo svoj mir in svojo obrambo."

Za Thomasa Hobbsa je naravno stanje stanje naravne enakosti. To pomeni, da ima vsak človek dovolj moči, da lahko drugemu vzame življenje. Tako lahko tudi tisti s šibkejšo telesno močjo odvzame življenje močnejšemu od sebe – npr. na skrivaj ali z združevanjem z drugimi. Praviloma Thomas Hobbes naravno stanje pojmuje kot stanje splošne in neprestane vojne – kot stanje, v katerem je vsak človek možni rabelj drugemu človeku. To stanje z vzpostavitvijo države ni za vselej premagano in Thomas Hobbes dopušča možnost vračanja v naravno stanje, ker država ni stalna tvorba in ker lahko iz številnih razlogov razpade. Pravzaprav je naravno stanje, ki ga slika Thomas Hobbes, podobno strahotam državljanske vojne, strahotam, ki jim je bil sam priča. Toda če se pozorneje preučijo vsi Hobbsovi opisi politične filozofije – *Elementi naravnega in političnega prava, De Cive* in *Leviatan* – bo mogoče videti, da njegovo naravno stanje predstavlja daleč strašnejše stanje od državljanske vojne; kajti v njem je vsak sovražnik vsakogar, med tem ko v državljanski vojni obstaja nekaj frakcij, ki se spopadajo med seboj.

No, vprašajmo se, zakaj je Hobbsovo naravno stanje tako mračno. To vprašanje lahko postavimo tudi drugače: kaj je vir spopada, oziroma, zaradi česa se ljudje v naravnem stanju spopadajo? Če naj bi lahko odgovorili na to vprašanje, moramo raziskati, na kateri način Thomas Hobbes opazuje človeško naravo. Za to nam bo v izredno pomoč Straussova razlaga bistva[1] Hobbsove politične filozofije, podana v njegovem omenjenem delu. Tako bomo lahko najbolje orisali prehod iz ene stopnje naravnega stanja v drugo.

Po Thomasu Hobbsu so ljudje nasploh nagnjeni k večni in nenehni želji imeti vse večjo moč, moč, ki ugasne edino s smrtjo. Po Leu Straussu je ta boj za moč lahko razumski in nerazumski, pri čemer drugi izvira iz *napuha*, ki zaslepljuje ljudi in onemogoča, da bi dojeli stvarnost. Ta nerazumski boj za moč predstavlja človekovo naravno zahtevo, ki je obenem prva temeljna zahteva človekove narave *(postulate of natural appetite).* Človekova težnja je biti večvreden v razmerju do drugih in zato od drugih zahteva, da mu to večvrednost priznajo. Izid takšnega zahtevka je lahko dvojen – ali bodo drugi ta zahtevek sprejeli in priznali njegovo večvrednost (pri čemer bodo oni manjvredni) ali pa je ne bodo priznali (v tem primeru bo vlagatelj zahtevka razvrednoten). Občutek manjvrednosti pa kot duševna bolečina proizvaja željo za maščevanjem. Toda maščevanje ogroža človekovo prvinsko dobrino, življenje. Napuh torej vodi ljudi v smrt. To stanje, v katerem vladajo strasti, točneje napuh, in v katerem je razum še vedno neprebujen, predstavlja *prvo, nižjo stopnjo naravnega stanja (stanje popolne prevlade napuha).*

Vendar se človek ob spoznanju, da mu preti smrt (nasilna), osvobaja napuha – torej prav strah pred nasilno smrtjo osvobaja človeka iz slepila napuha in budi njegov razum, s čimer ta, kakor pravilno prepozna Leo Strauss, hkrati predstavlja ne le najmočnej-

šega, temveč tudi najrazumnejši nagon. V nasprotju s prvo zahtevo človeške narave, druga zahteva, *zahteva naravnega razuma (postulate of natural reason),* označuje težnjo po izogibanju nasilni smrti kot prvotnemu, največjemu in najvišjemu zlu *(the primary, the greatest and supreme evil).* Toda prebujeni razum pričenja človeku narekovati določena pravila vedenja (naravne zakone), ki naj zagotovijo mir in varnost. To stanje prebujenega razuma je *druga, višja stopnja naravnega stanja* in predstavlja *preddverje države*, glede na to, da lahko mir in varnost zagotovi samo država. To je trenutek, ko posameznikova dobrobit postane hkrati skupna dobrobit in ki se ogleduje v neogibnosti oblikovanja države.

Torej je pri Thomasu Hobbsu človek v naravnem stanju obdarjen z razumom, toda če naj bi razum začel delovati, mora človek predhodno neizogibno spoznati, da je nasilna smrt tista, ki je njegov edini in pravi sovražnik. Dokler se to ne zgodi, tako dolgo človek tekmuje z drugimi ljudmi, kakor izpostavlja Thomas Hobbes. Ne verjame jim in si prizadeva doseči vse večji ugled, to pa vodi k medsebojnemu spopadanju. Šele nasilna smrt, točneje strah pred njo kot skupni sovražnik vseh, usmerja ljudi k zaupanju in združevanju. To pomeni, da nagon spodbudi razum, toda ne vsak nagon, temveč samo tisti strah, ki tli v vsakem človeku – strah, da bi se človekovo življenje lahko končalo pred časom in da bi to povzročil kakšen drug človek. Po Thomasu Hobbsu je država tvorba tega najbolj razumskega nagona, ki spodbudi razum, ta pa vodi človeka k ustanovitvi države kot poroka miru in varnosti. Hkrati z oblikovanjem države izgine naravno stanje, toda ne za vselej, glede na to, da Thomas Hobbes dopušča možnost razpada države in vrnitve v naravno stanje ter celo podrobno navaja ter pojasni razloge, ki lahko privedejo do tega – npr. pomanjkanje popolne oblasti, mnenje, da je v državi več kot en vladar, kot tudi druge, podobne, "nevarne doktrine". Torej enkrat opuščeno ne pomeni, da je naravno stanje za vselej opuščeno, glede na to, da vselej obstaja nevarnost njegove vzpostavitve.

Končno je ta prikaz Hobbsovega naravnega stanja, ki temelji na človeški naravi, koristen za to, da pokaže njegovo zamisel države, ki ni – kakor se pogosto misli –, totalitarna koncepcija države, kjer ima vladar popolno moč nad usodo vsakega posameznika. Stališče, ki Hobbsov nauk o vladarjevi oblasti vidi strogo absolutistično, ne vzdrži. Razen tega, da Thomas Hobbes meni, da traja obveznost podložnikov do vladarja samo tako dolgo, dokler jim je vladar zmožen zagotoviti varnost, ki je niso imeli v naravnem stanju (glede na to, da je temeljna obveznost vladarja zagotavljanje varnosti podložnikov), in ker vsak ob vstopu v meščansko družbo obdrži pravico do samoobrambe kot bistvene sestavine pravice do zaščite lastnega življenja (pravica obrambe telesa tudi proti tistim, ki ga zakonito napadejo, pravica odklonitve odhoda v vojno idr.), obstaja še eno dejstvo. To je v spisih o Thomasu Hobbsu pogosto prezrto – tisto, ki zavrača tezo o možnosti neutemeljenega zatiranja podložnikov s strani vladarja. Hkrati je za pojasnilo Hobbsove trditve ključno, da sta dobrobit vladarja in dobrobit podložnikov nerazdružljivi. To dejstvo izhaja prav iz Hobbsove teorije človeške narave. Thomas Hobbes namreč izključuje vsako možnost, da bi se vladar proti podložnikom obnašal kot tiran, ker njemu *ni več potrebno dokazovati svoje premoči* (glede na to, da mu je s sporazumno ustanovitvijo neodvisne oblasti priznana njegova premoč) in ker *ne more posedovati več moči, kot je že ima* (on je najvišja instanca in njegova beseda je končna).

S takšnim pojasnilom pridemo do povezave med Hobbsovima naukoma o naravnem stanju in o vladajoči oblasti. Torej prav človekova neukročena težnja po moči, ki je bistvena značilnost človeške narave (in ki vodi v naravnem stanju do spopadov), zdaj omogoča pojasnitev Hobbsove teze, po kateri gresta dobrobit vladarja in dobrobit podložnikov vselej skupaj; kajti če ima kdo vso moč, ki si jo lahko zamisli, potem ne bo več ravnal na način, ki bi privedel do spopada. Glede na to, da je v naravnem stanju izključena možnost, da bi kdo dosegel takšno neomejeno moč in zategadelj vselej obstajajo spopadi in nevarnosti, preide z oblikovanjem države ta moč v roke vladarja. Ta pa, ker ima tisto, čemur vsakdo po naravi teži, zdaj ne predstavlja več nevarnosti za mir, temveč nasprotno – je porok miru, ker so ljudje njegovo premoč priznali svojevoljno, z ustanovitvijo države (in mu zaradi tega od njih ni več potrebno zahtevati, naj se mu jo prizna). Ob ustanavljanju državne oblasti priznanje premoči ne izziva več občutka manjvrednosti. Torej nam nauk o naravi človeka, ki je neogibna sestavina v prepoznavanju bistva Hobbsovega naravnega stanja, koristi v tem, da si lahko pojasnimo tudi nekatere bistvene dejavnike njegovega nauka o vladajoči oblasti.

Izbrala in prevedla **Judita Trajber**

Marija Mercina

Kosmačeva mladostna muza

Ob pisateljevih obletnicah

»Povedal sem ti že, da si mi ti neka čudna sila, ki žene k delu in borbi. Da.«
Iz Kosmačevega pisma Danici Klavora, 1. VIII. 1932

Leta 2010 se zaokrožujeta letnici rojstva in smrti pisatelja Cirila Kosmača. Rodil se je 28. septembra 1910 na Slapu ob Idrijci, umrl pa 28. januarja 1980 v Ljubljani. Vse nevarne poti v njegovem življenju in iskanje prave besede od začetkov ustvarjanja do labodjega speva pričajo o njegovem spopadu z goljatskima nasprotnikoma – revščino in političnim preganjanjem v vseh sprevrženih oblikah, ki jih je rodilo XX. stoletje. Nenehno se je spopadal s sovražnimi družbenimi okoliščinami ter premagoval svojo ravnodušnost in otopelost, ki sta bili posledica hudih življenjskih udarcev. V mladosti je imelo pri tem premagovanju pomembno vlogo ljubezensko čustvo. V hudi osamljenosti prvih begunskih let v Jugoslaviji, potem ko je izgubil oporo domačih in si še ni ustvaril svojega mesta v takratni družbi, mu je prav ljubezen lepe Ljubljančanke vrnila samozaupanje, postala je vir njegove življenjske moči in umetniške ustvarjalnosti, *»neka čudna sila«*, ki najbrž ni nikoli popolnoma presahnila.

Čeprav se je prav januarja izteklo Kosmačevo življenje, ima v njegovi biografiji mesec januar simbolni pomen ponovnega rojstva. V mrzli januarski noči leta 1931 je namreč zbežal čez mejo v Jugoslavijo. Domačim se je oglasil šele po nekaj tednih:

Dragi moji!

Preteklo je že dolgo, kar se nisem nič oglasil. Gotovo se vam je zdelo čudno, ko sem kar tako na naglo odpotoval. Tega pač si niste pričakovali. Upam, da mi pač odpustite. Saj veste: težko je živ biti mrtev. Moral sem oditi. Ni bilo nikake pomoči. Zame tam ni bilo več življenja.

Človek je mlad, življenja željan in svobode. Želi, da nad njim zapoje prostost. Ko bi bil mogel tam študirati, bi nikdar ne napravil tega koraka. Ako bi ne bil pod tako strogim nadzorstvom, bi isto tako ne zapustil svojega rodnega doma.

Tukaj bom študiral dalje. Upam, da se bo vse dobro izteklo.

Bodite mi vsi srčno pozdravljeni!

Vaš Ciril

Po hudih preizkušnjah – materini smrti, zaporu, sojenju na 1. tržaškem procesu in krivični obsodbi na hišni pripor takoj zatem v Gorici –, je mladenič v sebi našel dovolj moči za beg in iskanje nove poti. To, da se domačim v pismu ni potožil, je bilo značilno zanj. V pismih iz različnih fašističnih zaporov jih je večkrat prosil za denar, da bi si kupil mleko in kruh, rad bi, da bi mu poslali učbenike, da bi se lahko vsaj učil, tožil pa ni nikoli. S ponosom in ironično jim je celo napisal, naj jih ne skrbi zanj, saj z njim ravnajo tako, kot se za moža spodobi.

Kosmačev spopad s fašizmom se je začel z njegovo aretacijo in nadaljeval s skoraj enoletnim zaporom po različnih italijanskih kaznilnicah. Malo pred 20. rojstnim dnevom, od 1. do 5. septembra 1930, so mu sodili na 1. tržaškem procesu. Smrtne obsodbe so bile izvršene takoj po končanem sojenju, na gmajni blizu Bazovice, zgodaj zjutraj, 6. septembra 1930, na Mussolinijev rojstni dan. Mladoletni Ciril Kosmač je bil oproščen zaradi pomanjkanja dokazov in opomnjen (»ammonito«). Svoje doživljanje zapora in pretresenost ob usmrtitvi Bidovca, Valenčiča, Miloša in Marušiča je vedno znova opisoval v svojih prvih proznih delih. Z oprostilno sodbo pa preganjanje ni bilo končano. Na poti domov v spremstvu karabinjerja so ga v Gorici takoj po izpustitvi iz zapora v Trstu obsodili na dve leti strogega policijskega nadzora. O svojih zaslišanjih in tedanjem srečanju s Cirilom Kosmačem piše France Bevk:

Čez teden dni sem zopet sedel in čakal v predsobi na prefekturi. Živo sem se ga spomnil. Pripeljali so ga iz ječe naravnost pred konfinacijsko komisijo. Bil je sicer oproščen, a sum je ostal; policiji se je mudilo, da mu naprti policijsko nadzorstvo. (F. Bevk, *Mrak za rešetkami, Spomini*, Koper 1958, 58/59).

Srečanje ni bilo naključno. Pred tem so Franceta Bevka že zasliševali zaradi *»zveze s tistimi s tržaškega procesa«*. Kot obremenilni dokaz so mu pokazali

pismo z njegovo oceno Upornega veslarja, dijaškega glasila, v katerem so bili prispevki Cirila Kosmača, Stanka Vuka in nekoga tretjega. Še eno zaslišanje je pomenilo predvsem ponovno zastraševanje Cirila Kosmača. Zver je okusila plen in ga ni hotela izpustiti. V resnici jim niso mogli ničesar dokazati. Še ne dvajsetletni Ciril Kosmač se je vrnil domov po skoraj enoletnem zaporu, zasliševanjih in mučenju, na tržaškem procesu oproščen zaradi pomanjkanja dokazov, v Gorici pa, četudi brez dokazov, mimogrede obsojen na hišni pripor.

Zaman sta bili očetova podpora in vera v sinove sposobnosti, odveč Cirilova nadarjenost in delavnost. Kot lahko sodimo po obsežnem seznamu prebranih knjig, korespondenci s Stankom Vukom in prvih objavah v dijaškem listu Uporni veslar, je nameraval tudi pisati. Beg čez mejo v Jugoslavijo je predstavljal edino rešitev.

A ni prišel v obljubljeno deželo. O socialni stiski bodočega pisatelja lahko sodimo po tem, kolikokrat se je moral seliti. Stanoval je v Zagorju, Celju, Radomljah, Železnikih, Kranjski Gori, po različnih stanovanjih v Ljubljani … V Jugoslavijo je v letih pred II. svetovno vojno pribežalo na tisoče Primorcev. Matični Slovenci beguncev iz "zasužnjene Primorske" niso sprejemali ravno z odprtimi rokami. Bolj izobraženih in premožnejših so se branili zaradi strahu, da jim bodo odjedali službe, toda bali so se, kdo ve, zakaj, tudi revnih prišlekov. So pa številnim primorskim pribežnikom različna emigrantska društva pomagala pri urejanju dokumentov in v najhujših denarnih stiskah. V takih okoliščinah je začel Ciril Kosmač predavati o svojih doživetjih pod fašistično oblastjo in objavljati v emigrantskem tisku, največ v Istri.

Še nevarnejši kot socialna stiska je bil za mladega Kosmača spopad z osebno ravnodušnostjo in otopelostjo. Ta bridki boj je umetniško oblikoval v *Pomladnem dnevu* v poglavjih o materini in očetovi smrti, nič manj pretresljiv izraz tega duševnega stanja pa najdemo v njegovi korespondenci. Dva dni pred materino smrtjo je v pismu njeni sestri podrobno poročal o poteku njene bolezni, natančno navajal vse fizične znake umiranja, a niti enkrat ni napisal besede mama – kot bi bil avtomat, pišoči stroj, ki samo beleži dogajanje, kot da nima besed, s katerimi bi izrazil človeško bolečino. Grozote zapora takoj zatem so še bolj zamajale njegovo vero v življenje. Preobrat v boju z duševno otopelostjo zaradi trpljenja in osamljenosti je v njegovo življenje prinesla šele omenjena ljubezen.

V Kosmačevi pisateljski biografiji ima poseben pomen tudi mesec maj. Maja 1945 se je po letih bega pred raznovrstnimi policijami Evrope in enoletni partizanščini vrnil *»pod domačo streho«*. Svoje doživljanje tega majskega dne je umetniško ubesedil v



Mladost – Danica Klavora

romanu *Pomladni dan*. Le malokomu pa je znano, da se je maja 1932, komaj dobro leto po svojem begu v Jugoslavijo, zaljubil v ljubljansko lepotico, 16-letno Danico Klavora, in se ves prerodil v vračani ljubezni.

Njuno razmerje je mogoče spoznati iz njegovih pisem, ki jih je naslovljenka skrbno hranila, precej let pozneje pa pokazala dr. Helgi Glušič. Ciril Kosmač in Danica Klavora sta se seznanila spomladi leta 1932 na takratni ljubljanski promenadi na Aleksandrovi, današnji Cankarjevi cesti, nekajkrat pa naj bi se sešla v parku Tivoli. Njegovo prvo pismo, 3. VII. 1932, je odgovor na njeno, ki pa se (tako kot nobeno drugo) ni ohranilo. Do 18. VIII. 1932 ji je napisal še 13 pisem in 5 razglednic. Iz njih izvemo, da sta se pred dopisovanjem nekajkrat srečala, potem pa ločila, ker je ona odšla na počitnice k starim staršem v Čezsočo (pri Bovcu), tedaj v Italiji. Njegova pisma so napisana tako, da iz njih veliko izvemo o piscu in naslovljenki. Na počitnicah pri sorodnikih po materini strani, po domače pri Ivančarju, je težjega dela nevajena Ljubljančanka pomagala v dedovi gostilni in trgovini, nekaj dni pa tudi grabila seno na senožeti na Rombonu. Zaljubljeni mladenič bi rad poznal vsak njen korak in vsako

misel, prosil jo je, naj gleda in doživlja lepoto narave zase in zanj. V pismih obnavlja njene sprehode k Soči, pa tudi vožnjo v Gorico in Videm s pogledi na Trnovski gozd. Zato da bi bil bliže njenemu doživljanju, je odšel na večdnevno turo v Kamniško-Savinjske planine. Pisal ji je skoraj vsak dan in ni mogel razumeti, da mu ni odgovarjala na vsako pismo. Čeprav je bil kmečki sin in je dobro poznal trdo poletno delo, ji kar ni mogel verjeti, da zvečer samo leže in že zaspi. Ali nič ne misli nanj? Ali si ga prav nič ne želi?

V pismih ji izpoveduje čustva naklonjenosti in ljubezni, pa tudi občutja osamljenosti. Toži, da nima doma. Kjer se ustavi, je samo nova postaja križevega pota. Izpove se ji, kako se je zjokal v cerkvi na Rožniku, ko se je ob poslušanju Marijine pesmi spomnil pokojne mame. Dekletove bližine si želi tako močno kot srečanja z domačimi, ljubezen do nje ga dviga k nečemu nadzemeljskemu.

/ …/ Slonim in mislim: ta noč, ta gosta in temna noč sem jaz Najdu, tista luč tam na koncu, tista živa luč, ki se mi sveti, si ti Dana.

/. ../ Povedal sem ti že, da si mi ti neka čudna sila, ki žene k delu in borbi. Da. Tudi danes si edina Ti, ki mi vlivaš upanja in veselja.

Danica je postala hudo preizkušenemu Kosmaču ustvarjalni navdih in vir življenjske moči. Večkrat ji je pisal o svojem ustvarjanju in nastajanju pripovedi *Potepuh Najdu*, v pismih se tako imenuje tudi sam (v narečju deležnik glagola najti). Zanimivo je, da ji v pismih nikoli ne omenja denarne stiske, poroča pa ji o srečanjih z uglednimi znanci, na kar je bil očitno ponosen – z Magajno, Siličem, Bogdanom, Legišo ...

Medtem ko postajajo njegova pisma vedno bolj čustvena, se njena redčijo. Očita ji, da mu ni odgovorila že na 6 pisem. Počasi postaja sumničav in ljubosumen ob misli, da prihajajo v gostilno tudi italijanski oficirji. Njegovo zadnje pismo je polno jeze, ker mu ni pisala, da se vrača v Ljubljano, in je to moral izvedeti od njene prijateljice.

Pred koncem tega kratkega ljubezenskega odnosa se je v obeh mladih zaljubljencih razplamtela jeza. Njegovo je podžigal ponos vagabunda, njeno užaljenost. Zaradi jeze in užaljenosti sta se (očitno) tudi razšla, ni pa nobenega dvoma, da ju je ta sicer kratkotrajna ljubezen zaznamovala. Po naključju za oba vemo, da sta jezo in užaljenost sublimirala v ustvarjalnost. Ciril Kosmač je dokončal *Potepuha Najduja* in ga pod psevdonimom objavil še isto leto. Vanj je izlil vso svojo jezo in razočaranje. »*Na zapadu poje tromba in kliče na boj!*« V zanesenem, privzdignjenem slogu pripoveduje o dekletu (imenuje se Neda, Danico pa so njeni domači imenovali Dana) in njeni ljubezenski izdaji. Najdu postane svečenik svojega naroda in umetnik, poln življenjske moči. Črni lasje mu vihrajo »*kot griva divjega konja*«. Iz Kosmačevega intenzivnega ljubezenskega čustva, ki mu je sledilo razočaranje, sta se rodila dva, za njegov opus pomembna simbola – trobenta in konj. V spominih Daničinega očeta Hinka Klavora z naslovom *Čez drn in strn skozi življenje* pa lahko na 354. strani tipkopisa beremo o Daničinem nastopu dober mesec po zadnjem Kosmačevem pismu:

4. septembra 1932 je razvilo društvo Soča na Taboru v Ljubljani na pobudo njenega predsed*nika dr. Dinka Puca svoj prapor. Njegovo naličje kaže umetno izdelano alegorijo, »Naš čolnič otmimo«. Ob tej je deklamirala moja hčerka Danica to Gregorčičevo pesem silno učinkovito, kakor je pisalo ljubljansko časopisje. Brez pretiravanja, kamor sem pogledal s solznimi očmi, vse je bilo v solzah.«*

Ne vemo, ali je Ciril Kosmač prisostvoval tej prireditvi, zelo verjetno pa je, da je bil opisani nastop prvi korak k njenemu gledališkemu ustvarjanju. Kasneje je namreč več let igrala v Šentjakobskem gledališču, tudi s Stanetom Severjem. Oba so povabili v SNG Drama, vendar se Danica ni odločila za poklicno igralsko pot. Leta 1938 se je namreč omožila z inženirjem dr. Dragom Matanovičem in na njegovo željo igranje opustila. Vsa leta pa je skrbno hranila album s fotografijami iz Šentjakobskega gledališča. Daničin sin, drugorojenec Aljoša Matanovič, meni, da je bila igra verjetno njena strast in da se je z odpovedjo igralski karieri nekako žrtvovala. Bila pa je izredno ročno spretna in imela velik smisel za estetiko. Spominja se maminega božičnega darila leta 1948: pravih marionet z lutkovnim odrom in kulisami.

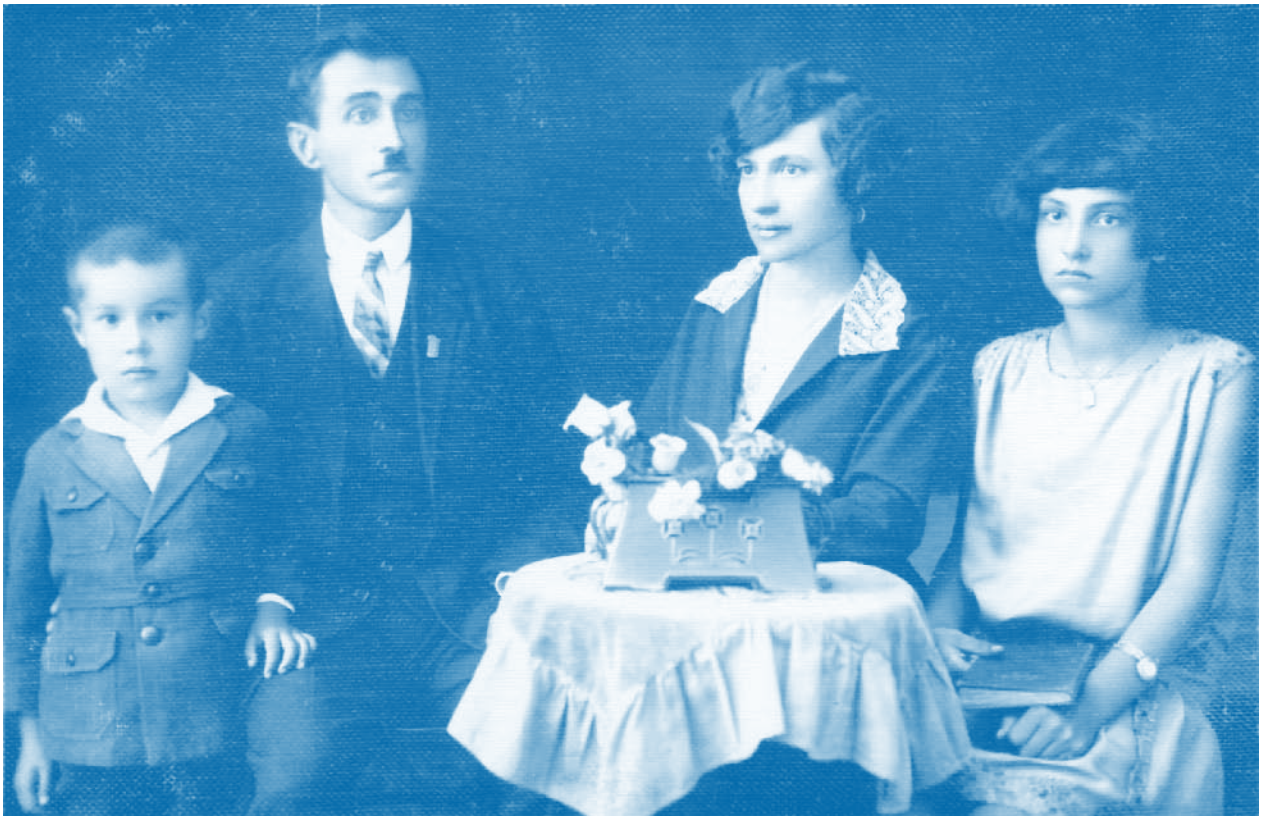
Vrnimo se v čas Kosmačeve ljubezni, jeze in užaljenega ponosa. Iz pisem ni nikjer razvidno, da bi za njuno zvezo vedeli njeni starši v Ljubljani ali množica sorodnikov v Čezsoči, vendar je težko verjeti, da bi deklica staršem lahko prikrila svoja srečanja, sorodnikom v Čezsoči pa številna pisma in dopisnice. Sklepati, da so vedeli za zvezo, je mogoče po tem, ker so Danico kar za nekaj tednov poslali »v izgnanstvo« na mamin dom. Reven begunec, čeprav nadarjen in prav tako Primorec kot Hinko Klavora in njegova žena Rozalija, bi se jima (verjetno) ne zdel primeren snubec za njuno lepo hčerko. Pa še tako mlada sta bila! Hinko Klavora, goreč za slovenski narod in svoj poklic, se je s celotno družino udeleževal tedanjega družabnega meščanskega življenja, z učiteljsko plačo pa je bilo za to potrebno veliko iznajdljivosti.

Nedvomno je bila 16-letna Danica Klavora Kosmačeva muza. Nanjo spominjajo svetli ženski liki iz Kosmačevega opusa, kot sta Kadetka in Tilčka. Še bolj kot ti svetli liki pa nanjo spominja način, kako v svojih pripovedih upodablja mladostno doživljanje ljubezni.

Kljub socialni neenkosti ljubezenski odnos med mladim Kosmačem in njegovo deklico ni podoben slovenskim literarnim stereotipom, v katerih prevzetno in nedostopno dekle komaj ve za svojega (revnega) oboževalca. Ciril Kosmač je čutil, da mu je naklonjena, v kratkem času njune zveze mu je s svojo ljubeznijo povrnila zaupanje vase. Vzljubila ga je deklica, znana iz ljubljanskega družabnega življenja, kljub rosno mladim letom že opazna zaradi svoje lepote. V Bovcu je še danes živ spomin na to, kako si je zavezovala ruto, da bi pred prahom obvarovala svoje prelepe lase.

Odnos med bodočim pisateljem in njegovo muzo je bil torej drugačen predvsem zato, ker mu je Danica Klavora ljubezen vračala. Kasneje se je omožila z inženirjem Dragom Matanovičem (doktoriral je pri Milanu Vidmarju, po drugi svetovni vojni predaval na ljubljanski univerzi na fakulteti za montanistiko in strojni fakulteti, že pred vojno pa odprl lastni patentni urad, verjetno prvi v stari Jugoslaviji). Danica Matanovič je rodila tri sinove, postala babica … Kaj ji je pomenila mladostna ljubezenska zveza s kasnejšim znanim književnikom, lahko sklepamo po tem, da je dolga leta hranila njegova pisma in jih pokazala dr. Glušičevi. Zavedala se je, da je umetnost nekaj, kar presega pritlehno ljubosumje in zamolčevanje. Svoje zveze s Cirilom Kosmačem ni prikrivala ne soprogu ne sinovom Urošu, Aljošu in Milenku. Njen odnos do zapisane besede razkriva tudi dejstvo, da je pretipkala in skrbno hranila očetove spomine, 524 strani dragocenih zapisov, v katerih Hinko Klavora ne pripoveduje le o svojem življenju, temveč so prava epopeja primorskega človeka v nemirnem XX. stoletju.

S tem končujem članek o mladostni ljubezni med Cirilom Kosmačem in Danico Klavora Matanovič, drugič por. Rohrman. Če bi ga nadaljevala, bi bralci morda osupnili ob tem, kako sta se po II. svetovni vojni življenjski poti Daničinega moža Draga Matanoviča in pisatelja Cirila Kosmača izenačili, ko sta oba, čeprav vsak posebej in zaradi različnih razlogov, prišla pod drobnogled Udbe, Matanovič tudi med sodne mline takratne oblasti. Toda ali na Slovenskem sploh obstaja (je obstajal) kakšen pomembnejši razumnik oziroma umetnik iz prejšnjega stoletja, ki bi ga omenjeno »zanimanje« obšlo?



Otroštvo v meščanski družini – Danica Klavora z bratcem Milenkom, očetom Henrikom in mamo Rozalijo

Tjaša Rotar

Zavetišče na Viču

»Vidoma se opazuje blagodejni vpliv skrbnega nadzorstva …«

Na prelomu iz XIX. v XX. stol., v času pospešene industrializacije in urbanizacije, so nižje družbene sloje v Ljubljani pestile hude socialne stiske. V številnih delavskih družinah sta bila izven doma zaposlena oba starša. Otroci so tako cele dneve ostajali brez varstva. Ker so bila delavska stanovanja večinoma tesna in neprijetna, so večino časa preživeli zunaj, na ulici. Tako se je pokazala vedno večja potreba po dnevnih zavetiščih, nekakšnih prednikih vrtca in podaljšanega bivanja, kjer bi lahko otroci varno preživljali čas, ko so njihovi starši na delu, in kjer bi bili deležni potrebne nege, varstva in vzgoje. Streho nad glavo in primerno oskrbo pa je bilo treba najti tudi za osirotele in zapuščene otroke.

S temi stiskami so se spopadale različne organizacije, večinoma nedržavne. Pogosto so v eni ustanovi združile funkciji otroškega dnevnega zavetišča in sirotišnice.

S težavami osirotelih otrok se je slovenski prostor kajpak srečeval že prej. Prvo sirotišnico na Slovenskem so odprli v času Marije Terezije. Delovala je od leta 1758 do leta 1788 v Ljubljani. Približno v tistem času sta brezdomne otroke sprejemali tudi sirotišnici v Celovcu (od leta 1754) in v Beljaku (od leta 1769). Kasneje je sirotišnice povsem zamenjalo rejništvo. V letih od 1788 do 1871 je v Ljubljani delovala najdenišnica, ki je sprejemala otroke in jih dajala v rejo podeželskim ženskam. Še ena najdenišnica je bila v Trstu. Ob koncu XIX. stol. so se sirotišnice spet pojavile. Pri tovrstni skrbi za sirote je prednjačila družba sv. Vincencija Pavelskega. Ta je svojo dejavnost nadaljevala tudi po prvi svetovni vojni. Vodili so dekliško sirotišnico Lichtenturnov zavod (od 1878), deško sirotišnico Marijanišče (od 1880) in deško sirotišnico sv. Jožefa v Šentvidu nad Ljubljano (od 1918). Od leta 1929 je pod vodstvom Vincencijeve družbe delovala še sirotišnica za otroke obeh spolov na Viču v Ljubljani. Za varstvo osirotelih otrok so skrbeli tudi zavod Angel varih v Spodnji Šiški, salezijanski zavod Rakovnik in Elizabetna otroška bolnica. Novonastala jugoslovanska država je skrb za sirote v veliki meri prepuščala dobrodelnim društvom in jih le skromno finančno podpirala. V Ljubljani in Mariboru sta v začetku 20. let delovala dva državna domova za zaprto varstvo sirot in zapuščenih otrok (ustanovljena leta 1922 in 1924), vendar je država kmalu spet pričela kazati večjo naklonjenost rejništvu.

Poleg sirotišnic je treba omeniti še vzgojne zavode, »poboljševalnice«, ki so skrbele za mladoletne prestopnike. Na Slovenskem so v ta namen leta 1874 v ljubljanski prisilni delavnici odprli poseben oddelek za mladoletne prestopnike – korigende. Konec XIX. stol. so se mu pridružili še mladinski dom in dve sirotišnici. Med obema svetovnima vojnama smo imeli na Slovenskem štiri tovrstne ustanove, in sicer v Ponovičah, Ljubljani (oddelek jetnišnice Okrožnega sodišča), Sv. Petru pri Poljčah (za poboljševanje mlajših mladoletnic; oddelek ženske kaznilnice v Begunjah) in Črnečah. Poleg tega je v Ljubljani še vedno deloval oddelek za korigende v okviru prisilne delavnice.

Vzporedno s sirotišnicami so se v Ljubljani razvijala tudi otroška dnevna zavetišča. To so bili neke vrste otroški vrtci, vendar so pogosto v varstvo sprejemali tudi šoloobvezne otroke. Pri Svetem Florjanu v Ljubljani je zavetišče delovalo že od leta 1834. Od leta 1916 pa skozi ves čas prve Jugoslavije so v Ljubljani delovala dnevna zavetišča za revno šolsko mladino, ki sta jih financirali ljubljanska mestna občina in država, nekaj sredstev pa so pridobili s prispevki zasebnikov.

Ob koncu XIX. stol. se je za dnevno varstvo otrok močno zavzela Vincencijeva družba, ki je v svojih ustanovah pogosto združila zavetišče in sirotišnico (na primer Marijanišče, zavetišče na Viču).

Odlične podatke o delovanju družbe na Slovenskem najdemo v poročilih, ki so jih objavljali vsako leto (iz njih povzemam podatke v nadaljevanju), pa tudi v arhivskem gradivu Nadškofijskega arhiva v Ljubljani.



Dom Vincencijeve konference na Viču

Vincencijeva družba je nastala leta 1833 v Franciji. Glavno vodilo in naloga je bila pomoč revežem. Denar so zbirali v glavnem s prostovoljnimi prispevki podjetij in posameznikov.

Leta 1876 smo prvo konferenco Vincencijeve družbe dobili tudi na Slovenskem. Ustanovili so jo pri ljubljanski stolnici. V naslednjih desetletjih so se pri nas razvile še številne druge konference, sprva v župnijah v Ljubljani in okolici, kasneje še drugje. Že zgodaj so pričele namenjati dokajšnjo pozornost ubogim in zapuščenim otrokom. Precej zbranega denarja so namenile ustanavljanju dnevnih zavetišč in sirotišnic. Prva in največja tovrstna ustanova Vincencijeve družbe je bilo Marijanišče (Collegium Marianum).

Vzgojno-izobraževalnim ustanovam se je malo pred prvo svetovno vojno pridružilo zavetišče na Viču. Konferenco Vincencijeve družbe na Viču so ustanovili leta 1911. Vičani so se izkazali za naklonjene dobrodelnosti, tako da je bil proračun te konference vse do druge svetovne vojne eden od največjih v Sloveniji. Z zbranim denarjem so člani družbe nakupili darove za uboge in plačali maše za umrle reveže. Že ob začetku delovanja konference se je pokazala velika potreba po ustanovitvi dnevnega zavetišča za otroke. Na Viču je živelo veliko delavcev, zaposlenih predvsem v tobačni tovarni. Njihovi otroci so cele dneve ostajali brez varstva. Do težav je prišlo, kjer sta bila zaposlena oba starša ali pa je mati, sicer gospodinja, zbolela. Hudo stisko so pomenile tudi nasilne izselitve delavskih družin iz stanovanja. Člani konference so se odločili, da morajo poskrbeti za ustanovo, ki bo otrokom iz teh družin nudila ustrezno varstvo in oskrbo. Tako so se leta 1911 končno lahko začele uresničevati želje že prej delujočega odbora za otroško varstvo.

Najprej je bilo treba poskrbeti za prostor. Za majhno najemnino so ga dobili v domu Katoliškega slovenskega izobraževalnega društva. Večji strošek so bili zidava kuhinje ob domu, nakup pohištva in druge opreme ter nakup zemljišča, potrebnega za otroško igro. Dela so potekala hitro, tako da je ustanova že 6. avgusta istega leta odprla svoja vrata. Še prej je bilo treba poskrbeti za osebje. Tu se je izkazala grofica Gabriela Auersperg, ki je zavetišču priskrbela štiri sestre iz zavoda Angela variha iz Šiške. Nune so pazile na otroke, poleg tega pa še negovale ubožne viške bolnike. Stanovale so v prostorih nad zavetiščem.

Sprva je bila ustanova le dnevno zavetišče za petdeset do šestdeset otrok, dečkov in deklic. Varovanci so zjutraj prihajali in se zvečer vračali domov. Sestre so pazile nanje in jim pripravile kosilo. Starši so za oskrbo prispevali po svojih zmožnostih, za najrevnejše pa je bilo varstvo brezplačno.

Člani konference so skušali poskrbeti, da bi otroci dneve preživljali prijetno in zdravo. Poudarjali so pomen oskrbe »z duhovno in telesno hrano«. Poročila Vincencijeve družbe izpostavljajo, da je bil prostor v zavetišču svetel in zračen. Otroci so imeli tudi zunaj na voljo prostor za igro. Konferenci so se zdeli pomembni vzgojni in moralni učinki nove ustanove. Poročilo Vincencijeve družbe za leto 1911 pravi, da »… otroci, ki se sprva niso mogli ukrotiti, so se kmalu sester privadili, in se vidoma opazuje blagodejni vpliv skrbnega nadzorstva«.

Zavetišče je skušalo otrokom polepšati tudi praznike, na primer z obdarovanjem za Miklavža. Tako lahko v zapisniku občnega zbora delovnih članov Vincencijeve družbe 8. decembra 1911 preberemo, da so v Viškem zavetišču 16 otrokom za Miklavža podarili obleko.

Kljub vihram prve svetovne vojne se je zavetišče v novi kraljevini SHS uspelo obdržati. Člani konference so ves čas pomanjkanja ostali zavzeti in dejavni. Prosilcev za vstop v zavetišče je bilo vedno več, tako da so jih morali že zavračati. Svoje je naredila tudi vojna, zaradi katere je veliko otrok izgubilo starše. V družinah, kjer je oče – delavec padel v vojni, je mati pogosto morala poiskati delo v tovarni, otroci pa so tako ostali brez varstva. Sredi dvajsetih let XX. stoletja je bilo v zavetišču okrog sedemdeset otrok, za katere so skrbele štiri usmiljene sestre svetega Vincencija Pavelskega. Otroke so razdelili na dve skupini. V eni so bili šoloobvezni, v drugi pa mlajši otroci v starosti od treh do šestih let.

Člani konference so začeli resno razmišljati o povečanju zavetišča, ki bi mu dodali še sirotišnico. Prihodki viške konference so tudi po prvi svetovni vojni ostali visoki. Tako si je konferenca leta 1926 lahko privoščila nakup hiše in zemljišča na Viču. Enonadstropno Ločnikarjevo hišo je preuredila v dnevno zavetišče in temu dodala še sirotišnico, ki so jo na Viču že močno potrebovali. Nune so se leta 1929 z otroki preselile v lepše in večje prostore novega Mladinskega doma. Hiša je obsegala 12 sob s 30 posteljami, pral-

nico, kopalnico in veliko kuhinjo. Opremljena je bila z električno napeljavo in vodovodom. Za igro so imeli otroci na voljo 3000 m^2 veliko zemljišče.

Ilustrirani Slovenec je o tem poročal takole: »Vincencijeva konferenca na Viču je dozidala prostorno Mladinsko zavetišče, namenjeno v prvi vrsti za otroke delavskih staršev občine Vič, ki se bo slovesno izročilo svojemu namenu danes popoldne. Zavetišče ima 14 sob s pritiklinami, in sicer: 3 spalnice s 30 posteljami, obednico, učne in dnevne sobe, kopalnico, prostorno igrišče itd. Zavetišče oskrbujejo čč. ss. usmiljenke. Zavod se je zidal z milodari, večji del izdatkov pa čaka še novih dohodkov.«

Mladinski dom se je delil na tri oddelke: sirotišnico, dnevno zavetišče in pomožno kuhinjo. Ustanova je sprejemala tudi telesno prizadete otroke. V sirotišnici so bivali otroci do dopolnjenega štirinajstega leta, potem pa so se šteli za dovolj stare, da so zapustili dom in si poiskali delo ali nadaljnjo izobrazbo.

V zavetišče so še naprej sprejemali otroke v dnevno varstvo od sedmih zjutraj do šestih zvečer. V varstvo so lahko prišli dečki in deklice od drugega da štirinajstega leta. Videti je, da je veljalo, da zavetišče nudi dobro vzgojo, saj so tudi nekateri premožnejši starši pošiljali tja svoje otroke. Ti so za varstvo seveda plačevali višji prispevek kot revnejši.

Viško zavetišče ni nikoli prevzelo vloge »poboljševalnice«. Pavel Šinkovec, ki je v svoji diplomski nalogi raziskoval delovanje doma na Viču, tako ugotavlja, da pravilnik zavetišča iz leta 1935 izrecno določa, da se v sirotišnico sprejemajo le otroci, ki so moralno neoporečni. Če so gojenci zagrešili kak prestopek, neubogljivost, jih je čakala kazen, če ta ni zalegla, pa lahko tudi izključitev.

Število otrok v zavetišču se je počasi večalo. Člani konference so jim z veseljem pomagali. Kljub temu so skrbno pazili na možnosti zlorab. Iz poročil Vincencijeve družbe lahko razberemo, da so za pomoč in otroško varstvo občasno zaprosile tudi družine, ki tega v resnici niso potrebovale. Tako poročilo za leto 1928 pravi, da so člani konference »… ubogim /…/ nakazovali podpore, otroke pa sprejemali v dnevno zavetišče brez ozira, čigavi so. Pri vseh pa so se vedno ozirali na družinske razmere in se po dobri informaciji ali pa po lastnem obisku prepričali o dejanski potrebi posameznega prosilca.«

Leta 1926 je zavetišče sprejelo v dnevno oskrbo okrog 60 otrok. Leta 1930 (po selitvi v novo stavbo) se je ta številka povzpela že nad 100. K temu je treba prišteti še okrog 20 sirot. Nune so torej imele kar dosti dela. Poleg tega, da so varovale in negovale otroke, so zanje tudi kuhale. Poleg otrok je na kosilo prihajalo še nekaj revežev in ubogih družin. Tako ni čudno, da je pisec letnega poročila za leto 1930 ob omembi zavetiške kuhinje potožil, da »štedilnik komaj nosi



Mladinsko zavetišče na Viču pri Ljubljani. Vincencijeva konferenca na Viču je dozidala prostorno Mladinsko zavetišče, namenjeno v prvi vrsti za otroke delavskih staršev občine Vič. Zavetišče ima 14 sob s pritiklinami. (Ilustrirani Slovenec 9. VI. 1929).

lonce«. Število oskrbovanih otrok se je v naslednjih letih še povečevalo, doseglo vrh leta 1932, nato pa do leta 1935 močno upadlo, najbrž v skladu z manjšimi dohodki viške konference. Ti so se v letih od 1930 do 1935 zmanjšali kar za polovico, morda kot posledica gospodarske krize. Takrat se je število otrok v mladinskem domu počasi ustalilo in se do konca vojne gibalo okrog števila 150.

Zavetišče je vztrajalo pri svoji dejavnosti tudi med II. svetovno vojno. Pričeli so celo z zidavo prizidka, ki pa so jo leta 1942 morali prekiniti zaradi vojne, pomanjkanja sredstev in zidarjev. Če bi prizidek izgotovili, bi pod streho lahko sprejeli še 60 otrok. To bi bilo zelo potrebno, saj se je število oskrbovancev povečalo tudi s sprejemom begunskih otrok. Kandidatov za sprejem v sirotišnico je bilo toliko, da so jih morali zavračati.

Mladinski dom na Viču je pod okriljem Vincencijeve družbe deloval do 3. decembra 1946, ko je bil z ostalim premoženjem Vincencijeve družbe podržavljen. Pod državnim nadzorstvom je deloval še naprej, vendar je izgubil vlogo dnevnega zavetišča. Po narodni herojki so ga preimenovali v Dom Malči Beličeve. Pod tem imenom deluje še danes, vendar od leta 1990 na drugi lokaciji (prej Zavetiška 5, zdaj Mencingerjeva 65). V stari stavbi Doma pa sta dobila prostor oddelka za arheologijo ter etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani.

Nina Mazi

Svetopisemska patologija

Dragoceno gradivo za preučevanje

V *Svetem pismu* so omenjene in opisane številne bolezni motnje in poškodbe, zato lahko knjiga vseh knjig služi kot zanimiv vir in gradivo za preučevanje. Raziskovanje patoloških razsežnosti Stare in Nove zaveze predstavlja dragoceni substrat za znanstvene raziskave na različnih področjih. Tako vrsto zanimivih informacij in vsebin za poglobljeno razmišljanje svetopisemska zakladnica ponuja tudi medicini, farmaciji, psihologiji in sociologiji. V številnih psalmih se srečujemo z družbeno/socialno razsežnostjo bolezni in zdravja. Ta je zlasti v Knjigi psalmov, kjer se socialna komponenta bolezni, motenj in poškodb odraža predvsem v tem, da se bolnemu porajajo dvom, zadržanost in nezaupanje do domačih in prijateljev (bližnje okolice), lahko tudi strah pred njimi. V svoji hudi preskušnji prizadeti doživlja travme in se spoprijema z resničnimi in namišljenimi nasprotniki, ki se veselijo njegove prizadetosti, nemoči in bolečin ter komaj čakajo, da se ga bodo znebili; morda celo upajo, da ga kmalu ne bo več med njimi. V Psalmih je opazen tudi strah pred smrtjo, iz njih pa vejejo tudi upanje v ozdravljenje in rešitev ter zaupanje in zahvaljevanje za pomoč in uslišane prošnje.

Psihologi in teologi poudarjajo, da so nekateri odlomki iz *Svetega pisma* posebej primerni za bolne in trpeče, ki izgubljajo vero in upanje v ozdravljenje ter se počutijo zbegane, prestrašene in negotove. V Knjigi *psalmov* nekatere molitve temeljijo na izkušnjah bolnikov. Človek lahko z njihovo pomočjo prepozna svoj položaj, ki simbolizira tudi položaj človeka pred Bogom. Med značilne bolniške psalme sodi na primer *Psalm 38*, v katerem se prepletata tožba nad trpljenjem in priznavanje grehov. Kot bi bolnik s pričujočo izpovedjo rotil Vsemogočnega, naj mu odpusti in mu s tem tudi pomaga na pot ozdravljenja. Psalm nakazuje na to, da je trpljenje posledica greha. Že v *Stari zavezi*, zlasti v Jobovi knjigi, je ta misel postavljena pod vprašaj. V *Novi zavezi* pa je že jasno, da je tovrstna logika nerealna, čeprav je človeško trpljenje povezano z uporom proti Bogu. Za Jezusove ozdravitve je značilno, da postavlja duhovno in duševno pred telesno – vedno najprej odpušča grehe (ozdravi duha, dušo), nato pa ozdravi še telo. Ti odlomki pa so koristni tudi za zdravnike, terapevte in ostale strokovnjake. *Sveto pismo* je knjiga upanja, ki spodbuja, opogumlja in daje vero v življenje.

Med boleznimi, motnjami in poškodbami se v *Svetem pismu* pogosto omenjajo: gobavost (Lk 17,19, 5:12-13, 17:12-17 in Lev. 13:1-17), vročica/mrzlica oziroma vročičnost (Lev. 26:16, Lk 4:38, 1Sam. 5:2,9,12); afazija – izguba govora (Ezek 33:22, Lk 1:22), ki jo pripisujejo negativnemu vplivu demonov (Lk 11:14), možganska kap, inzult (1 Sam 25:37-38, 2 Sam 6:7, 5:5), črne koze (Lev. 26:39, Ezek. 24:23, Ps. 38:5), kuga (Num. 11:33, 14:37, 16:46-47, 25:8-9), parazitoze – gliste in ostali zajedavci (Jer. 51:8, 14:11, 12:23), griža, krvotok (2 Chr. 21:15-19, akti 28:8), otroška paraliza, poliomielitis (1 Kralji 17:17), paraliza (Marko 2:1-12, akti 8:7,9:33-34), izguba vida/slepota in/ali sluha/gluhost (akti, 9:8, Gen 27:1, 48:10, 1 Sam 4:15, rak (2 Kralji 20:1, 2 Chr. 21:18-19), spolne bolezni in motnje potence, vključno z impotenco (Zah. 11:17, Gen. 29:17), duševne motnje in zapleti z živčevjem (1Sam. 16:14-23, Dan. 4:33), ginekološki zapleti, vključno s premenstrualnim sindromom - PMS (Lev. 15:25, Lk 8:43-48), ulkusi na koži (ulcerozni dermatitis) (Exodus 9:9, Job 2:7, 2 Kralji 20:7), urični artritis - protin (2 Chr. 16:12-13), kožne bolezni in motnje (Lev. 13:30, 21:20), slabljenje in popuščanje srca – sinkopa (Gen 45:26, 1 Sam. 4:18), malarija (2 Kor. 12:7), grbavost, ohromelost &slepota (Lev. 21:16-2421:16-24), vranični prisad – antraks (Mz 9:9-10), TBC (Deut. 28:22), sončarica (Iz. 49:10), edem - hidropsija (Lk 14:1-4), endokrine motnje - nanosomija (Lev. 21:20), božjast – epilepsija (Marko 9:17-29), gangrena - po zlomu (2 Tim. 2; 17), Parkinsonova bolezen (Kralj David, 2 psalm), šepavost (Akti 3:2-11), kolera (vklju-

čuje tudi preprečevanje širjenja in poslabševanje bolezni) (Ezek. 14:19, 14:21, Habakkuk 3:5, Jerem. 21:6, Psalmi 78:50, 91:3, Levit. 26:24-25), tetanus (Salomon 19, Jakob 21).

V *Svetem pismu* se torej pojavlja vrsta bolezni, motenj in poškodb, ki so aktualne še danes. Biblijska patologija obsega različne oblike vročice, grižo, gobavost, črevesne okužbe, koze, kugo, kolero, mišična in živčna obolenja (paraliza – mrtvoudnost, epilepsija), duševne bolezni in motnje, bolezni oči in ušes, kože in sluznic in druga bolezenska stanja.

V *Svetem pismu* pogosto naletimo na gobavost, ki večkrat vključuje tudi druge kožne spremembe in obolenja (garje, luskavico, dermatitis, ekceme, kraste, lišaje in druge kožne erupcije). Gobavost (lepra) je huda bolezen, ki se je pojavljala že v najstarejši zgodovini v Indiji in na Kitajskem, sledi te bolezni pa so odkrili tudi na egipčanskih mumijah. V srednjem veku se je zaradi preseljevanja in mešanja narodov ter križarskih vojn, leprozna epidemija razširila po vsej Evropi, kjer so ustanovili specializirane bolnišnice za gobavce (leprozorij), zanje pa so organizirali tudi posebne kolonije. Ta strašna bolezen se ni širila s svetlobno hitrostjo kakor kuga, marveč se je pojavljala počasi in se širila skoraj neopazno. Sprva je bilo le nekaj sto bolnikov v pristaniških mestih in okrog vojaških garnizij, njihovo število je le počasi naraščalo. Šele med XI. in XIII. stoletjem se je število gobavcev v Evropi precej povečalo. Največji udarec za bolnike z gobavostjo ni bolezen sama (njeni simptomi in posledice), marveč odnos ljudi (okolice) do opisanega obolenja, ki je bil praviloma zelo diskriminatoren.

Po ugotovitvah strokovnjakov Svetovne zdravstvene organizacije (WHO) je na svetu še vedno precej bolnikov z gobavostjo. Najbolj okužena je rumena celina; v Aziji je gobavost razširjena v vseh državah, z izjemo Singapura. V Ameriki je precej bolnikov le v Latinski Ameriki (Ekvador, Paragvaj). Veliko gobavcev je še vedno najti na črni celini, predvsem v francosko govorečih predelih (več kot pol milijona bolnikov), kot so Kenija in Uganda. V Evropi pa je danes le nekaj manjših leproznih žarišč v Španiji, na Portugalskem in na Balkanu (BIH). Gobavost je pri nas zelo redka, v Črni gori pa se je še dobro spominjajo. Bolnice z gobavostjo so živele v posebnih jamah, v katerih so jih tudi pokopali. Diskriminacija zaradi lepre je bila prisotna na vseh celinah. Namesto posebne ropotulje, ki naj bi opozarjala prisotnost bolnika, so gobavci nosili na palici prazno pločevinko. Ni jim bilo dovoljeno stopiti v hišo, hrano pa so jim dajali v konzervno škatlo. Izolacija bolnikov je bila že od vsega začetka predvsem posledica strahu pred okužbo. Že davno so ugotovili, da se gobavost prenaša s človeka na človeka, veliko pozneje pa so spoznali, da je za okužbo potreben dolgotrajen stik z bolnikom. V svetopisemskih časih je bila gobavost huda in neozdravljiva, smrtonosna bolezen, zato je gobavec, ki je ozdravel po okužbi, zagotovo doživel čudež. Ozdravljeni so se morali pokazati duhovnikom, ki so potrdili ali ovrgli ozdravljenje. Gobavec, ki je bil zaradi bolezni zavržen in izločen iz družbe, je bil s tem, ko so duhovniki potrdili njegovo ozdravljenje, socialno rehabilitiran oziroma tudi uradno sprejet nazaj v družbo. Mojzes je učil, da se gobavost zdravi s škropljenjem gobavca s ptičjo krvjo. Škropljenju je sledilo darovanje žrtvenega jagnjeta, kar pomeni precej oblivanja s krvjo (3 Mz 14:2-52).

V *Svetem pismu* se gobavost pojmuje kot posledica greha. Ljudje so verjeli, da so gobavci zagrešili resen prekršek oziroma storili hud greh, zato jih je zadela težka kazen. Značilno za *Sveto pismo* je, da telesno, fizično ozdravljenje tesno povezuje z očiščenjem in odvzemom krivde ter ozdravljenje od greha. Kot na primer pri ozdravljenju hromega; Jezus hromemu jasno pove, da so mu poleg bolezni oziroma hromosti, odpuščeni tudi grehi. (Prim. Lk 5, 17–25).

Kuga

Pomembno mesto med svetopisemsko patologijo pripada tudi kugi, ki je po svetu pustošila tri tisočletja in pol ter za sabo puščala množično umiranje, trpljenje in razdejanje. Ko so si ljudje mukoma spet opomogli in ponovno zaživeli, je ta smrtonosna bolezen ponovno silovito izbruhnila. Poznali so jo stari Egipčani, Asirci, Babilonci, Kitajci, Grki, Rimljani, Judje ... Pred kugo je trepetal ves svet; to je razvidno tudi iz *Svetega pisma*.

Bolezen je bila tako strahotna in smrtonosna, da so pandemije kuge pripisovali vplivu demonov, kasneje pa jezi bogov. V antičnem obdobju je znani kulturni svet štel le 25 do 30 milijonov ljudi. In v tem redko naseljenem svetu je zaradi kuge samo leta 121 pr. Kr. umrlo v afriški Nubiji 800.000 ljudi, v območju Kartagine 200.000, med rimskimi vojaki pa 30.000.

Kugo so mnogi imeli za kazen božjo oziroma »pekel na zemlji« za prenaseljeno, nemoralno in grešno Evropo. Nekateri so za pojav kuge krivili Jude; ker so živeli v zaprtih skupnostih, so ostali razmeroma neprizadeti in kot taki idealni krivci. Sumili so jih zastrupljevanja vodnjakov, to je vodilo v pogrome in množične poboje Judov – svojevrsten začetek antisemitizma.

V času najhujše epidemije so izsledki raziskave o etiologiji pričujočega obolenja na pariški univerzi pokazali, da je glavni vzrok neugodna astrološka konjunkcija, zato so proti kugi Francozi priporočali nošnjo amuletov iz draguljev. V XIV. stoletju so Francozi kugo pripisovali strupenim plinom, ki so prihajali iz zemeljske sredice.

Povzročitelj kuge je bakterija yersinia pestis. V nasprotju z gobavostjo bolezen običajno izbruhne zelo hitro, z visoko vročino, bruhanjem in otečenimi bezgavkami. Pojavijo se krvave otekline – bubo (odtod tudi ime bubonska kuga), ki so pri ljudeh zbujale odpor, gnus in strah.

Leta 531 je začela kuga pustošiti po Bizancu, razširila se je po vsem cesarstvu in nato po Evropi. Znana je kot Justinijanova kuga ali Prokopijeva kuga. V Bizancu je vsak dan umrlo od 5000 do 10000 ljudi, epidemija pa je trajala celih petdeset let, vse do leta 580.

Za najstrašnejšo epidemijo vseh časov velja kuga v XIV. stoletju, znana pod imenom črna smrt. Izbruhnila je na severu Kitajske, se razširila vzdolž trgovskih poti po Aziji in prišla do Evrope. Številna mesta so povsem izumrla, na soncu in dežju so gnile gore trupel, saj ni bilo nikogar, ki bi jih pokopal.

Kolera

Kolera je akutna bolezen z drisko, ki jo povzroča toksin bakterije vibrio cholerae. Obolenje se pogosto pojavlja množično in se naglo širi, zato lahko zaradi hitre in obilne izgube tekočine in elektrolitov ob vodenih driskah in bruhanju povzroči hudo izsušitev, ki se konča s smrtjo.

Večina okužb z bacilom kolere (odkril ga je Nemec Robert Koch, leta 1884) poteka brez simptomov, ali pa se pokaže kot blaga driska. Bolezen lahko mine sama po sebi, brez resnih posledic. Inkubacija pri koleri je kratka, traja od 12 do 72 ur. Glavni klinični znak je vodena driska, podobna riževi vodi.

Glede na bolezenske težave in epidemiološke podatke (potovanje v dežele s kolero) lahko posumimo na bolezen in jo potrdimo z laboratorijskimi preiskavami.

Pri zdravljenju je ključno nadomeščanje tekočin in elektrolitov. Antibiotiki skrajšajo trajanje bolezni in drisko ter ju omilijo. Preprečevanje izbruha kolere je prav tako pomembno (ali celo pomembnejše) kot zdravljenje. Temeljni ukrepi v boju proti tej okužbi so sanitarna ureditev okolja, higiensko odstranjevanje odplak, preskrba z zdravo pitno vodo in izboljšanje higienskih navad prebivalstva.

Sveto pismo poroča, da so poleg gobavosti, kuge in kolere, ljudi v pestile in ogrožale tudi druge bolezni oziroma epidemije – tifus, koze, influenca, tuberkuloza ipd., ki so se zlasti naglo širile med populacijo za mestnimi obzidji.

Črne koze

Črne koze sodijo med nevarne nalezljive bolezni. Povzroča jih virus variola. Prvi znaki bolezni so povišana telesna temperatura in utrujenost, pozneje pa se, predvsem po obrazu in okončinah, pojavijo značilni izpuščaji. Ti se najprej napolnijo s prozorno tekočino, nato pa se ognojijo (napolnijo z gnojem) in se spremenijo v kraste, ki se počasi osušijo in odpadejo.

Za posledicami črnih koz so umirali vsi: bogati in revni, vladarji in služabniki. Tisti, ki jim je bolezen uspelo premagati, so bili dosmrtno zaznamovani z brazgotinami, lahko so celo oslepeli. Za to strašno boleznijo je umrlo tudi veliko vladarjev, od faraona Ramzesa V., rimskega cesarja Marka Avrelija in francoskega kralja Ludvika XV. do avstrijskega cesarja Jožefa I.

Zadnjič se je bolezen po naravni poti pojavila leta 1977, v Somaliji, pozneje je bil prijavljen samo še en primer, in sicer v Angliji, v laboratoriju v Birminghamu. Svetovna zdravstvena organizacija (WHO) je deklaracijo o izkoreninjenju črnih koz sprejela maja 1980. Koliko žrtev so črne koze terjale pred izkoreninjenjem, ne vemo natančno, gotovo pa so zahtevale več milijonov življenj. Črne koze so v *Svetem pismu* večkrat omenjene; o njih med drugim govori tudi Mojzes v Stari zavezi.

Rak

Sveto pismo raka posebej ne izpostavlja. Kar pa seveda ne pomeni, da se *Biblija* ne srečuje z malignimi obolenji in ne dotika vprašanja bolezni. Kralj Ezekiel je dobil »čir« in je hudo zbolel (2 Kralji 20:6-8) – opisani čir bi dejansko lahko imeli za posledico rakavih sprememb. Čeprav se beseda rak v svetopisemskih analih eksplicitno ne pojavlja, obstajajo pisma, v katerih pojavnost okoliščin spominja na raka. V času svojega zemeljskega bivanja Jezus lahko ozdravi vse bolezni (vključno z rakom); s tem želi Judom pokazati in jih prepričati, da je on njihov odrešenik – Mesija. V skladu s svetopisemskim izročilom je rak, kot vse ostale bolezni, posledica prekletstva in greha. V Genezi 3:17 naletimo na pomenljivo misel: "Preklet je razlog za tvoje dobro." Bolezni niso oblika "kaznovanja", marveč rezultat in posledica življenja v propadlem svetu in na prekleti zemlji; rak lahko prizadene tako vernika kot tudi nevernika. Maligna obolenja sodijo med temne plati življenja; pri čemer je pomembno, da v življenju vernika Bog "deluje in smatra vse skupaj za dobre stvari" (Rim 8:28), tudi, ko gre za raka.

Sifilis

Sifilis (tudi lues ali francoska bolezen) je spolno prenosljiva bolezen, ki jo povzroča bakterija treponema pallidum. Okužena ženska lahko okuži svojega otroka med nosečnostjo (prirojeni ali kongenitalni sifilis) ali med porodom (porodni ali konatalni sifilis). Izraz »sifilis« izhaja iz grščine in pomeni: tisti, ki ima rad prašiče. Sprva je bil tako imenovan junak pesnitve v latinščini, ki jo je napisal Girolamo Fracastoro leta 1530 z naslovom *Syphilis sive morbus gallicus* (Sifilis ali francoska bolezen). V pesnitvi je bil

Syphilis svinjski pastir, ki je zbolel za to boleznijo. Bralci so naslov napak razumeli in tako je sifilis postal sopomenka za francosko bolezen. Obstajata dve teoriji o izvoru sifilisa: kolumbijska in predkolumbijska teorija; nobena še ni dokazana in potrjena z antropološkimi in/ali zgodovinskimi dognanji. Predkolumbijska teorija pravi, da je bolezen v tretjem stadiju opisal že grški antični zdravnik Hipokrat. Tudi nekateri odlomki *Svetega pisma* naj bi opisovali bolezen s sifilitičnimi simptomi. Kolumbijska teorija trdi, da je bil sifilis bolezen Novega sveta, ki jo je v Evropo prinesel Kolumb. Prva verodostojna omemba okužbe s sifilisom izhaja iz leta 1494, ko se je bolezen pojavila v Neaplju. Pisni viri dokazujejo povezavo med Kolumbovo posadko in izbruhom sifilisa v Italiji. Dodaten argument so zagovorniki te teorije našli v posmrtnih ostankih ameriških staroselcev, ki kažejo na okuženost s sifilisom. Poleg sifilisa je v *Svetem pismu* mogoče najti tudi druge spolno prenosljive bolezni kot na primer gonorejo (kapavico).

Zanimivo in spodbudno je, da že Mojzes v Stari zavezi promovira higieno ter poudarja pomen umivanja rok in nog oziroma celega telesa za zdravje in čistočo (1 Mojzesova knjiga, pogl. 19). Poleg telesnega zdravja je v *Svetem pismu* precej pozornosti namenjene tudi duševnemu.

Pri branju in preučevanju *Svetega pisma* se srečujemo s številnimi zanimivimi podatki in informacijami, ki sprožajo vrsto vprašanj. Je deček Mefibozet trpel zaradi otroške paralize (poliomielitis)? Je bil otrok vdove iz Sarpete okužen z meningitisom? Si je Jakob poškodoval hrbtenico (diskus hernia) pri rokoborbi? Je Nabal utrpel možgansko krvavitev (cerebralni inzult) zaradi povišanega krvnega pritiska (znan je bil po vročekrvnosti in hudi jezi, ki bi utegnili biti posledica hudih glavobolov) ali pa je morda utrpel trombozo koronarnih arterij? Naglo in učinkoviti oživljanje s pomočjo metode usta na usta, ki jo je izvajal Elija, je morda omogočilo dečku uboge vdove, da se je vrnil v življenje. Strokovnjaki ugibajo, ali je s to metodo Bog Adamu vdihnil življenje. Je bil Job res tako hudo bolan, ali pa si je to le domišljal – prva omemba hipohondrije. Strokovnjaki menijo, da je šlo pri Jobu za kombinacijo treh ključnih bolezni: generalizirano gnojno luskavico, herpetični dermatitis in nodozni eritem.

Po svetopisemskem izročilu so gnojna vnetja, okužbe kože, bule in ture zdravili s svežimi zrelimi figami (zunanje in notranje). Danijelova knjiga pa prinaša opis oziroma poročilo o prvem kontroliranem kliničnem poskusu in njegovih izsledkih – v *Bibliji* lahko sledimo postavljanju temeljev kliničnega raziskovanja.

Nekateri raziskovalci imajo Mojzesa za prvega uradno priznanega zdravnika, nekatere njegove knjige pa obravnavajo kot prve zdravstvene priročnike, specializirane za javno zdravstvo. V XIV. stoletju so uspešni obmorski kraji z Benetkami, Raguso (današnji Dubrovnik) in Marseillom na čelu zahtevali, da vsi potniki oziroma prišleki prvih 40 dni po prihodu v njihovo državo preživijo v izolaciji. K odločitvi za 40 dnevno osamo jih je spodbudilo svetopisemsko izročilo, ki poroča, da je Mojzes 40 dni preživel sam na Gori in druge podobne 40-dnevne priložnosti.

V *Svetem pismu* je zaznati tudi psihosomatsko naravnanost – tri tisoč let pred sodobno medicino, psihologijo in antropologijo so že vedeli, da psihične travme in obremenitve pripeljejo do telesne bolezni. Pri tem so zlasti psihične motnje in bolezni pripisovali delovanju hudiča (Lk 13:11-16). Savel naj bi trpel za manično depresijo. Zanimivo in spodbudno v zvezi s tem pa je tudi odkritje, da so že tedaj poznali ugodne učinke muzikoterapije na človekovo duševno in telesno zdravje, počutje in razpoloženje. Verjeli so, da glasba pomirja, sprošča in zdravi, zato so Savla seznanili z Davidom, odličnim harfistom.

O pomenu zdravja in vitalnosti oziroma preprečevanju, lajšanju, premagovanju in odpravljanju (zdravljenju) bolezni motenj in poškodb priča tudi dejstvo, da svetopisemsko izročilo navaja vrsto svetnikov, zavetnikov za posamezne organe oziroma dele telesa, ki so hkrati tudi priprošnjiki za zdravje in »pomočniki oziroma posredniki« pri določenih boleznih, motnjah in poškodbah. Sveti Blaž je tako za varstvo pred različnimi boleznimi, še zlasti grla in žrela; sv. Lucija je za oči oziroma vidni aparat; sv. Rok – kuga, kolera in ostale okužbe (nalezljive bolezni, epidemije), rane in glavobol; sv Fabjan (Sebastjan) – strelne in druge rane oziroma poškodbe; sv. Agata (zavetnica doječih mater) – ženske bolezni, obolenja pljuč in prsnega koša, neplodnost; sv. Luka (zdravnik iz Sirije) – zavetnik zdravnikov in priprošnjik za zdravje; sv. Pavel (apostol) – zaščitnik pred krči in bolečinami, piki strupenih kač, boleznimi ušes, naglušnosti in gluhosti; sv. Vid – horeja, epilepsija, gluhonemost, nespečnost, ugrizi strupenih živali in očesne bolezni; sv. Boštjan – kuga; sv. Valentin – božjast, krči, slepota (vid) ... Najpomembnejša priprošnjica za zdravje in vitalnost pa je sveta Marija, imenovana tudi »zdravje bolnikov«.

Skrb za človekovo zdravje, mladostnost in vitalnost *Sveto pismo* pripisuje tudi angelom in nadangelom. Med njimi izstopa nadangel Rafael (zavetnik farmacevtov oziroma lekarnarjev), priprošnjik pri številnih zdravstvenih težavah s pljuči oziroma z dihali, očmi, s hrbtenjačo in z možgani, ušesi, s ščitnico in z živčevjem; njegovo področje vključuje tudi rane (celjenje). Velja za priprošnjika za dobro zdravje telesa in duše – v njegovo pristojnost sodijo tudi čustvene težave in zapleti ter psihična sfera.

Vladimir Frantar

Slovenski *Don Juan*

Nova izdaja ZKP RTV Slovenija



Dirigent opere Don Juan – Bogo Leskovic

Po uspešnih premierah Mozartovega *Don Juana* v Ljubljanski operi v letih 1950 in 1955 (obe so pripravili dirigent Bogo Leskovic, režiser Hinko Leskovšek in scenograf Ernest Franz) so delo v celoti posneli leta 1963 na Radiu Ljubljana, vendar ne z opernim orekstrom, ampak z orkestrom in s komornim zborom Radia Ljubljana, kar je bil za tedaj velik podvig. Opero so peli takrat v slovenščini, v odličnem, sočnem prevodu Smiljana Samca, ki zbuja skomine še dandanes, ko v našem osrednjem opernem teatru, ki se imenuje tudi Slovensko narodno gledališče, izvajajo skoraj vsa dela v tujih jezikih – pač po vzoru velikih svetovnih opernih gledališč, kar naša Opera žal (še) ni. Izdaja Don Juana ima še prav poseben pomen, saj so z njo počastili stoletnico rojstva velikega slovenskega dirigenta Boga Leskovica, katerega pomen za našo glasbeno kulturo je prav gotovo izjemen.

Bil je eden velikih dirigentov Ljubljanske opere v povojnem času, med letoma 1968 in 1973 pa tudi njen ravnatelj. Dirigiral je celo vrsto zelo uspešnih predstav tistega časa, tudi opero Sergeja Prokofjeva *Zaljubljen v tri oranže*, s katero je Ljubljanska opera zmagoslavno nastopila na holandskem festivalu in v Veliki operi v Parizu, potem pa je dobila za posnetek te opere pri založbi Philips še grand prix du disque za najboljši operni posnetek v tistem letu.

Bogo Leskovic je ob Mozartu v Ljubljani namenjal posebno pozornost slovanskim operam pa tudi delom Richarda Straussa (*Kavalir z rožo*, *Ariadna na Naxosu*, *Saloma*), ki so bile za ljubljanske razmere, pa tudi sicer, odlične predstave in so dosegale velike uspehe. Dobro se spominjam uprizoritve *Don Juana* iz leta 1955, čeprav mi je bilo le devet let; naslovno vlogo je pel le Samo Smerkolj; v gledališkem listu je bil naveden še Zdravko Kovač in tudi Leporello je bil le Ladko Korošec ter donna Anna Vanda Gerlovič – brez alternacije. Nekaj drugih vlog je bilo dvojno zasedenih; tako je donno Elviro ob Vilmi Bukovec pela tudi Milica Polajnar in Zerlino ob Maruši Patik še Nada Vidmar. Predstavo sem gledal večkrat in naredila je name velik vtis, predvsem tudi zaradi odličnega, elegantnega in humornega, pogosto hudomušnega besedila v prevodu Smiljana Samca, ki se mi je vtisnilo globoko v spomin in nekatere njegove dele še danes znam »na pamet«. Takrat se mi je zdelo zelo zabavno, kako pogumno in odkritosrčno je nastopal služabnik Leporello v odnosih do svojega gospodarja (»saj vi živite malone kakor razbojnik«) in kako precizno ter odkritosrčno je v svoji ariji odkrival donni Elviri seznam gospodovih ljubic. Seveda sem užival tudi v arijah, nabitih s čustvi, ki sta jih pela donna Anna in don Ottavio, takrat imenitna Vanda Gerlovič in Miro Brajnik, oba prav gotovo na vrhuncu svojih pevskih sposobnosti. Zelo me je navduševala sproščena koketnost, zapeljivost in – že tedaj sem uganil –, tako »prisrčna« dvoličnost, kakršne je izražala Zerlina Maruše Patik, ki je bila gotovo najbolj ljubka, najbolj simpatična in najbolj temperamentna zapeljivka v tedanjem ljubljanskem opernem ansamblu.

Potem pa se je dogodilo: leta 1963 je nastal radijski posnetek opere. Z veseljem sem ga poslušal prvič, drugič, tretjič … Znova sem, po nekaj letih, prepoznaval svoje like in pevce pa vesel sem bil, da so dali priložnost mlademu radijskemu orkestru ter komornemu zboru (zborovodja je bil Lojze Lebič), ki sta pod vodstvom mojstra Boga Leskovica zares dobro opra-

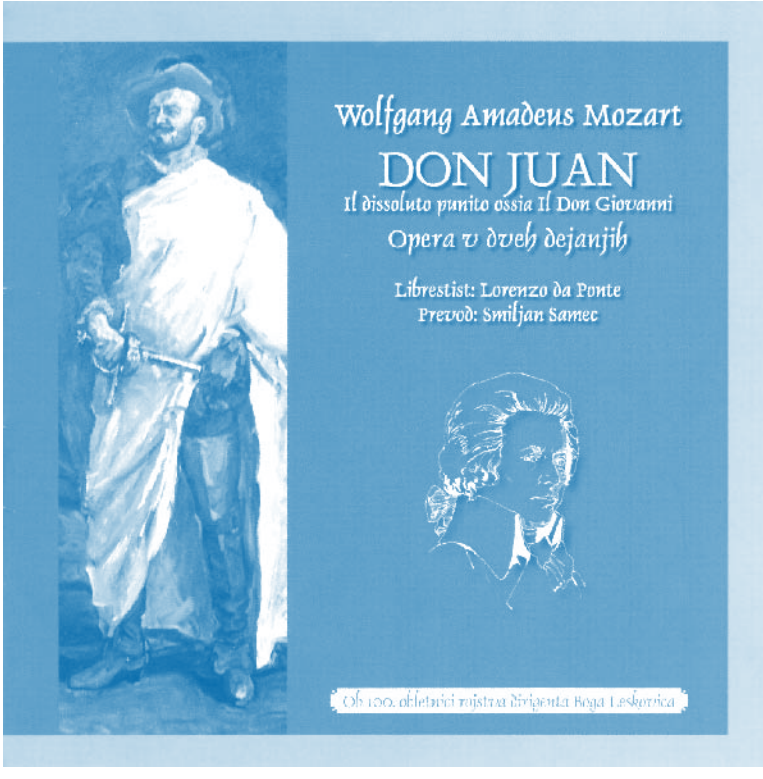
vila svoji nalogi. Zasedba je identična tisti, ki sem jo poznal z opernega odra, le vlogo Masetta je namesto Andreja Andrejeva (Štruklja) prevzel tedaj mladi, obetajoči baritonist Edvard Sršen, ki se je zelo dobro znašel med tedaj vodilnimi pevci.

Na predstavitvi posnetka v gledališkem muzeju v Ljubljani konec lanskega leta smo od redkih preživelih soustvarjalcev (med pevskimi protagonistkami je živa le še Vilma Bukovec, ki pa je tokrat, žal, ni bilo) izvedeli, kako in v kakšnih okoliščinah je posnetek nastajal; potrebnega je bilo veliko trdega dela, iznajdljivosti in vztrajnosti, da so dosegli tako visoke rezultate. Samo Smerkolj je v naslovni vlogi imeniten – pevsko in igralsko. Ko poslušam njegova izvajanja, ga hkrati gledam na odru, in skoraj nobena, najmanjša podrobnost v karakterizaciji njegovega lika, mu ni ušla. Leporello Ladka Korošca je žlahtna komična figura, kakršne je ustvarjal iz leta v leto, iz sezone v sezono, pa nikoli ni prehajal v šablone. Vedno je dal svojemu novemu junaku – ob znanih in simpatičnih podrobnostih –, še nekaj posebnega, izvirnega. Žal sem ga na odru videl v razmeroma malo Mozartovih vlogah; ob Leporellu le še kot Figara in kot don Alonsa v *Così fan` tutte*. Vanda Gerlovič je bila enkratna donna Anna – pevsko dognana in interpretativno zrela, čeprav jih tedaj ni imela še niti trideset. Želel bi si jo poslušati tudi v kakšni Mozartovi »operi serii«, a to pri nas ni bilo mogoče. Morda me je še najbolj presenetila Vilma Bukovec kot donna Elvira. Do takrat sem jo gledal in poslušal v vse drugačnih vlogah, največkrat kot romantično ljubimko, tokrat pa je razvila svoj temperament v karakterno smer in je – ob dognani pevski interpretaciji –, tudi igralsko dobro zadela kompliciran karakter od ljubezni zadete in obsedene ženske. Tudi tenorist Miro Brajnik, ki mu Mozart nikoli ni bil prioriteta, se je dobro uveljavil kot don Ottavio ter pokazal vzorno pevsko tehniko, čeprav bi raje poslušal Janeza Lipuščka v njegovih najboljših letih. Zerlina Maruše Patik sodi – ob »naivkah«, kot so Rossinijeva Rosina, Donizettijevi Adina in Norina pa seveda Wolf-Ferrarijeva Lucietta (*Štirje grobijani*), med najživahnejše like, kar se jih spominjam z opernih odrov. Ansambel uspešno dopolnjujeta basist Friderik Lupša kot grozljivo realistični Komtur in Edvard Sršen z zelo dobro, svežo pevsko interpretacijo – v vlogi nejevernega, maščevalnega, a tudi dovolj nerodnega (ne pa butastega!) Masetta.

Vsem in vsemu skupaj je bil neprecenljivi vodja ter mentor veliki dirigent Bogo Leskovic; ustvaril je delo, ki nam je lahko v ponos in veselje še dandanes, ko smo razvajeni – ne več od domačih! – ampak od številnih, prestižnih tujih posnetkov te opere. V lepo urejenem spremnem zvezku, ki je dodan kompletu treh zgoščenk, je besedilo o dirigentu, o operi *Don Juan* na slovenskih odrih, vsebino in kratke podatke o pevcih napisal Peter Bedjanič, izdajo je skupaj z njim uredila Mojca Menart, tonski mojster je bil Sergej Dolenc, editing in mastering je opravil Mladen Prljača, likovna oprema pa je delo Tonija Bukovnika.

Gre za izdajo, ki smo je resnično lahko veseli, saj smo jo že nestrpno pričakovali. Še pred *Don Juanom* pa je ZKP RTV Slovenija – ob 150. obletnici skladatelja Rista Savina –, izdala na dveh zgoščenkah njegovo »ljudsko opero v štirih dejanjih« *Lepa Vida*, prav tako s Simfoničnim orkestrom in s Komornim zborom RTV Ljubljana, a tokrat pod vodstvom dirigenta Jakova Cipcija. Tudi ta posnetek je nastal leta 1963, sodelovali pa so pevci: Vilma Bukovec, Samo Smerkolj, Rajko Koritnik, Dragiša Ognjanović, Dana Ročnik, Friderik Lupša, Janez Triler in Anton Prus.

Naslovnica zgoščenke



Kruh, ne igra

Pogovor s književnikom in predsednikom Društva slovenskih pisateljev Milanom Jesihom ob njegovi šestdesetletnici

Milan Jesih, vsestranski in plodni ustvarjalec, mojstrski pesnik, izvirni dramatik, izvrstni prevajalec ter avtor scenarijev in iger za radio in televizijo, je še pred vstopom v sedmo življenjsko desetletje osvojil praktično vse slovenske leposlovne nagrade, najvišjo prevajalsko - Sovretovo in tudi najbolj častno – Prešernovo; ob tem je eden najbolj priljubljenih in branih sodobnih slovenskih pesnikov. Na prehodu iz 60. v 70. leta prejšnjega stoletja sva bila z Milanom Jesihom kolega, soustvarjalca v gledališču Pupilije Ferkeverk, pa tudi tovariša v bučnih študentskih demonstracijah ter akcijah na Filozofski fakulteti in oddelku za primerjalno književnost. To v pojasnilo bralcem, zakaj sobesednika tikam, in v opravičilo tistim, ki bi se jim katero od vprašanj nemara zazdelo bolj osebno, kot je to v intervjujih običajno ...

Kot oseba in govorec izžarevaš svojevrsten mir in blagost, kot da te nepričakovan dogodek ali še tako velika neumnost ne more iztiriti. Je to značajska poteza, disciplina premisleka pred odzivom, ali neobremenjenost in modrost, priučeni v »domovini« besedne in odrske umetnosti?

Nenavaden začetek. No, najbrž po temperamentu res nisem prav vzkipljiv, pa upam, da tega tudi ne kompenziram z zamerljivostjo. Lahko da me je tudi bližina literature, gledališča in sploh drugih svetov česa naučila? Sem se več učil v njih kot v življenju? Ne vem.

In če oziroma ko se zjeziš, se razkuriš samo navznoter? In požar pogasiš s hudomušnostjo ter ironično distanco?

Navznoter govorim grde besede in pljuvam in morim. Notri se nalagajo različne hudosti, krivice, prizadetosti, žalosti, bolesti in bridkosti, ampak se najbrž tudi razkadijo. A o takšnem terminalnem bova kramljala?

Nekoč v tvojih dijaških letih smo te obiskali doma, v hiši pod Golovcem. V kuhinji ob štedilniku sem začutil toplino odnosov v vaši družini, bližino idile. Ampak, v odraščanju si se gotovo tudi ti zgubljal in iskal … So te tvoji kako usmerjali, gojili kakšna pričakovanja, ali pa so zaupali tvoji samostojni presoji?

Si moral naleteti na prav izjemen trenutek. Moja dva sta bila, sem zgodaj sprevidel, vsak zase na mestu človeka, ampak skupaj sta pa težko vozila. Ne, nista me kaj dosti usmerjala. Ne po tistem, ko sta popustila in sem smel v gimnazijo, ne po njunem v vajeništvo ali srednjo tehnično, čim prej h kruhu, kot sta želela najbrž tudi zato, ker sem bil pozen sad dolgotrajne zveze, in sta bila že malo v letih, pa tudi izučen orodjar bi presegel njuno izobrazbo. Hvaležen sem jima za zaupanje: sam bi tistemu fantu manj zaupal. Hvaležen sem jima tudi za to, da sta me z zgledom skromnih pričakovanj naučila, da ljudje nismo, nihče, ne samo mi neznatni reveži, nič velikega, tako da nisem bil – mislim –, čez zdravo mero ambiciozen in tekmovalen in sebičen, zato mi je bilo v življenju laže živeti iz dneva v dan in iz rok v usta, se čemu odreči in se vendar hvaliti. In tudi, da so avtoritete kot strah znotraj votle, okoli jih pa nič ni. Naj bom previden, ne pa bojazljiv. Naučila sta me, skratka, da človek ni rojen za to, da bi bil srečen. In sem doslej kar srečno vozil.

Iz študentskih let na primerjalni (čeprav nismo bili vrstniki, smo bili generacija) se živo spomnim mnogih, vroče polemičnih debat z našim profesorjem Dušanom Pirjevcem in njegovega čudenja ob tvojih izvirnih razmišljanjih o pomenu in vlogi časa v poeziji. So bila njegova analitična predavanja zate pomembna spodbuda pri pisanju? Si bolj zaupal svoji pesniški intuiciji?

S študentskimi leti sem pa sploh imel srečo. Takrat, konec šestdesetih, začetek sedemdesetih, je bila ena tistih jugoslovanskih odjug, mislili smo, da je vse dovoljeno. S stroge gimnazije sem prišel med nove, v sebi svobodne ljudi. Smel sem ponočevati. Iz predavalnic, posebej seve od profesorja Pirjevca sem odnesel veliko, ne dosti manj pa tudi od študijskih tovarišev ali sourednikov s Tribune, vpijal sem kot presušena spužva vtise in podatke in napotila k branju, bili so ... pustiva imena, bilo je desetine zanimivih, dragocenih mladih ljudi v času, ko se oblikujejo mladostnikovi pogledi. Divje sem pisal in objavljal, pa tudi precej popival in veseljačil in živel. In tudi študiral. Iz mladega človeka vse kriči: Tu sem! Po prvi knjigi pesmi, ki sem jo moral izdati, saj kakšen pa je pesnik brez knjige, in je nastala v kratkem letu, pa me je malo streznilo. Mislim, da sem takrat šele začel iskati pesmi, zavestno vlagati napor v nastajanje verzov, viseti pri sleherni pesmi, ker najboljša bo, kadar se najbolj za zmeraj zatakne, takrat se šele naučil meriti in vagati in nehal biti v prvi vrsti jaz. Odločen sem bil dati vse od sebe, a sem se počasi zavedel, da je to samo moje delo, samo moja bitka in da jo bijem s snovjo, z besedami, ne z ljudmi. (Ne maram v poetiški rabi preveč izraza *jezik*, precej neracionalno je iztrošen; trdim namreč: jezik je nebo. Pa naj bo, saj sem se znašel v nekakšnem boju z nebom.) Mislim, da sem kar hitro nehal provocirati z vulgarizmi in politicizmi in si pospravil mizo. Zavrgel sem tisti prvinski refleks, ki hoče šepetati: Ljudje, sprejmite me, radi me imejte, zakaj dober sem in brihten, usmilite se. Je neki pogled, da poezije ni, če ni brana. Je pa še drug pogled: poezija je, tudi če ni niti zapisana ali spregovorjena. Verz, ki pade v glavo med vožnjo in ga pozabim – ni mistika –, nekje plava in za vselej je.

Pupilijo so današnji odrski ustvarjalci vrnili v predstavo (v obeh smislih) in zgodovino slovenske gledališke avantgarde. Soustvarjalci izvirne smo jo na posnetkih, dodanih rekonstrukciji, komentirali. Tvoji opisi in spomini so bili v popreproščenem, ironičnem slogu – kot da hočeš namigniti, da je šlo pri Pupiliji bolj za pobalinstvo in provokacijo kot za »zaresno« gledališče.

Pravzaprav ne. Hočem samo povedati, da smo to živeli in da se nam ni zdelo nič posebnega. Že že, da smo pričakovali, da bo zažgalo, kot se je reklo v tedanjem žargonu, ampak delali smo brez distance. Poznejša leta sem imel pri delu vselej občutek, da

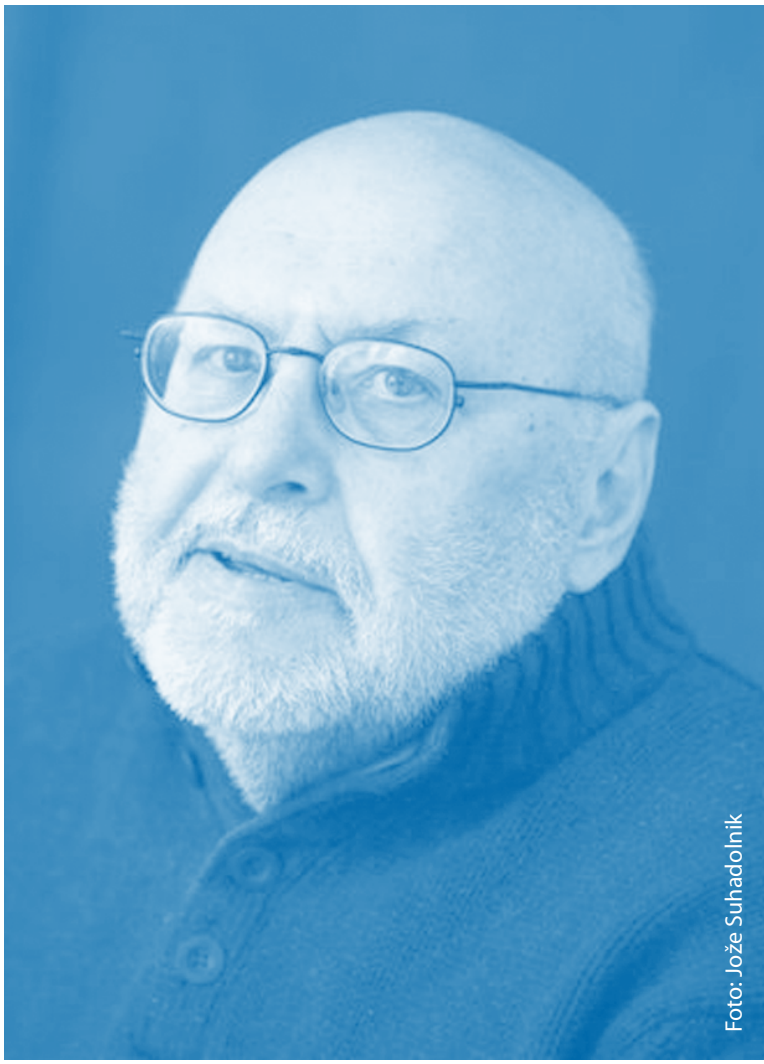


Foto: Jože Suhadolnik

Predsednik DSP – Milan Jesih

prevzemam neko vlogo: glumim si pesnika ali prevajalca, delam to, kar si zamišljam, da bi kdo tak delal. Zato imam tisti čas za dragocen: tako avtentično življenje kulture, brez dosti spraševanja samega sebe, brez sleherne preračunljivosti. Mislim, da bi tako lahko muziciral – če bi znal –, na jam sessionu, med samimi svojimi, in bil gol in bil jaz. (Ta jaz, prosim, nima nobene zveze z lirskim subjektom.) Praviš, ironično spominjanje: v kakšnem klepetu sem lahko nostalgičen, čisto rad se spominjam starih časov, a ko je to javno, se mi zdi, saj mogoče po krivici, to *pričevalstvo*, ta vloga v *Še pomnite, tovariši?* – smešna.

Manj znana je zgodba Gledališča Pekarna. Med »brigadirsko« prenovo opuščene pekarne na dvorišču Tržaške 15 v gledališče si bil zelo zraven (hranim nekaj fotografij iz novembra leta 1971, na eni si v delovni trenirki). Kaj se zbudi v tebi ob teh fotkah?

Nostalgija po tistem zanosu. Ampak kar hitro spet zaspi. Časi so se čisto spremenili in mi smo postali ne-

kaj čisto drugega. Pekarna je bila tisti čas zelo dragocena. Ne samo, da je pokazala nekaj sijajnih predstav: odprla je tudi prostor, kot so sicer že prej poskušale nekatere skupine, zunajinstitucionalne, lahko bi rekel kar specializirane civilnodružbene navzočnosti. Kakršna je recimo danes značilna za desetine skupin in skupinic.

S prvo, zelo udarno predstavo Potohodec – po motivih Daneta Zajca –, smo (vsaj po mojem mnenju) nadaljevali s kolektivno ustvarjalnostjo in obredno razsežnostjo Pupilije. Ti si se potem nekam »izgubil« … Ker ti usmeritev, zastavljena s prvo predstavo, ni bila (več) blizu? Zaradi odsotnosti odrskega teksta? Ali te je odtegnilo kaj drugega?

Ni mi bilo do nastopanja. Sem rajši na vratih karte trgal. Sem najbrž tudi nekoliko sramežljiv, nastopajoči v gledališču mora biti malo eksihibicionista. Po tej strani dotedanji gledališki nastopi za mladeniča niso bili čista radost. Trema, večen strah, da bom zamudil trenutek ali ga kaj polomil, negotovost ob dokončnosti odrske enkratnosti: pesem lahko naslednje jutro popravim ali skurim. V gledališču se ne popravlja. Povrh pa skušnje in predstave, moraš biti tam, odgovornost do tovarišev. Ne maram, da je ura moj gospod. Najbrž je bilo to.

Kmalu po Potohodcu smo v Pekarni pripravili tudi niz drugačnih, na način happeningov uprizorjenih literarnih večerov (Matjaž Kocbek, Ivo Svetina …). Zakaj ne tudi večera tvoje poezije?

Mislim, da sem se ustrašil in predolgo odlašal.

Zbirke tvojih sonetov, jambov in zadnji dve, Tako rekoč (2007) in Mesto sto (2008), širijo razsežnosti prostranstev poezije; kot da premikajo mejnike izgovorljivega oz. upovedanega, ko gre za pretanjeno ubesedenje občutij, razpoloženj in barv podob, hipov …

Ah no, ne vem, če kaj premikajo. Če le ni prepovršna moja delitev ljudi na tiste, ki svet rinejo naprej, in tiste, ki svet na njih stoji, sem najbrž prej med slednjimi. Praviš: ubesedenje. Ne vem, če je čisto tako. Pri meni, mislim, je prej beseda. Tako da se beseda posledično kontekstualno upomenja, če povem prav pametno. Jaz nimam nobenih občutij, ne vem za nobena občutja, ki bi jih rad prenesel v besede. Samo nizam besede. Najbrž je to samo veščina. Saj seveda ko nizam besede, ne morem odmisliti svoje človeške prtljage: ti nizi besed se trgajo iz iste zavesti in mogoče podzavesti, zato so te pesmi že res moje, a po drugi strani nisem nič važen. Hočem pravzaprav pisati pesmi, ki bi jih lahko pisal vsak.

Kdaj je »čas za pesem« in kakšen je ta »rudarski« delovni urnik?

Je res. Pesem nastaja dolgo časa. Jaz takih približno poldruge sonetne dolžine, okoli dvajset verzov, ne spravim skup v desetih dnevih. Saj tri pesmi na mesec bi bilo veliko: v dveh letih knjiga. Ampak je treba delati še za preživetje, največkrat prevajam.

Ocenjevalec zbirke Tako rekoč je navdušen zapis sklenil s stavkom: »Popularnost brez populizma, pa še stroka ne stoka – a si klasik, živ, lahko zaželi kaj več?« Bi zapisano lahko komentiral?

Živ klasik? Pa da je mož, ki podpisuje pesmi, s Prešernom pri eni glihi. Pa da je od naših oni, ki zna najbolje slovensko. To se hecajo. Naj se kar, človek imam rajši, da so zaradi mene dobre volje, kot da bi preklinjali. Sicer pa, saj pravim, ne gre zame, ime je za blagovno znamko, in če se – po pravici? –, dobro oglašuje, pa je to itak v duhu našega časa.

Tvoje tekste za gledališče, nastale v obdobju sodelovanja z Glejem (v 70. letih) in tiste, uprizorjene v različnih gledališčih v 80. letih, opredeljujejo kot ludistične. Meniš, da sta s to oznako njihovo bistvo in domet scela zajeta, ali pa nemara, da čas za nova, drugačna »branja« in nove uprizoritve še pride?

Kako naj vem? Bi si pa upal reči, da je nekatere vsaj za zabavo vredno brati. Za celovečerne igre vem, da nimam prave vrste uma; dramoleti v obsegu enodejanke ali radijske igre pa so mi v veliko veselje in tudi zadoščenje.

Ni v tvoji maniri, da bi bentil čez množično popularno kulturo in komercialne žanre, raje spomniš na dobra dela, ki jih ni povozil čas. Je podoben tvoj odnos do prevladujočega literarnega, gledališkega, glasbenega okusa in »konzuma« – v funkcional(istič)nem smislu?

No, množični pofl že znam poimenovati s pravim imenom, a kdo pa sem, da bi smel ljudem ukazovati. Mislim pa, da je neodgovorno, kadar literarno plažo, betonski pofl, nestrukturiran hrup, neslan teve program – za vse to mislim, da je škodljivo –, podpira denar skupnosti, kakor ga v njenem imenu zbere davkarija in razdeli država. Trgu pa naj gre, kar je trgovega. Ljudje imajo radi umetna sladila v ponarejenih čajih.

Težko si predstavljamo, kako je mogoče po maratonskem prevajanju obsežnega in zahtevnega teksta »preklopiti« v drug jezik in k avtorju iz drugega časa in kulturnozgodovinskega obdobja. To še pri branju ni lahko. Ali pa dolgoletna prevajalska rutina omogoči tudi hitre prilagoditve?

Saj je zmeraj nekaj premora. Po mescih dvojnega delavnika ponavadi ne skočim kar v drugo igro. Zdaj sem pa sploh brez dela.

Če vprašam bolj počez: katere prevajalske inovacije in rešitve so te doslej v enem in drugem jeziku najbolj namučile … prilagoditve sodobnemu, živemu jeziku, verzna struktura pri Shakespearu, t. im. znana mesta, kaj četrtega, petega?

Nekaj iger me je seveda pošteno namučilo. Vse korektno narejeno, natančno prevedeno, celo posamezni stavki prav uglašeni, ampak nekaj je bilo narobe, osebe niso prav govorile, ni bilo ritma ... Nisem odgonetel, zakaj. – Pri Shakespearu večkrat nastane težava pri proznih pasusih: število zlogov hoče narasti, replika postane predolga, upočasnjuje se tempo, osebe blebetajo. Podobno je bilo pri pesmih meni tako ljubega Dylana Thomasa: število zlogov se mi je podvojilo, zato sem rajši odnehal. Odnehal sem pri Majakovskem, ker so bile rime preveč priložene, premalo organsko iz besedila, kar je njegova odlika. Rajši nič. Težave imam tudi s tako imenovanim prostim verzom: nekako nimam vage. Zato bi rajši prevajal Puškinove verze ali Buninove sonete pa še kaj me mika, ampak tednov moje natančnosti noče nihče naročiti.

Konec lanskega leta si prevzel krmilo nacionalnega pisateljskega društva. V prvih izjavah za medije si dejal, da boš zastavil moči za »podobo in težo našega metjéja v javnosti«, pa tudi za podporo kolegom, ki od svojega dela komaj živijo. Se ne bojiš, da si si zastavil cilj, ki mu sicer vsi iskreno ploskajo, a hkrati naložil breme nalog in odgovornosti, za katere v teh razmerah ne bo ravno veliko posluha in podpore – ne v politiki ne v uradih in proračunu države ne v podjetjih s področja kulture?

O ja, bojim se. Čas je našemu metjéju izrazito nenaklonjen. Pisateljski ceh, tudi zaslužen za osamosvojitev, se je kot jedro civilne družbe, za kar se je izkazoval ob prelomnem koncu osemdesetih let, umaknil z javnega prizorišča, da bi se posvetil svoji osnovni dejavnosti, ta pa znenada nikogar ne zanima; še huje, posvečena ji je nekakšna lažna, slepilna pozornost, ki se še rajši gosti z nenavadnostjo ali po možnosti ekscesnostjo samega avtorja, zakaj postali smo docela tračarska javnost: nagla konzumacija in takojšnja pozaba. Tukaj pa seveda dobra, vsaj malo zahtevna literatura nima kaj pričakovati. Po drugi strani pa srečujemo množico mladih, in poučenih in zavzetih in neobremenjenih mladih ljudi, ki so jamstvo, da naš metje ne more shirati. Pustimo floskule, češ, poezija bo, dokler bo en sam bralec; ali moja recentna: poezija človeku ni potrebna, potrebna je človeški skupnosti. Ampak ko je – čisto malo pozabimo na krizo zadnjih dveh let –, čas za zidavo dragih, bahavih, pa arhitekturno malovrednih ministrstev, za nakup orožja in grdo vojno v daljni deželi, očitno ni čas za poezijo in uboge pesnike. Literarno delo se nekako samoumevno amaterizira. Čeprav – v skupnosti, potemtakem tudi v narodu, organiziranem v državo –,



Milan Jesih in Lado Kralj v Ljubljani, novembra 1971

spada h kruhu, ne k igram. Ga ni komunizma – tfuj, tojfel –, da bi bil kruh zastonj. Primerjave postajajo smešne. Primerjajva odličnega romanopisca s tridesetimi leti staža in uka, ki izdaja subvencionirano knjigo, in pravnika v državni službi: koliko se plača tipkana stran? Vodovodarjeva ura in za koliko evrovih stotinov prodam uro, ko sem zložil en cel verz? V svetu, kjer kolikor imaš, toliko veljaš, ne velja pesnik nič.

Ne sme se ubiti peka.

Pogovarjal se je **Dušan Rogelj**

Marijan Tršar

Sopoćani

Freskam na rob

Tisto leto sem imel posebno srečo – dr. Stele me je rešil mladinske delovne akcije in me poslal v staro Srbijo, v manastir Sopoćani. Tam naj bi se pri francoskih strokovnjakih priučil kopiranju srednjeveških fresk po njihovem načinu. Jugoslavija, ki je po informbiroju v strahu pred sovjetsko invazijo iskala podporo na Zahodu, se mu je želela prikupiti z razgrnitvijo kulturnega bogastva na svojih tleh, s široko zasnovano razstavo v Parizu – Umetnost v Jugoslaviji od prazgodovine do danes. Predsedstvo odbora za ta zahtevni organizacijski zalogaj je prevzel pisatelj Miroslav Krleža. Iz vsake republike naj bi se po en slikar izučil francoskega načina kopiranja in naslednje leto vodil svojo skupino kopistov, jim posredoval pridobljeno znanje ter pomagal z nasveti. Kopije skrbno izbranih srednjeveških fresk iz vse države naj bi bile pripravljene do razstave leta 1950.

Vesel sem odhajal na dolgo pot. Do Beograda z vlakom je vse teklo normalno – morebiti malo gneče pa prepih zaradi nekaj razbitih oken v vagonu. A prave težave so se nagrmadile pri vožnji na jug države. Vlak proti Novemu Pazarju je bil nabito poln, da se je moralo nekaj najbolj predrznih v človeškem grozdu navešati na zunanje stopnice. Res pa so se vagoni hitro praznili in komodno sede smo se, po ne bi vedel, kolikih urah, končno le pricijazili na kolodvor v Novem Pazarju.

Kako sem se tam srečal z Markom in Ljubico, ki sta bila prav tako namenjena v Sopoćane, se ne spomnim, zagotovo pa ne že prej na poti iz Beograda. On je bil izučen tesar in naj bi poskrbel za slikarske odre v mogočni baziliki, ona pa naj bi pomagala v kuhinji. Na starem kamionu se nam je pridružilo še čedno našminkano dekle, ne vem s kakšnimi nameni ali z morebitnimi zadolžitvami, saj je enako skrivnostno, kot je prišla, sam ne vem, kdaj, tudi izginila iz naše družbe.

Po ozki, slabo vzdrževani makadamski cesti smo z zastavo prahu za sabo zlagoma vozili ob reki Raški naproti visoko nad njo ležečemu starodavnemu manastirju. Marko je vedel povedati, da blizu izvira reke gradijo vodno elektrarno, ki naj bi pospešila ekonomski napredek zaostale pokrajine. Sicer pa da je reka Raška ločnica, na levi da živijo Srbi, na desni so muslimanske vasi. In prigodi se, da se na ozki cesti z nasprotnih smeri srečata srbski in muslimanski voznik, a se nobeden ne mara ogniti vstran drugemu – in začno se prepiri, celo krvava obračunavanja. No, v lepo kašo sem zagazil, sem se spomnil na Karla Maya in njegove pustolovščine V gorah Balkana.

Do svetišča smo prišli po ostrem ovinku, da se nam je prikazalo v hipu, kot v nekakšnem preblisku smo ga zagledali v vsej veličastnosti starosrbske arhitektonske monumentalnosti. Osebje te za to priliko nastale umetniške kolonije nas je pričakalo za svetiščem, pred novo nizko podolžno hišico, leseno, a kombinirano s trsjem za toplotno izolacijo. Začelo se je predstavljanje, najprej z vodjem, akademskim slikarjem Duškom Ristićem, bratom znanega avantgardnega pesnika Marka Ristića. Njegov pomočnik ali morda celo upravnik je bil temnopolti Makedonec, katerega ime mi je ušlo iz spomina. Nato sem se rokoval s francoskimi kopisti, zapomnil sem si priimke – Regnault, Bouleau, Raffin in Nicaud, imena so mi ušla; vsi štirje slikarji po poklicu, a so se, kot sem zvedel, po večini ukvarjali z dobro plačanim kopiranjem starih fresk. Mimo te grupe pri nas je bila še druga v Peći, kamor naj bi šli na obisk – so obljubljali, a nikoli nismo utegnili. Pričakala sta me kolega slikarja, Šime Perić iz Zagreba in Aleksa Lazarević iz Srbije. Naj že tu omenim, da se nam je pozneje pridružil še zagrebški slikar Željko Hegedušić, brat bolj znanega Krsta.

Odkazali so mi sobico, skrajno varčno, le s posteljo, stolom z lavorjem in s cinkastim vrčem v njem ob miniaturni mizici zraven. V vrču smo si prinašali vodo za pitje in umivanje iz »čezme« za manastirjem. Pred sobicami je bila pod isto streho nekakšna odprta lesena ploščad, kjer smo imeli zajtrke, kosila in večerje. Vedno kajpa ob razživelih pogovorih in debatah, ki jih je uradno prevajal Duško, jaz pa mu po potrebi pomagal.

Zvedeli smo, da je ministrstvo za kulturo globoko seglo v žep, da bi omogočilo kolikor toliko ugodne razmere za delo v tej divji, od običajnega življenja odmaknjeni hribovski pustinji. Imeli smo svoj agregat, tako da ni manjkalo svetlobe ne pri kopiranju v cerkvi, ne pri uricah obedov in pogovorov zvečer pod nadstrešjem naše lesene rezidence Hrana je bila odlična, za nas, navajene povojnih odrekanj, zares, kot so trdili, diplomatska.

Francozi so bili pravi deloholiki, vstajali so zgodaj, včasih še pred zajtrkom hodili gledat, kaj so naslikali prejšnji dan; in potem do obeda delali brez nehanja, popoldne do trdega mraka. Cerkev nosi letnico 1272, ne vem pa, ali je to tudi letnica dokončanja fresk v njej. Mogočna stavba z običajno kupolo bizantinskih svetišč je bila ob turški okupaciji požgana in je dolga stoletja životarila brez kupole in strehe. Vidni so bili ostanki muslimanske nestrpnosti, nekaj svetnikov na notranjih stebrih je imelo izkopane oči. Freskasta poslikava se je kar dobro držala vkljub deževni moči, ki je stoletja zmivala stene, pa se je sproti sušila. A pravo katastrofo je povzročila dobra namera kralja Aleksandra, naj strokovnjaki restavrirajo streho in kupolo. V tako zahtevnem poslu nepodkovani »dvorni arhitekt« je dal vse manjkajoče popraviti z betonom. Pri tem pa žal pozabil, da v starih stenah nabrana vlaga poslej ne bo mogla več izhlapevati, pa da bo zato kot razžirajoči soliter razjedala dragocene freske. Posebno južna ladja je bila domala nepopravljivo uničena in redke dele tamkajšnjih fresk so sneli s stene ter jih po posebnem postopku prenesene na platno rešili za muzeje. Bolje ohranjene iz drugih dveh ladij ter iz apside pa so dali skopirati.

Francoze smo počasi drugega za drugim razgonetili, bili so v resnici zelo različni značaji, malone kot nekakšni štirje evengelisti. Najbolj filozofski in zato – si tacuisses … – najbolj molčeč je bil Nicaud. Zvedeli smo, da je debelušni Bouleau edini rdeči socialist med njimi, a hkrati menda tudi edini, ki se je še umetniško uveljavljal v Parizu. Ostali trije so bili izključno kopisti in trdi degolisti. Kajpa tudi ni moglo biti drugače, da so bili med vojno vsi hrabri »les maquis.« Največ sem se pogovarjal z Regnaultom, živahnim sogovornikom, vedno pripravljenim na dovtipe in potegavščine. Raffin je bil precej bolj zadržan in tudi v družbi nekako ob strani. V razgrete debate pa se je najrajši spuščal Bouleau, a moram reči, da svojih političnih razlik niso hoteli razgrinjati pred nami, tujci. V tem času že razživetega proslulega informbiroja so tudi naši Francozi zapadli previdni sumničavosti, nekako na vse strani so se ozirali, kot bi jih bilo strah kdo ve kakšnih »tchetnic« zarotnikov. Kadar so morali na »promenade dans la nature«, da se olajšajo kot sodobni aborigeni kar v naravi, niso nikoli pozabili vzeti noža s seboj – zaman smo ugibali, ali zares ali za šalo.

Malce so se obotavljali, ko smo jih povabili, da napravimo kratek sprehod po vaseh na srbski strani reke Raške, a bili kmalu zatem strašno navdušeni – v neki hiši nam je krepak pobič Tihomir predstavil svojega deda, ki je bil na koncu prve svetovne vojne srbski vojak na Kajmakčalanu, in pod poveljstvom francoskega generala D` Espèreya sodeloval pri preboju avstrijske bojne črte, ki je pomenil začetek zloma sil osi na Balkanu. Vsi blaženi niso mogli verjeti, da jih je ta starina počastil s tistim nepozabnim:«Comment allez Vous?« in še z nekaj francoskimi besedami, mislim pa, da so Parižani le »Kako ste?« in »Lepi ste!« odnesli s seboj za spomin.

A še drugo presenečenje smo doživeli vsi, ne samo Francozi. V vasi je bila prav tedaj mlačev, kajpada »po starem«. Na dvorišču so razstljali žitne snope v širokem krogu okoli kola, zabitega na sredini. Na tega je bilo privezano na dolgi vrvi domače živinče, »magarac«, ki so ga s šibo naganjali, da je v krogih kopitljal po snopih na tleh in ga je kajpa vedno bolj vleklo h kolu, okoli katerega se je navijal motvoz. Na ta način je nekajkrat v obeh smereh temeljito potacal vse žito, da se je seme ločilo od slame. To so omlačeno odnesli za steljo, žito, ki se je nabralo pod njo, pa pograbili na kup in spravili v vreče.

Ne vem, ali so Francozi že kdaj slišali za to kmečko opravilo, pri nas smo ga poznali po pisanju in pripovedovanju starejših, ne pa ga že doživeli pred »kombajni«. In ker se sprevrže takšna ceremonija »obavezno« v praznični dan za vaško skupnost, so »obavezno« pekli tudi janjca ter ga »obavezno« zalivali z «rakijo«. Tako smo tudi gledalci hočeš nočeš naenkrat »obavezno« postali njihovi gostje in »obavezno« obiralci slastnih kosov mesa, pri čemer smo si apetit »obavezno« podvajali s pravo, doma kuhano »šljivovico«. In ker Francozi niso nehali sitnariti, kaj vendar pomenijo te »obavezne« besedice, jih je Duško odpravil s prevodom, ki je močno zaudarjal od balkanske »licentiae poeticae« – kratko in preprosto s: frazo »Sans pitié!« Tako smo se vse popoldne »brezsrčno« mastili, trkali, nalivali in bratili s Francozi brez te zanje težko izgovorljive vrinjenke, ki so nam jo – »obaveznim« gostiteljem – ponosni Galci vračali s svojo »sans pieté«.

Bi se upal kdo podvomiti, da ni tisto popoldne ostalo v enako lepem spominu nam in velemestnim Parižanom?

Drug, dosti daljši, celodnevni izlet po vzhodni Srbiji smo si privoščili z dvema kamionoma. Zamišljen je bil zgolj kot vožnja in uživanje v »deviško divji« krajini, ne da bi se ustavljali v kateri koli vasi, kaj šele mestu. No ja, ustavljali pa smo se kar večkrat, da so se Francozi lahko ovekovečili s fotografijami za lastno slavo – zares, kakšni junaki brez strahu so, da si upajo voziti po tako nevarnih hribih, kanjonih in »klisurah«! In skoraj brez spodobne ceste! Nekajkrat smo si morali z lopato zravnati dostope čez bregova plitve rečice brez mostu, da smo jo potem prebredli z vsega zmožnim ameriškim dodgem.

V spominski sliki pa mi je ostala zaobljubna zgradba, katere ime sem pozabil, a bila je na koncu našega pohoda. Resda brez imena, v meni pa bo živela neizbrisna podoba te menda tudi od Turkov požgane cerkve, ki pa je imela več sreče kot sopoćanska: niso je dvorni arhitekti »zdravili« z nanovo sezidano betonsko kupolo, ampak so jo rajši preudarno zavarovali s privzdignjeno provizorično leseno streho, ki je puščala, da so se vlažne stene še naprej lahko sušile brez nevarnosti uničujočega solitra.

No, sicer pa, tudi če nam ta naporni »cross country« ni bil v posebno korist, je vsaj v Franciji zagotovo povečal ugled srbskim šoferjem – zakaj naši Francozi so se kar na-

prej slikali z njimi na »junaških« fotografijah in sporočali svojim ženam, da na svetu ni šoferjev, ki bi se mogli kosati s temi našimi. Skozi tisočere nevarnosti so nas brez nezgode varno pripeljali nazaj v Sopoćane! A menda tudi šoferji verjamejo, da tisto, kar ve ena Francozinja, zve kmalu vsa Francija!

Ne vem, kako Srbi imenujejo naš Marijin praznik veliki šmaren, ali je velika Gospoj(i)na hrvaško ali srbsko imenovanje – tako ali drugače, na ta dan se je nabrala okoli samostana velika množica romarjev obeh spolov in vseh starosti. Pred službo božjo v baziliki in po njej so posedli po travniku okoli cerkve, razgrnili s seboj prineseno malico in se podprli s pijačo. Drugače od naših proščenj tu ni bilo nobenih »štantov«, stojnic, kjer bi se prodajale pijače in vse mogoče drobnjarije, več nepotrebnega kot koristnega. Otroci so se igrali svoje igrice pred očmi staršev, ti pa so se zapletali v pogovore morebiti s prej dolgo ne videnimi sorodniki in znanci. Manjkalo pa ni za take prilike nepogrešljivih beračev in enega sem, ko sem se s skicirko sprehajal med množico, na hitro pridružil vrsti že narisanih otrok in odraslih, ki so zmamili mojo radovednost. Pravcati risarjev raj, takšen pisan mozaik po večini v narodno nošo odetih mož in žena! Pogrešal pa sem za take prilike nepogrešljive konje in vozove, saj menda niso vsi romarji prišli peš, a morebiti so nekje blizu pustili odvečni vozni park, denimo, za ducatom dreves zadaj nad manastirom, kamor me niso zanesle noge. Vsekakor pa bogve koliko časa ne bom vnovič užival v takšnem raju vseh vrst motivov, kot mi jih je ponujalo to sopoćansko proščenje.



Nekega lepega nedeljskega jutra se očitno celo delovno zagrizenim Francozom ni dalo iti v cerkev, tako jih je zvabljal bleščeči dan. Pa pojdimo tja gor, je Duško pokazal proti vrhu gore, ki se je vzpenjala za nami in od koder, so pravili, je mogoče videti naravnost v Črno goro Toda tokrat nam ni šlo toliko za to sosedno republiko, marveč za orlovsko gnezdo tik pod vrhom, kjer sta si orel in orlica spletla dom in vzrejala svoje mladiče. A to videti od blizu je bil zagotovo cilj, vreden napora povzpeti se kakšnih sto petdeset metrov više. Skriti za skale smo se utaborili za streljaj nad gnezdom.

V gnezdu sta bila dva mladiča, začuda sama. Lačna sta nestrpno vrtela glavici na belkastem vratu in spuščala iz sebe glasove, ki bi jih najlaže opisal kot nekakšno ptičje gruljenje, sem in tja prekinjano s tenkimi, vreščečimi vrivki. Strmeli smo prevzeti, prvikrat priče tako od blizu vrvečega žitja v mladem orlovskem gnezdu, a že nas je zbudil svarilni Duškov klic, da prihajata orla pa bi bilo nevarno dlje ostati v taki bližini. Smuknili smo niže v varnejši zaklon, se tam premislili in spustili kar v dolino, ne da bi vsaj od daleč videli, kako starša iz kljuna v kljun pitata mladiče.

Nekega večera, ko smo sami sedeli po večerji in razgreto debatirali – Francozi so pravkar odšli z vrči po vodo na »čezmo za manastirom« – se je iz teme izvila divja prikazen, ki pa nas ni vznemirila; dobro smo jo poznali že od prej. Bil je miličnik za varstvo hidroelektrarne v gradnji na reki Raški, ki se je vsake toliko iz radovednosti in dolgega časa mimogrede oglasil pri nas. Po videzu bi lahko bil vse, samo ne urejen miličnik – v bogve čigavi povaljani uniformi; z zbledelo, komaj vidno rdečo zvezdo na pomečkani čepici; pa z neobritim, črno poraslim licem in s puško, visečo čez ramo na zguljeni vrvi – zares, prej podoben zgubljenemu »tchetnicu« iz gošče kot uradnemu predstavniku vladajočega režima. Francozi se z njim še niso srečali, pa je Dušku v preblisku padlo na pamet:

»Ajmo, momci«, presenetimo jih, naj se izkažejo, kakšni neustrašni »maquisi« so!«

Na hitro se je domenil z miličnikom in postavili smo se v svetlobo pred jedilno mizo z visoko dvignjenimi rokami, a »divji mož« je s puško grozeče meril na nas in se pridušal v najbolj sočnih srbskih kletvicah.

Nič hudega sluteči Francozi so se – Regnault prvi s svojo ljubo bordelsko pesmico: »Tiens, Marie, voilà cinq sous!...« - prikazali iz teme v svetlobo in – obstali, kot od strele zadeti. A le za trenutek, zakaj pri priči so se obrnili v beg; stran, proč, nazaj, brž v varstvo teme! - med gromskim krohotom naše družbice. Očitno so se ob njem zavedli naše potegavščine, zakaj niso brezglavo bežali do Novega Pazarja, kot je napovedal naš pikri Aleksa, ampak se že naslednji trenutek prikazali iz teme na nasprotni strani svetišča. In nam kajpa na vso ihto hiteli razlagati, da niso zbežali – o ne, kje pa, oni že ne! – samo rešiti so nas hoteli, napasti »tchetnica« z druge strani, z ledij!

»Vjerovali ili ne«, a da je ta prigoda hudo načela njihov ponos, mi je potrdil Regnault malo pred slovesom, ko sem ga vprašal, kaj je najlepšega doživel v Sopoćanih – z roko je pokazal proti vrhu gore, kjer smo zalezovali orle.

»In kaj najbolj neprijetnega«, sem spraševal naprej. – Samo obe roki je brez besede dvignil v vdajo!

Očitno pa naši Francozi le niso mogli požreti te neljube dogodivščine brez primernega maščevanja. Ravno sem zavzeto kopiral svetniški obraz v figuralni kompoziciji, ko v cerkev pridrvi Regnault in že od daleč ves iz sebe kriči:

»Marius, Marius, monsieur Bouleau est tombé de l`échafaudage! Venez, vite, vite!«

Skoraj po tleh sem pogrnil pri skoku z dva metra visokega odra in stekel v našo »rezidenco«: v svoji postelji je ležal Bouleau, ves krvav po obrazu in prsih, nem, brez znaka življenja. A še preden sem si ga ogledal pobliže, se je razlegel privoščljiv krohot; francoski prebrisanci so me – kot prej vsakega posebej od naših –, pošteno nategnili: na postelji ni ležal zaresni Bouleau, ampak spretno zaranžirana lutka!

No ja, če si Francozi le niso do kraja zaobližili svojega francoskega ponosa, so se zdaj lahko vsaj smejali našim dolgim nosovom!

Čeprav so mi kolegi odsvetovali obiske na desnem muslimanskem bregu Raške, se nisem mogel odreči skiciranju značilne muslimanske domačije; še posebej mikavne v povezavi z dvoriščem, ki mu je kraljeval visok stog sena – kako mu rečejo domačini, nisem zvedel. Med risanjem sem večkrat poškilil v žensko postavo, ki je zdaj pa zdaj pokukala izza vrat, potem pa si dala nekaj opraviti pri oknu hiše. Ko je prišla malo bliže, sem jo ogovoril in presenečen dobil odgovor, namesto da bi se mi skrila. Na pragu se je pojavila starejša žena, njena mati in me povabila v hišo. Nisem mogel verjeti očem, obe sta si potem razkrili obraz, a ko sem jima priznal, kako sta me presenetili, mi je mlajša Selima povedala, da se ne držijo več tako strogo tega zagrinjanja, še posebej, mi je zaupala, ker ima fanta v JLA in ta ni nestrpen za te reči. Postregli sta me z »rakijo«, Selima pa me je povabila, naj pridem na njeno poroko, da bom – ker sem priznal, da muslimanske še nisem doživel –, vsaj videl, kako se ta razvija. Moral sem odkloniti, žal bom tistega poznega septembra že zagotovo doma. A za darilo sem ji vnaprej podaril risbo njihovega doma s pogledom preko dvorišča. Ker sem domačijo najprej skiciral in jo v drugič bolj natanko izrisal, je meni še vedno ostala vsaj skica.

Bližal se je konec, prihajale so žirije, komisije in kaj vem še kakšne kolaudacijske ekipe. Tako od strani smo ujeli, da so nekatere imele nekaj pripomb glede tega ali onega detajla na kopijah Francozov, še posebej pri starih napisih. Prepričan pa sem, da je večini teh prigovorov bila vzrok tista omenjena »nepotrebna natančnost«, kateri je pravo oceno podal dr Stele. Francozi so bili odlični kopisti, a lahko si je kakšen žirijski prenapetež, ki je odkril kakšno netočnost na nepomembnem detajlu, poskušal še zvišati svoj sloves strokovnjaka, kateri ne spregleda niti slamice. Na srečo pa so bili zadovoljni s kopijami nas »apprentijev«, in nam za kvaliteto določili najvišjo ceno kvadratnega metra.

Slovo s Francozi bi vsaj zame odteklo neopazno, s privajenimi »au revoir! – ali celo »à !a bientôt!«, čeravno sem slutil, da se z njimi ne bom več srečal. Svoja naslova sta mi pustila Nicaud in Regnault, a ta me je presenetil z željo – rad bi imel katero od mojih risb za spomin. In ker sem mu jih razgrnil, da si jih izbere po svojem okusu, sem bil presenečen – ni mu manjkalo pretanjenega okusa in mi je pobiral take, kot bi si jih izbral sam zase. Z obema mojstroma pa sem se pozneje še enkrat »slišal« iz Pariza, a s tem je naše dopisovanje ugasnilo. Enako kot tudi prijateljstvo s Šimetom, Željkom, Alekso in Duškom, le čisto po naključju smo se kdaj srečali na slikarskih razstavah, kakšno rekli in obujali sopoćanske spomine.

Docela zbledel mi je povratek v Ljubljano. Bil sem vesel, da tistih počitnic nisem občutil kot izgubljanje časa. Še dosti bolj pa bi bil že tedaj hvaležen dr. Steletu, če bi vedel, kako mi bo znanje kopiranja olajšalo prebroditi težka leta brez stalne službe, ko sem se prebijal skozi življenje kot samostojni umetnik.



Rok Klopčič

Spomin na skladatelja

Ob bližnji 110. obletnici Lucijana Marije Škerjanca

Moje prvo srečanje z Lucijanom Marija Škerjancem je bilo skoraj komično: v tistem času (okoli leta 1946) je imela Akademija za glasbo (AG) v svojem sestavu tudi srednjo glasbeno šolo in, ker je bilo dijakov in študentov zelo malo, je lahko tedanji rektor Škerjanc z vsakim dijakom in študentom opravil kratek pogovor in pregledal, ali so vsi predmeti točno vpisani in obiskovani. Ko sem prišel v njegovo pisarno (eno od redkih dostojnih sob na AG), me je začel spraševati o predmetih in o tem, kdo jih predava. Tako sva takoj na začetku prišla do solfeggia (ali kakorkoli so že takrat to imenovali). Vprašal me je: »Kdo je profesor?« V tistem trenutku sem bil tako zmeden in preplašen, da se nisem mogel spomniti imena predavatelja, in to sem mu tudi povedal. »Ah«, je dejal, »to je pa res nerodno!« Nežni, kvazi vse razumevajoči cinizem, ki sem ga pozneje še dostikrat opažal, me je razjezil, zato sem odvrnil: »Res se ne morem spomniti imena, toda to je violinist, ki je v Milanu študiral s Poltronierijem«. Brez besed je takoj končal razgovor.

Nekaj let pozneje, ko sem bil že študent na AG, sem imel z njim pogovor v Slovenski filharmoniji, kjer je bil upravnik. Kljub obrekovanjem (in nikogar niso obrekovali bolj kot Škerjanca) se je v tem razgovoru pokazal tako plemenitega in elegantnega, da moram to srečanje podrobno opisati. S kolegom Vladimirjem Čučkovom (poznejšim šefom glasbenega programa Skopske televizije) sva prišla k njemu zaradi žalostne, celo bedaste zadeve. Študentska organizacija AG (s Čučkovim sva bila oba člana odbora) je morala po študentskih festivalih v Beogradu in Zagrebu organizirati tak festival tudi v Ljubljani. Vse je bilo v redu, priprave so lepo potekale, imeli smo le majhno težavo: niti dinarja za najem dvorane SF in za druge stroške. Totalna beda, kot bi dejali današnji študenti. In tako sva prišla k upravniku SF, akademiku Škerjancu. Brez ovinkarjenja sva mu razkrila, v kakšni zadregi smo. Po kratkem, že znanem nasmehu nam je takoj priskočil na pomoč z zelo konkretnimi dejanji. Poklical je šefa računovodstva Milana Khama (sijajnega menedžerja in finančnika, kateremu v socializmu žal ni bilo dano, da bi razvil svoje podjetniške sposobnosti) in mu dejal nekako takole: »Tu so študenti, nimajo denarja – če bi ga imeli, ne bi bili študenti (neprizivna logika) –, zato bi predlagal (»Kakor boste rekli, gospod akademik.«), da jim damo dvorano zastonj – saj bi bila sicer tako ali tako prazna« (»Kakor mislite, gospod akademik.«). Po kratkem premoru je Škerjanc zavzdihnil in nadaljeval s svojo v Parizu šolano logiko: »No, sedaj, ko imajo dvorano, bi bilo pa škoda, če v njej ne bi mogli organizirati festivala, a ne?« (»Kakor rečete, gospod akademik.«). Festivala pa ne bodo mogli niti začeti organizirati, če ne bodo imeli vsaj malo denarja – se mi zdi. Ali imamo kaj denarja v blagajni, ki bi jim ga posodili?« Dobronamerni, a zelo previdni šef računovodstva je vil roke: »Saj veste, gospod akademik, da je to strogo prepovedano. (»Seveda, zato pa vprašam.«) Imam samo nekaj plač za Lovra Matačića, ki jih hranim.« – »No, pa jim dajte nekaj od tega, saj Lovra zdajle kaj kmalu ne bo«. – »Kakor rečete, gospod akademik!« Tako nam je Škerjanc (o katerem je le redko kdo rekel kakšno dobro besedo) s sodelovanjem briljantnega »kapitalista starega kova« rešil študentski festival in naš sloves zanesljivih partnerjev. Pozneje smo s pomočjo razumevajoče in dobre svetnice Mice Černigoj na Ministrstvu za prosveto in kulturo dobili denar in poravnali svoje dolgove do SF in drugih.

V poznejših letih, ko sem bil kot mladi docent član senata AG, sem lahko mnogokrat občudoval Škerjančevo duhovitost in sladki, zapeljivi cinizem, s katerim je opazoval dogajanje okoli sebe. Z ostro logiko se je odzval na mnoge neumnosti in nesramnosti, ki so se dogajale na naši glasbeni sceni. Tako mi je nekoč pripovedoval, da ga je pred vojno neki kritik napadel, češ da je »plačanec Moskve«. Škerjančev odgovor: »O, da bi bil – bi imel vsaj kaj denarja!« In ko je Pavel Šivic tistim, ki so ga hoteli poslušati, razlagal, kako naporno je bilo za *dva* zbora cerkve sv. Marka v starih Benetkah komponirati v tehniki *cori spezzati*, saj je imel skladatelj dvojno delo, je Škerjanc to elegantno zavrnil: »Ravno nasprotno, dela je imel pol manj, saj je odmeve samo prepisal!« Odzval se je tudi na pisanje najbolj nadutega slovenskega muzikologa, ki je v spremnem besedilu za neko novo slovensko dvanajsttonsko skladbo navdušeno ugotovil, da v »vsem delu ni niti enega oktavnega prečja.« Škerjanc se je spomnil njegove (negativno ocenjene) diplomske naloge na srednji glasbeni šoli in s hlinjeno zamišljenostjo dejal: »Neverjetno, oktave, ki jih ni, opazi, tistih (paralelnih), ki pa so bile, pa ni.« Mojo, vse obsodbe vredno škodoželjnost, je razveselilo Škerjančevo mnenje o nekem skladatelju s Primorske, ki se ni strinjal z mojim igranjem violine. Vprašal sem ga: »Ali je res ekspresionist?« Škerjanc je imel o tem precizno izdelano mnenje: »Glejte,« je dejal, »Primorec je lahko kar koli – zakaj ne bi bil ekspresionist?« Zares, zakaj ne? V današnjih časih lahko blefira na kulturni strani Dela kot vrhunski kritik – z dvema letnikoma nižje glasbene šole iz violine!

Škerjančev opus za violino se mi je vedno zdel izredno privlačen: ne samo, da so bile skladbe tehnično dognane in se ni bilo treba bosti s slabo koncipiranimi in površno izdelanimi proizvodi nekaterih njegovih sodobnikov, pa tudi učencev: z njihovo vsebino sem se prav lahko identificiral. Na mnogih straneh njegovih partitur sem našel skrito, globoko bolečino, ki je izražena na način, ki opogumlja in ki ji daje trajno, privlačno lepoto. Na koncertih in snemanjih po vsej tedanji Jugoslaviji sem igral praktično vsa njegova dela: nekajkrat sem ga povabil, da bi me poslušal in povedal svojo kritiko: nikoli ni imel pripomb, samo na enem mestu v skladbi *Intermezzo romantique* (pp, esitando) mi je predlagal, naj ostanem na struni A. Ko mi je ob priložnosti dejal: »Ah, saj je tako, kot sem pričakoval, nimam pripomb,« sem ga vseeno vprašal za njegovo mnenje o nekaterih problemih: takrat mi je dal moder nasvet, v katerem sta bila eleganca in lahkotnost besede združena z resnostjo in pomembnostjo vsebine: »Glejte, mladi gospod docent (tako mi je vedno pravil), vi bi radi vse dognali – to ni potrebno in tudi ni mogoče: glasba je kot vsaka lepa ženska rahlo omejena in se pri tem dobro počuti!«

In ko sva se nekoč srečala na stopnicah stare stavbe AG na Gosposki 8, me je ustavil in dejal: »Vidim, da boste na svojem recitalu igrali Debussyjevo *Sonato*: ali vas smem opozoriti na (centralno) temo v drugem stavku *Intermede* (št. 3 Durandove izdaje).« Odgovoril sem mu: «Hvala lepa, gospod akademik, ampak ni potrebno – zdi sem mi, da je to ena najlepših stvari, kar jih je kadarkoli napisal Claude Debussy!« – »Veste kaj, za mene je absolutno najlepša. Na žalost sem poslušal ploščo enega vaših kolegov in ta tega ni opazil«. Njegova skrb – gotovo bolj za mojo izvedbo, kot za Debussyja, ki je ni potreboval –, me je prijetno ganila.

Nekaj časa sva stanovala v sosednjih hišah na Celovški cesti, zato sva se včasih skupaj sprehodila domov skozi Tivoli, obsijan z mesečino. Pripovedoval mi je svoje ideje ob prebiranju *Pensées* Blaisa Pascala. Ne vem, ali bi danes kaj razumel, takrat gotovo nisem, žal.

Ob njegovi šestdesetletnici sem mu pisno čestital, on mi je tudi odgovoril s pismom, in ko sva se srečala v pisarni AG, sem mu vnovič izrekel svoje dobre želje. Po nekaj uvodnih besedah mi je dejal: »A veste, da se včasih vprašam, a ste vi sploh normalen?« Vljudno sem mu odgovoril in poskušal v istem tonu: »In kaj vam vzbuja te sume, gospod akademik?« – »Veste, če prav premislim, ste vi edini slovenski glasbenik, ki me še ni napadel!« Bil sem presenečen in sem mu resno dejal: »Gospod akademik, jaz vas izredno cenim – kako naj vas napadam?« Ko mi je odgovoril, se mi je zdelo, da ima solze v očeh: »V tem ste pa močno osamljeni.«

Nekega mrzlega februarskega jutra leta 1973 me je zbudil telefon v sosednji sobi. Ko sem dvignil slušalko, sem zaslišal glas violinistke in dolgoletne ravnateljice Srednje glasbene šole Vide Jeraj - Hribarjeve, skladateljeve svakinje: »Moram vam povedati, da je umrl Lucijan Škerjanc.« Bil sem pretresen. Nadaljevala je: »Veste, sem mislila, da Vam moram sporočiti – imel Vas je zelo rad.« Spreletelo me je: v tem je bil res osamljen.

Odlomek iz Klopčičevih spominov (v tisku).

Miha Pintarič

Ata

Bil je avstrijski vojak v prvi vojni, nato Maistrov borec za severno mejo, odtlej pa tudi vojaški invalid, saj si je tam prislužil trdo nogo – kako, mi ni nikoli uspelo izvedeti. Kot vojni invalid si je imel v predprejšnji državi pravico služiti vsakdanji kruh s prodajanjem artiklov, ki so bili državni monopol, kakor na primer vžigalice ali cigarete. Zato je imel na vogalu hiše, v kateri je stanoval z družino in z nekaj podnajemniki, trafiko. Na orumeneli fotografiji, posneti pred njenimi vrati, je še zdaj videti njegov ponosni obraz, ki izraža zavest, da si je beneficij zaslužil s pogumom in ga ni nikomur dolžan priznavati kot omogočeno mu uslugo.

Poleg trafike je imel tudi redno službo, v knjižnici, na časopisnem oddelku. Čeprav je bil po poklicu mizar, je izdeloval predmete mizarske obrti zgolj za domačo rabo, kakor na primer neuničljivo pručko, ki je še dolga leta poleg vsem mogočim služila celo svojemu osnovnemu namenu. Premogel pa je značaj, ki so ga spoštovali. Sicer je bil že na pogled »persona«, njegova postava in obnašanje sta izražala dostojanstvo in prepričanost vase. Bil je že zgodaj plešast; da se mu ni prašila glava, za kar med starim časopisjem obstaja resna nevarnost, pa je na njej nosil kapo iz nogavice, najprej iz volnene, ko so prišle na tržišče sintetične »najlonke«, ki so se lahko primerno raztegnile, pa iz tistih. Prav nič mu ni bilo nerodno in prav malo se je menil za to, kar so si o tem mislili drugi.

Med vojno je pomagal OF in partizanom, tako da je zanje skrival zdravila in sanitetni material med steno in kupi časopisov na svojem oddelku, kamor niti Italijanom niti Nemcem ni prišlo na misel pokukati. Zato so ga po vojni cenili, oziroma so ga pustili pri miru in je lahko živel normalno življenje, skoraj vsakomur povedal v obraz, kar mu je šlo, in tega je bilo veliko, predvsem pa mu niso podržavili hiše, v kateri je prebival in ki je bila po kvadraturnih normativih malce nad tistim, kar bi moralo načeloma voditi v nacionalizacijo. So mu pa zato v hišo naselili podnajemnike, ki so notri prebivali zastonj, in temu primerno je bilo čez čas tudi stanje hiše.

V časih, ko *Paloma* še ni proizvajala luksuzno mehkega toaletnega papirja z vonjem po breskvah, vijolicah in podobnem, kakršnega sedaj uvažamo iz krajev, kjer se na take stvari bolje spoznajo od nas in imajo v razvojnih oddelkih ustreznih podjetij zaposlenih na ducate prostovoljcev, ki izdelke vsakodnevno testirajo, se je bilo potrebno zadovoljiti s časniki. Izbiral si lahko med *Slovenskim poročevalcem* in *Ljudsko pravico*, od obeh pa so ti v tistem občutljivem delu telesa, ki je prišel v neposredni stik s kakšno novico, ostale zapičene trske iz papirja. Takole si je privoščil podnajemnico, sicer zelo fino gospo iz stare meščanske družine (je trdila ona): »Poglejte tale časopis, gospa … , lahko ga mečkate do nezavesti, zravnal vam ga bom, da bo takšen kot nov.« – »Ne verjamem, dajte sem!« – In ga je mečkala, mečkala, dokler ni rekel: »Hvala, dovolj bo,« ga vzel in dodal: »Sedaj se mi pa že mudi, mi boste oprostili. Spoštovanje …« - Seveda mu ni nikoli odpustila.

Takrat so se radi hodili kopat na Savo, kadar ni bilo dovolj časa, pa celo čez cesto na Ljubljanico, kjer kopanja danes marsikdo ne bi preživel. V Ljubljanici se je bil še poseben užitek kopati po tistem, ko je noter zapeljal italijanski žepni tank, ki ni zvozil ovinka. Pravzaprav je končal v Gruberjevem kanalu, ampak glede na hitrost, ki jo je imel, se morda ni uspel takoj ustaviti in je pod vodo privozil do Ljubljanice. Tako je bilo kopanje zanimivejše, saj nikoli nisi vedel, kaj in kje bo izplavalo na površino. No, ampak po vojni so se hodili kopat na Savo. Tam je učil nečaka plavati, čeprav sam ni nikoli znal. In ga je tudi naučil.

Sina edinca je držal bolj na kratko, ker je bil prepričan, da je tako prav, čeprav ga vzgoje ni nikoli nihče učil. Trdo roko je pozneje kompenziral pri vnuku (meni), saj mi je dovolil vse, celo mrcvariti in metati po tleh staro uro, ki se je nihče drug ni smel niti dotakniti. Ko pa je bil nekoč sin prinesel iz šole slabo oceno iz matematike in trdil, da se je profesor pri preračunavanju njegovih računov zmotil, ga ni poslušal, temveč ga je ročno dal čez koleno in vestno izpolnil tisto, kar temu dejanju praviloma sledi. Nato je vendarle preračunal naloge in ugotovil, da je imel sin prav. Profesorju, ki ga je dobro poznal, ker je ta redno prihajal v knjižnico na klepet in v trafiko po cigarete, je ob prvi priložnosti povedal, da je sina po njegovi krivdi neupravičeno nažgal. Profesor pa se ni dal zmesti: »Naj ima pa za naslednjič v dobrem.«

Kadar so okoliščine zahtevale, pa se je ded za sina zavzel in je bil kakor zid med njim in nevarnostjo, ki mu je grozila. Ko je mularija s karbidom lovila ribe na Ljubljanici, tedaj so namreč plavale tudi še pod Šentjakobskim mostom, in je bila pri tem uspešna, sin pa je zgrabil največjega krapa in si ga stlačil za srajco, se je na drugem bregu pojavil orožnik iz bližnje orožniške postaje. Tekali so gor in dol vsak po svojem bregu, dokler je ni smrkavec popihal domov, orožnik pa za njim. Oče je takoj razumel položaj in sina, ki je planil skozi vrata, nemudoma poslal v shrambo, ki jo je takoj zaklenil. Orožnik je bil že na pragu: »Ali je vaš?«, je zasopihal. – »Kdo?« – »Smrkavec, ki je izginil skozi tale vrata.« – »Tu ni bilo nikogar.« – »Saj sem videl …« – »Tokrat ste slabo videli.« – In sta bila zmenjena. Riba je za večerjo teknila vsem, najbolj pa očetu.

Na stara leta je bil revež, imel je sladkorno in amputirali so mu nogo nad kolenom. Pravil je, da ga odrezana noga boli, nam pa se je to zdelo neverjetno. Pozneje smo dojeli, da tisto, česar nimaš, še predvsem, če si kdaj imel in izgubil, lahko boli bolj kakor vse ostalo. Verjel je v zdravilno moč česna, ki ga je jedel v kombinaciji z mlečno kavo, z marmelado, s kruhom ali brez, masla tako ali tako ni smel. Ker je večji del dneva preživel v postelji ali vsaj v sobi, je imel prostor značilen vonj po predelanem česnu, ki si se ga navadil, če si bil dlje časa notri, kadar pa si prišel tja s svežega zraka, te je dobesedno vrglo nazaj čez prag. Žena je malce zmajevala z glavo, vendar mu ni rekla nič, ker ga je imela rada z njegovimi kapricami vred. Ni pozabila, kako je na deželi, od koder je bil doma, na vprašanje, kje ima »babo«, kakor je bila tedaj navada ljubkovalno poimenovati soprogo, resno odgovoril: »Jaz nimam babe. Jaz imam samo ženo.«

Le tedaj, ko je v juhi zaradi bolezni videl mušice ali koščke premoga, ki jih ni bilo, in je na robu obupa in s solzami v očeh desetič precedila juho pred njegovimi očmi, je izgubila potrpljenje. Ni verjel njenim besedam, pač pa svojim očem. Popustila je ona, on pa je ostal brez večerje.

Preminil je, ko je prvi človek stopil na Luno, kar smo skupaj z njim še gledali po televiziji, ki je bila tedaj v naši hiši, kakor še marsikje, noviteta. Apollo, *Drejček in trije marsovčki*, Rifle in Leteča fajfa, vse je bilo vesoljsko. Štirideset let je v rojevanju novih idej, ciljev in konceptov kratko obdobje, v njihovi aplikaciji pa zelo dolgo. Odtlej se ni v vesoljski znanosti pojavilo nič konceptualno novega, za širšo javnost namreč, ne za tiste, ki se s tem poklicno ukvarjajo, v realizaciji že tedaj znanih idej pa so se stvari premikale s svetlobnim pospeškom. Čas je čuden pojav in zelo heterogen, diastolično-sistoličen, spiralno-linearen, le da so spirale zelo neenake, po ravni črti pa se premikamo z vedno večjo hitrostjo in z vedno večjim pospeškom. Čas je tudi kakor srce, katerega ritem meri trajanje vsakomur od nas.

Zvečer je navil uro in dejal: »Ura je naš gospod.« - To so bile njegove zadnje besede.

Alenka Steindl

Italijanske kavbojke

Na začetku šestdesetih let, ko sem hodila v gimnazijo, je bil z obleko in obutvijo velik križ. Iz filmov in redkih tujih modnih časopisov, ki so krožili med mladino, smo lahko zaslutili, kaj je pravzaprav moda, kaj je moderna obleka in obutev. Tu in tam je bilo videti tudi okusno oblečene ženske, katerim se je po krojih, barvah in materialih oblek že od daleč videlo, da se oblačijo v tujini. V domačih trgovinah s konfekcijo pa je bila ena sama žalost in grdota. Izložbe smo si ogledovali s pravim obupom in se strašansko zgražali nad tem, kar je bilo videti v njih. Konfekcija varteks in čevlji borovo, recimo, so bili za mladino sinonim za slab okus, moški, ki so nosili hlače varteks, v katerih so jim »riti zadaj visele skoraj do kolen«, so bili za nas oblečeni po bosansko in smo se iz njih neusmiljeno norčevali. Ženske hlače so bile krojene tako slabo, da bi se dekle, če se jih je že odločilo pomeriti, najraje zjokalo. Najti pulover spodobne barve je bilo neznansko težko. Prevladovali sta rožnata in svetlo modra barva v nekih posebno grdih odtenkih, ki sem se ju kasneje spominjala kot socialistične roza in modre barve za dojenčke. Lahko pa si videl kričeče modre, zelene in rdeče puloverje, v katerih so bile ženske videti kot papagaji. O kakšni topli, pastelni barvi je dekle lahko le sanjalo. Takrat se je vsa proizvodnja merila v tonah, pomembno je bilo le, da se je vsako leto proizvedla večja količina, da je prebivalstvo lahko dobilo, kar je najbolj nujno potrebovalo. To je veljalo tudi za obleko in obutev. Nikogar pa ni skrbelo, kakšni so kroji in kakovost vseh teh ton blaga, ki so prišle v prodajalne. Dekleta pa smo si tako želela biti lepo oblečena!

Znašle smo se tako, da smo si oblačila dajale šivati. Šivilje so bile zasute z delom, marsikatera mama pa je znala tudi sama za svojo odraščajočo hčer sešiti kaj posebnega. A tudi z blagom je bil križ. Če je v trgovine pricurljala bala kakšnega modernega blaga, je bila v hipu razprodana in potem si na vsakem koraku srečeval ženske v enakih oblekah. Nekega poletja smo, denimo, vsa dekleta nosila široka, pisana krila z enakim vzorcem. Meni je na srečo šivala sestra Metka, ki je znala izvrtati kak kos blaga, ki nama je bil vsaj približno všeč in mi po slikah iz revij krojila obleke, bluze in krila.

Pravi podvig je bilo najti kolikor toliko spodobne čevlje. Kadar sem jih potrebovala, mi je mama dala denar in me prepustila moji iznajdljivosti. Preiskala sem vse trgovine in se nazadnje morala sprijazniti s trdimi borovimi ali pekovimi, ki mi niso bili posebno všeč in še ožulili so me. O kakšnih mehkih italijanskih čevljih takrat še nismo vedeli ničesar. Sestra Cenka si je čevlje naročala pri znanemu ljubljanskemu modnemu čevljarju Kocjanu, sama pa sem prve čevlje, narejene po meri, dobila šele za maturo. Nekaj mesecev vnaprej jih je bilo treba naročiti, tako so bili modni čevljarji zasuti z delom. Le z nogavicami sem imela večjo srečo. Svakinja Ladi, ki je delala v tovarni nogavic v Savljah, me je oskrbovala z najlonskimi nogavicami. Ob vsakem prazniku mi jih je podarila nekaj parov in to je bil velik privilegij. Če so se mi strgale, sem jih nosila popravljat njeni sodelavki, ki je včasih za to nekaj malega zaračunala, včasih pa mi jih je popravila kar zastonj.

Zimskih čevljev nisem imela, ker se jih ni dobilo. Kmečke ženske so sicer pozimi nosile težke, nerodne čevlje borovo, a njim ni bilo mar za modo. Mlado dekle pa takšnih čevljev ne bi obulo za noben denar, ves svet bi se ji smejal. Od jeseni do spomladi sem nosila iste nizke čevlje in tanke najlonske nogavice. Tudi hlače se takrat niso nosile, pod krilo pa je pozimi tako neznansko pihalo, da sem prihajala iz šole z rdeče modrimi lisami po nogah. A takrat se niti nisem zavedala, kako slabo sem oblečena, s svojima sestrama in večino drugih deklet sem pač delila isto usodo.

Poleg vsega hudega, kar smo prestajale ob kroničnem pomanjkanju obleke in obutve, smo morale v šoli nositi še halje, nočno moro odraščajočih deklet. Predpisana je bila črna barva, edino blago, ki ga je bilo mogoče dobiti, pa je bil klot. Halje so sicer pro-

dajali v trgovinah z delovnimi oblekami, toda z njimi je bil še večji križ, kot z ostalo konfekcijo, nemogoči, starinski kroji bi bili kvečjemu primerni za kakšnega starega uradnika iz predvojnih časov, ne pa za mlado dekle. Tako je bila spet na vrsti sestra Metka, ki si je za mojo haljo izmislila moderen kroj, da sem se vsaj malo spodobno počutila v njej. In tudi druga dekleta so si halje dala sešiti, nobena ni hotela nositi konfekcijske. Kljub modernemu kroju pa mi je bila halja neizmerno zoprna. Med tednom sem jo puščala v garderobni omarici v šoli, ob sobotah pa jo vzela domov, da sem jo oprala in zlikala. Po cesti je nisem hotela nositi in ob ponedeljkih sem jo raje stlačila v šolsko torbo in nesla v šolo. Ker mi je bila tako odveč, sem prav nemarno ravnala z njo in ko sem jo izvlekla iz torbe, je bila vsa pomečkana, do konca tedna pa še pošteno povaljana. Čez kakšno debelejše zimsko oblačilo sem jo komaj navlekla, potem pa sem bila kot povita vanjo in sem se komaj obračala. Toda halje so bile obvezne, če je katera ni imela, je dobila opomin, in dekleta smo se morala sprijazniti in potrpeti.

***

Vse gimnazijke pa vendarle niso bile tako skromno oblečene. Nekatera dekleta dobro situiranih staršev so tedaj v šolo začela prihajati v dragih, iz tujine uvoženih oblačilih. Najbolj moderne in zaželene so bile kavbojke rifle in debeli puloverji in jopice iz kosmate mohervolne v vseh mogočih pastelnih barvah. To so bile prave dragocenosti, ki so vzbujale zavist ostalih, v doma kupljena in narejena krila oblečenih deklet. Dva letnika pred nami je bila skupina štirih ali petih deklet, očitno nerazdružljivih prijateljic, ki so vse odmore paradirale okoli šole, brez halj, v kavbojkah in puloverjih iz moherja. Da se ti zmeša od zavisti! Vsa dekleta smo tedaj sanjala o takšnih kavbojkah, a le redkim se jih je posrečilo tudi dobiti. Moj oče, recimo, je bil trdno prepričan, da so oprijete kavbojke za mlado dekle nespodobne in še na misel mu ni prišlo, da bi mi jih priskrbel, čeprav bi mi jih gotovo zlahka. Poskusila sem tudi pri bratu, ker sem mislila, da bo imel več razumevanja za modo, a sem se pošteno zmotila.

»Kar nariši si jih!« mi je svetoval, ne da bi me hotel kaj dolgo poslušati.

Državne meje pa so se postopoma le bolj odpirale, ljudje, razen politično sumljivih, so dobili potne liste in lahko so kupili določeno skromno letno kvoto deviz, zaživel pa je tudi črni devizni trg. Sprva redko, potem pa vedno bolj množično, so ljudje hodili po nakupe v tujino. Riž, makaroni, kava, pralni prašek, delikatese in toaletne potrebščine, vse to je romalo v Jugoslavijo. Bilo je dosti ceneje kot doma, izbira pa neprimerno večja. Moderen je postal toaletni papir v rolah, ki ga pri nas še niso izdelovali. Podjetja so organizirala nakupovalne izlete, uvedena je bila avtobusna proga v Trst. Mladi, predvsem tisti, ki so že sami služili, so hodili v Italijo po obleko in obutev. Kupovali so si bunde iz sintetike in zimske čevlje, nekakšne klobučevinaste copate na zadrgo, najlonske dežne plašče, ki so jim rekli »šuškovci«, mrežaste hlačne nogavice, kavbojke, puloverje in čevlje. Na meji je bilo treba pokazati potrdilo o nakupu deviz in do tega zneska je bil uvoz dovoljen, a skromna kvota ni zadostovala in večino stvari je bilo treba pretihotapiti. Italijani so znali dobro izkoristiti neznanski naval revnih kupcev iz sosednje socialistične države in v vseh obmejnih krajih so odpirali trgovine in tržnice s ceneno, ničvredno robo, posebej namenjeno jugoslovanskim kupcem, ki so doma imeli tako borno izbiro, da so pokupili ves italijanski škart. V mestnih trgovinah, kjer so kupovali domačini, pa so bile cene za naše razmere enormne in le malokdo si je lahko privoščil tam kupovati. Naša oblast pa se ni znala, ali pa ni hotela, prilagoditi potrebam in željam prebivalstva in je raje dopuščala, da so se ljudje drenjali po zakotnih italijanskih tržnicah in tihotapili ceneno robo domov.

No, meni takrat, ko sem bila gimnazijka, in tudi kasneje, ko sem bila študentka, tujina tako ali tako ni bila dostopna. Moji starši po nakupih v Italijo niso hodili. Oče za takšne stvari ni imel nobenega smisla in tudi denarja za to ni hotel trošiti, mama pa se mu je pač podredila, tako kot običajno. Vse, kar sem takrat premogla inozemskega, je bil šal iz moherja in mrežaste hlačne nogavice, ki mi ju je za božič poslala moja angleška prijateljica Norma. Ja, pa še rdeče elastične kopalke mi je mama prinesla z izleta na Dunaj. Prilegale so se mi kot ulite in ponosno sem jih nosila, dokler niso domala razpadle.

Prvič me je v Trst peljal šele moj, takrat bodoči, mož Miro. Hotela sem si kupiti kavbojke in sem stopila v neko specializirano trgovino v mestu. Na tržnici na Rusem mostu namreč nisem hotela kupovati. Trgovec mi je nejevoljno začel zlagati na pult razne modele hlač najnižjega cenovnega razreda, zraven pa zmajeval z glavo in brundal:

»Povera gente! Povera gente!« Zelo se mi je zdelo za malo.

»Presneti Lah, kaj pa misliš, da si!« sem užaljeno siknila, mu pustila kup razmetanih kavbojk in šla iz trgovine. In še takrat sem ostala brez kavbojk.



Alma Karlin: UROKI LJUBEZNI – UROKI SMRTI

Prevedla in spremno besedo napisala Cveta Kovačič.
Celjska Mohorjeva, Celje 2009; 242 strani

Lansko leto je naposled prineslo prelom v odnosu Slovencev do Alme Maximiliane Karlin. Sto deset let po rojstvu te izjemne ženske, svetovne popotnice in pisateljice iz Celja, in osemdeset let po tem, ko se je odpravila na pot okrog sveta, se je tudi širši javnosti bolj na široko odstrla njena komaj verjetna življenjska zgodba. Najbolj odmevno sta nanjo opozorila informativno bogata televizijski in knjižni portret – film Marte Frelih *Alma M. Karlin: Samotno potovanje* in ilustrirana monografija Jerneje Jezernik *Alma Karlin, državljanska sveta,* ki smo jo že predstavili. Manj opažen je ostal prevod knjige *Uroki ljubezni – uroki smrti,* s katero Celjska Mohorjeva najbolj sistematično med slovenskimi založbami nadaljuje objavljanje njenih spisov.

V tej po vrsti drugi knjigi, objavljeni šele leta 1930, je Alma Karlin zajela doživetja Južnega morja, kamor je prispela prek Amerike, Japonske, Kitajske in Avstralije – pet let po odhodu od doma. V prvem razdelku opisuje odkrivanje Polinezije, v drugem pa spoznavanje melanezijskih in mikronezijskih otokov. Povsod, kjer se je ustavila za dalj časa, so jo najbolj zanimali mitologija in vraževerju domorodcev, še posebej položaj žensk, ter pomen različnih tabujev v njihovem življenju. V dveh letih, ki ju je Karlinova prebila na južnomorskih otokih, je prebolela malarijo in za las ušla usodi, da bi si jo kanibali privoščili kot »dolgo svinjo« – človeško pečenko. Veliko je pretrpela, toda bolj kot vse bolezni in nevarnosti so jo spravljali v obup evropski založniki, ki so v nedogled obljubljali, a nato odlagali objavo njenih rokopisov.

Alma Karlin je obiskala Tihomorske otoke, ko so bili še pod kolonialno oblastjo Anglije, Francije in drugih sil. Povsod je bilo čutiti vpliv zahodne civilizacije, ki pa ga seveda ni mogoče primerjati z vse, kar je avtohtonega, odplavljajočo globalizacijo naših dni. Kolonizatorji so z zakoni in orožjem branili svoje gospodarske interese, niso pa se, razen v osamljenih primerih, s posebno vnemo lotevali izkoreninjevanja starodavnih šeg in navad otočanov. Izjema je bila prepoved ljudožerstva, pa še pri tem niso bili povsod uspešni. Več škode kot z vsiljevanjem svoje vere in vrednot so samobitnosti domorodcev prizadejali z »izvozom« alkohola in bolezni. Evropejka Karlinova teh pojavov ni odločno kritizirala, ni pa jih spregledala.

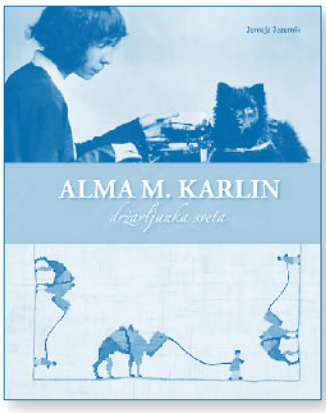
V njenih opisih je pogosto čutiti neodločnost. Kadar je bila priča nenavadnemu pojavu ali dogodku, je včasih ponudila empirično razlago zanj, še pogosteje pa se je zadovoljila z opisom. Nekateri njeni komentarji pa so nadvse zanimivi, celo filozofski. Na primer ob vračevem slovesu od pokojnika na Salomonovih otokih. Vrač, ki nad grobom maha z vejo, pravi: »Tako kot ta veja si nastal iz zemlje, in tako kot veja ovene, si moral oveneti tudi ti; toda ko zgnije, nastane drugo drevo z drugimi vejami, in tako boš tudi ti spet nastal, ko pride čas.« Karlinova pa: »To je vendar nezaslišano za pogana, ki je še ljudožerec in hodi okoli napol gol! Velikokrat sem se vprašala, zakaj hočemo tujim ljudstvom vsiljevati naše gledanje na Boga in bivanje. Mnogo poti vodi na vrh gore, a od tam vsi vidijo isti Mesec ...«

Razumeti je poskušala celo trgovca s trupli, ki se je pritožil na katoliškem misijonu, da je angleška vlada povsem uničila njegov posel, kar se mu je zdelo zelo nepravično ... Drugi kraji, drugi običaji, je lakonično pripomnila Karlinova.

Oba potopisa je prevedla Cveta Kovačič, ki je dodala še izčrpno uvodno besedo, kamor je vpletla tudi osebne spomine na srečanja z znamenito someščanko. V njej spremlja Almo Maxmiliano – ki ni bila Maximilian, kot si je želel oče, priletni major Jakob Karlin –, vse od rojstva pred sto dvajsetimi leti in odraščanja v ponemčeni celjski družini prek popotniških podvigov in pisateljskih uspehov do težkih vojnih in povojnih let ter smrti. Mati jo je uklepala v spone meščanske spodobnosti, oče pa ji je razvnemal domišljijo in zanimanje za daljne tuje kraje. Ta neustavljiva radovednost ji je ostala in takoj, ko je bilo mogoče, se je z majhnim kovčkom in pisalnim strojem, z malo denarja, a oborožena z znanjem devetih jezikov, odpravila na pot okrog sveta, ki je namesto načrtovanih treh trajala skoraj devet let.

Njen podvig bi bil izjemen že za dobro opremljeno odpravo, kaj šele za eno samo, v vsem od sebe odvisno žensko! Še toliko prej, ker se Alma Karlin ni le selila iz kraja v kraj, ampak je povsod, kjer se je ustavila, tudi raziskovala in »od blizu spoznavala dušo ljudstev«. Polnila je zvezke z dnevniškimi zapiski, denar za nadaljevanje poti pa si je morala vedno sproti zaslužiti s prevajanjem in predavanji. Včasih ji je uspelo kmalu, še večkrat ne. A je zmogla vse napore in bila kos vsem nevarnostim. Bila je zvesta prepričanju, da mora svoje bogato znanje prenašati na soljudi. »Ni smelo ostati v meni kot zaklad, ki ga preprosto zakopljemo v zemljo,« je zapisala.

Iztok Ilich



Jerneja Jezernik: ALMA KARLIN, DRŽAVLJANKA SVETA

Mladinska knjiga Založba, 2009; 232 strani

Zamudništvo že od nekdaj spremlja in oblikuje naš zgodovinski spomin. Bržkone v tem nismo osamljeni in tudi ne najhujši grešniki med vsemi, a vendarle. Tako malo nas je, da s preštevanjem ne bi smeli imeti toliko težav, kot jih imamo. In jih najbrž tudi ne bi imeli, če tega spomina/samopodobe ne bi tako trdovratno krnile in cepile vseobsegajoče ideološke delitve, zaradi katerih (trenutne) oblasti vedno znova tehtajo tudi pravice zaslužnih pokojnikov in pokojnic do priznanj in časti – če ne celo do spomina.

Potem ko so Celjanki Almi Maximiliani Karlin med vojno po življenju stregli Nemci, ker se ni hotela vključiti v njihovo propagandno mašinerijo, in se je zato rešila na osvobojeno partizansko ozemlje, ji tudi nove oblasti pet let po vojni, ki jih je še dočakala, niso dovolile oditi iz države. Dopuščale so ji le zelo skromno preživljanje. Bržkone največ zato, ker je pisala nemško in je zato veljala za Nemko – čeprav je imela slovenske prednike in je nacistom odločno obrnila hrbet.

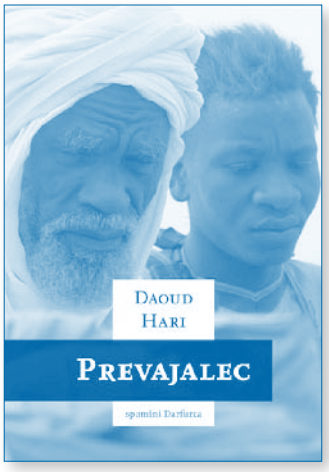
Prvi knjižni prevod Alme Karlin smo dobili šele leta 1969, nato so morala miniti še skoraj tri desetletja, da je širša slovenska javnost naposled lahko začela »odkrivati« tudi druge njene potopisne in leposlovne knjige. V naslednjih letih smo jih dobili kar deset, leto 2009 pa je bilo Almi Karlin še posebej naklonjeno. Televizijski film Marte Frelih *Alma M. Karlin: Samotno potovanje* je bil dobro sprejet, kdor ga je zamudil ali je želel izvedeti več, pa je že lahko vzel v roke biografski album ki ga je pripravila Jerneja Jezernik dobra poznavalka življenja in dela Alme Karlin ter med drugim tudi prevajalka dveh njenih knjig. Povrhu je pri Celjski Mohorjevi jeseni izšel še komentiran prevod potopisa *Urok ljubezni – urok smrti*.

Albumsko zasnovane monografije, s kakršnimi je Mladinska knjiga v zadnjih letih počastila Srečka Kosovela, Simona Gregorčiča in Primoža Trubarja, so kot nalašč za »prijazne«, poljudno ubrane in slikovno bogate prikaze življenja in dela uglednih jubilantov. Knjižni portret Alme Maximiliane Karlin sledi tej tradiciji, a je – v primerjavi z upodobitvami omenjenih znamenitih Slovencev, ki so predvsem na novo povzeli že splošno znana dejstva o njih –, pomembnejši dogodek, saj je prva tako temeljita predstavitev njene izjemne življenjske zgodbe.

Tudi tukaj gre za preplet pogledov z več ravni in iz različnih zornih kotov. Na začetku je Jerneja Jezernik orisala otroštvo Alme Maximiliane Karlin (1889–1950), pri čemer se je naslonila na njen avtobiografski zapis *Kako sem postala človek*. Sledi izbor odlomkov iz potopisnih in literarnih del 'državljanke sveta', ki ga sklepa prevod pesmi *Ko duše pokličem*. Temu večino knjige obsegajočemu avtorskemu delu sledijo kratek pregled poročil iz tujih časopisov in pisem bralcev ter spomini sorodnikov in prijateljev – tudi dolgoletne sopotnice, »sestre po duši« Thee Schreiber Gamelin –, in različna pričevanja, na primer Uršule Cetinski, Polone Vetrih, Marte Frelih in Veronike Drolc. Judita Tkavc je tem zapisom dodala kronologijo postopnega razkrivanja literature Alme Kalin v slovenščini, na koncu pa so pred izčrpno bibliografijo nanizani še odlomki iz publicističnih tekstov o pisateljici izpod peres Alenke Puhar, Silvije Borovinik in Neve Šlibar.

Ne nazadnje Alma Karlin v tej knjigi s popotnimi skicami, risbami in akvareli razkriva poleg izjemnega daru za opazovanje tudi nadarjenost za slikanje. K bolj živi predstavi o njeni življenjski poti prispevajo še dokumentarne fotografije in različni predmeti iz njene zapuščine, shranjene v celjskih muzejih, NUK in v zasebnem arhivu Jerneje Jezernik, ki jih je premišljeno izbrala, pravšnje mesto v knjigi pa jim po določil opremljevalec in oblikovalec Klemen Kunaver.

Iztok Ilich



Daoud Hari: PREVAJALEC: spomini Darfurca

Prevedel Marko Petrovič. Predgovor napisal Tomo Križnar. Didakta, Radovljica, 2009.

Daoud Hari je kot član plemena Zaghawa odraščal v zahodnosudanski pokrajini Darfur. Tradicionalno vaško življenje, brezskrbne kamelje dirke po puščavi, barvita po-

ročna slavja in igre v luninem soju so pred sedmimi leti prekinili vojaški helikopterji, ki so se spustili nad darfurske vasice. Po dolgoletnem sistematičnem vladnem iztrebljanju nearabskih staroselskih Afričanov Darfurja, ki poteka v sklopu vladnega programa odstranitve političnih nasprotovanj in tekmecev za oblast, so aprila 2003 darfurske uporniške skupine napadle vladno vojaško bazo. Hoteli so uničiti letala in helikopterje, ki so uničevali njihove vasi. Nasilni predsednik Omar Hassan Ahmad al-Bashir je v odgovor poslal na tisoče džandžavidov, smrtonosnih milic na konjih, ki so prišli pobijat, požigat in posiljevat, da bi na ta način iztrebili domorodce z njihove zemlje. To je genocid v Darfurju, za katerega ve ves svet.

Mnogi Darfurci so bili prisiljeni poprijeti za orožje. A namesto puške je mladi Daoud Hari, čigar vas je bila uničena, mnogi člani njegove družine pa izgnani ali ubiti, uporabil svoje znanje angleščine. Potem ko je po puščavskih bojiščih pomagal šibkim in ranjenim priti do hrane, vode ter varnega zavetja, je mednarodnim humanitarnim organizacijam in novinarjem, ki so prišli na krizna območja, nudil usluge kot vodič in prevajalec. Zavedal se je, da s tem tvega svoje življenje, saj je bil vstop »tujim vohunom« s strani sudanske vlade prepovedan, vsakršna pomoč njim pa najstrože kaznovana. Daoud Hari je v naslednjih letih opravil čez tisoč pogovorov z različnimi posamezniki s celega sveta, skrbel za varen prevoz novinarjev na krizna območja in nazaj – kar se je nemalokrat končalo s pregoni, smrtnimi grožnjami in zverinskimi mučenji. Na vprašanje, kako je lahko preživel to nepredstavljivo morijo, je povedal: »Najboljši način, da zakoplješ svojo bolečino, je ta, da pomagaš drugim in se temu ves predaš. (…) V sebi sem se počutil bolj mrtvega kot živega in želel sem samo to, da bi bili moji preostali dnevi na tem svetu koristni«.

To je svet v katerem se pojavljajo grmade mrtvih ljudi, tudi majhnih otrok, prebodenih s puškami, kjer se devet do štirinajstletne deklice z vsakodnevnega odhoda po vodo vračajo posiljene s strani vladnih posameznikov lastne države … Edino zdravilo in protibolečinsko sredstvo je skodelica čaja. Ta svet grozljivega trpljenja živo preseva skozi avtobiografsko izpisane strani Harijevih spominov. Zdaj živi v New Yorku, kamor se je umaknil zaradi sudanskih vladnih groženj izdajstva in vohunjenja in kjer upa, da se bo nekoč, ko bo doštudiral, lahko vrnil v svojo domovino, k svoji družini. Knjigo je napisal z namenom, da bi svet ne le natančneje spoznal darfursko krizo, ampak z ukrepanjem pripomogel k njenemu hitrejšemu koncu. Brez pisateljske vneme, tarnanj ali obsojanj napisana knjiga, z avtorjevim intervjujem, opisom poteka celotne darfurske krize in dodano Splošno deklaracijo človekovih pravic, je nadvse živo pričevanje o strahotnem genocidu XXI. stoletja. Ta še vedno poteka pred očmi svetovne javnosti.

Jasna Vombek



Milo Dor: MOŽ, KI JE ZNAL LETETI

Prevedla Alenka Novak. Celjska Mohorjeva družba, 2010

Že kmalu, ko sem začel brati to ljubko noveleto, mi je bilo – po deseti strani –, jasno, da bi lahko nastal po njej kratek, a zanimiv in prepričljiv televizijski film. Treba bi bilo napisati scenarij. Morda pa ga bom kar sam!

Pisatelj Milo Dor (njegovo pravo ime je Milutin Doroslovac), ki je napisal tudi vrsto daljših in večjih del, se tokrat predstavlja kot pronicljiv opazovalec in poznavalec človeškega in živalskega sveta ter njunega sožitja, sobivanja.

Na prvi pogled nenavadno, v resnici pa tako humano prijateljstvo med živaljo, vrabčkom Čivom, in človekom, nezaposlenim zdravnikom Robertom, je enkratno, a v dani situaciji samo po sebi umevno. Robert je dober in plemenit človek in žival-ptič to občuti. Kajti živali imajo tisti »deseti« čut, ki jim pove, ali je kak človek dober ali ne. Slabemu se umaknejo in od njega zbežijo, k dobremu pridejo in se mu dobrikajo. Predvsem ptički, med njimi so najznačilnejši potepuški vrabci, so nadvse prestrašeni in nezaupljivi. Velika stvar je pridobiti njihovo zaupanje.

Dorov junak Robert nima posebnih težav pri navezovanju stikov s Čivom. Polomljeni ptiček, ki ne more več leteti, podari to zmožnost svojemu človeškemu prijatelju; in skupaj odpotujeta, odletita (Čiv dobi udobno mesto pod Robertovo srajco) in si ogledujeta svet, kakršen pač je – lep in grd, čist in umazan, z dobrimi in s slabimi ljudmi. A največkrat s slabimi.

Odnosi med človekom in drobnim ptičkom se le še poglabljajo, čeprav ne govorita »istega« jezika; vrabec še naprej čivka, moški uporablja človeško govorico. A se vendar prav dobro razumeta.

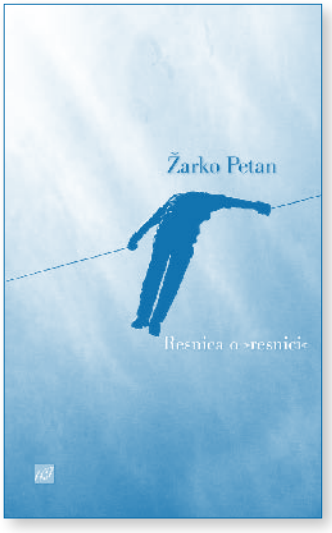
Značilno in žalostno je pripovedovanje starega ribiča, ki ugotavlja, da je človeštvo onesnažilo in zastrupilo celó morje, ki je polno pralnih praškov ter različnih strupov. Ribe poginjajo in ljudje se ne morejo več z njimi prehranjevati. Tako tudi sami sebe ubijajo.

Potem spoznata še drugačno morje, ki je na videz čisto, a med ljudmi ob njem vlada vojna. Pa ne med tujci in domačini ampak med prebivalci samimi; nekoč so – kot predstavniki različnih narodov in veroizpovedi –, živeli složno skupaj, zdaj so se začeli med seboj pobijati. Prekrasna peščena plaža ne koristi nikomur, saj je polna trupel in ranjencev.

Zgodbica ima poučen nauk: z različnimi tehničnimi iznajdbami nam ne bi bilo treba spreminjati zemlje temveč človeka. Robertu se ni treba spreminjati, on že je Človek; še naprej bo dober, pošten, usmiljen do sočloveka in do živali. Ko bi ga le vsi drugi posnemali!

To »povest za odrasle in otroke« je prevedla Alenka Novak, ilustrirala pa Rita Berger.

Vladimir Frantar



Žarko Petan: RESNICA O »RESNICI«

Celjska Mohorjeva družba, 2009

Osemdesetletnica režiserja in pisatelja Žarka Petana je priložnost, da vsaj bežno prikličemo v spomin njegovo navzočnost na ustvarjalni poti. Starejši generaciji je ostal v spominu kot inovativen gledališki režiser, bil je eden soustanoviteljev gledališča Oder 57; znal je posredovati gledališka dela, kot jih prej nismo poznali. Vsem beročim pa je zapisan kot pisatelj kritičnega peresa. Najširše pa se je priljubil kot izviren, duhovit aforist. *Resnica o »resnici«* je zbirka 28 proznih zapisov spominskega značaja in esejistično ubranega v polpretekli čas, pretežno v predosamosvojitvenih razmerah, muk in težav v različnih navzkrižjih, pretresih.

Žarko Petan je že kdaj prej s kritično ostrino obravnaval osebe in tipične razmere zavrtosti, zatrtosti, tako da imajo nekateri deli sedanjih prispevkov dotikališča z natisnjenimi deli, kar pa ne pomeni, da gre za golo ponavljanje, ampak za spominsko-razmišljujoče navezovanje na tematike, ki še vedno vzbujajo interes in napeljujejo na osebni odziv bralca. Žarko Petan, ki je bil žrtev represij, piše z izkušnjo, želi ostati kritično jasen, z osebnim mišljenjem, dopušča drugim drugačno stališče, a se hoče spoprijeti z žgočo problematiko, ki še nima docela razčiščenih dognanj zgodovinarjev.

Pisatelj z osebno kritičnim obravnavanjem spominsko veže vse, kar ga je življenjsko, miselno in čustveno prizadelo. Stresne situacije so posledica večnega beganja, težka življenjska (pre)izkušnja pa ostane v zavesti in spominu. Pisatelj odrazi svoje šolske doživljaje v času II. svetovne vojne v prepletu življenjske negotovosti, srečno rešeni situaciji od Zagreba do Trsta idr. Sodeloval je pri tržaški skrivni antifašistični organizaciji /katoliki, liberalci, komunisti skupaj/, potem je po vojni v Mariboru deloval pri SKOJ, a je spregledal veliko razliko med tržaško demokratičnostjo in sovjetizirano enosmernostjo, nakar se je oddaljil od političnega delovanja, ni pa se politika oddaljila od njega.

Pisatelj niza dogodke in pretrese vse do povojne obsodbe na zapor in prijateljevanja s Slavkom Goldsteinom. Petanovi spomini sežejo na različna aktualna področja in do osebnosti, ki so odločilno vplivale na usodo ljudi; ob znanih dejstvih najdemo tudi manj znana ali neznana, slednje daje navajanjem posebno privlačnost. Razumljivo je, da je ob vseh zunanjih dogodkih in prepletih del spominov vezal na družinski krog, razburljiv razplet s tragiko povojne usode staršev. Petanovo gledališko izkustvo je med drugim povezano s prelomno predstavo Pasje srce spod peresa Mihaila Bulgakova.

Pisec pojasnjuje tudi zaplete, ki jih je doživel kot direktor RTV, nakar so ga odstavili. Nanizal je vrsto srečanj, konfliktnih situacij, kot jih je moral preživeti, se odzval na razmere in čas ter osebnosti. Odprto je povedal svoje mišljenje in svoj kritični odnos do stvarnosti. Z upravičenim negodovanjem je spregovoril o strahovih, obtoževanjih, na splošno o pojavih, ki razdvajajo ljudi in škodljivo vplivajo na posameznika in skupnost. O svojem prepričanju pravi: »….do 1945 sem bil antifašist, nato pa do danes antikomunist. Moje prepričanje je dosledno, kajti fašizem in komunizem sta siamska dvojčka, njuni politiki in metode so bili identični.« Pisec seže tudi v poosamosvojitveni čas in opozarja na kontinuiteto nekdanjih političnih sil in silnic v praksi, ne da bi težil k poenostavljanju, enosmernosti, kar izpove, pove iz lastnih izkušenj.

Noviteta Žarka Petana je lahko, zanimivo branje memoarnega značaja, odprto navzven in navznoter. Nekatere zadeve poznamo iz prejšnjih Petanovih del, nekatere so osvežujoče nove. Osebna avtobiografska nota se prepleta s časom, razmerami in osebami, kot jih je književnik doživel z izkušnjo, s svojim prepričanjem in moralno držo. Kakorkoli jih doživlja in presoja, ostaja zvest etičnim načelom, ima svoj izoblikovan nazor, dopušča drugačnost, pri bralcu pričakuje samostojno soočanje z navzkrižji življenja in družbe. Jurij Jančič pa je likovno aforistično opremil naslovnico knjige. *Resnica o »resnici«* se tako pridružuje več kot 70 Petanovim izvirnim knjigam,

da ne govorimo o še večjem številu prevodov v tuje jezike in antologijah. Literarno je Žarko Petan ostal samotni jezdec, ki ni pripadal nobeni struji ali skupini, a se je uveljavil doma in v tujini.

Igor Gedrih



Janez Juhant: ETIKA I

Na poti k vzajemni človeškosti. Študentska založba Ljubljana, 2009

V slovenščini imamo kar nekaj prevedenih knjig s področja etike, a z bolj poljudnim, površinskim pristopom in vabljivimi naslovi, če odštejemo Küngov *Svetovni etos* ali še kakšno. Zato je na domačem področju ugodno presenetil Janez Juhant s prvim delom *Etike*. Njegova izhodiščna misel avtorja je: »Etična teorija je zato opora vsem, ki bi radi bolje poznali sebe in družbo, v kateri živijo. Etika je vzajemno, oziroma skupno prizadevanje ljudi za ohranitev človeškega.«

Uvodno poglavje Juhantove novitete najprej pove nekaj o naravi etike v filozofiji. Že v antiki so v etiki videli srčiko filozofije, seveda ta ob množici etičnih možnosti in izkušenj ostaja širša povezava s časom, družbo, vero, moralo. Janez Juhant meni, da človek sprejema simbolni svet bolj na čustveni kot razumski ravni.

Glede metod se pisec dotakne narave induktivno-hermenevtične metode, pa analitično-dialektične, transcedentalne in še drugih. Tudi etika je različno naglašena, naj gre za normativno (deontološko) ali za evolucijsko, pa tudi utilitaristično. Večina etik temelji na vrednotenjih, tudi teoloških; kot umska panoga teži k izpopolnjevanju človeka. Judovstvo in krščanstvo sta bistveno prispevala k pojmovanju človeka kot osebe – poleg grške umske (logične) in rimsko pravne izkušnje –, in omogočila njegovo etično utemeljitev, ugotavlja avtor. Problem sodobne družbe ni le v tem, da na splošno manjka zavest in dejanje etike, ampak tudi, da se etika omeji le na delne etične cilje. Med etiko in moralo ni natančne razmejitve. Je pa etika povezana z drugimi panogami, npr. s sociologijo, psihologijo, z naravoslovjem, zgodovino, verstvi. Avtor je smiselno vključil etiko drugam, širše, a potrebno; razložil je etiko v Indiji z mnogoobraznimi spoznanji in načeli, vse do džainizma in budizma. Pri Kitajski ostajata v ospredju konfucianizem in daoizem. Brez teh razlag bi bilo širše vedenje osiromašeno in pomanjkljivo. Po starem Egiptu, Mezopotamiji in judovstvu je poglavje o Grkih širše razčlenjeno, od Platona do epikurejcev. Nato pisec razlaga krščanstvo z glavnimi predstavniki, osvetli bistvene pojave in načela, upošteva tudi najbolj značilne predstavnike, npr. Avrelija Avguština, Abelarda, Tomaža Akvinskega, mojstra Eckharta, upošteva frančiškanski red. Ne glede na to, ali je kdo bolj mistik kot etik, izvzame etični princip kot pomembno kategorijo širše zavezanosti. Natančno lahko sledimo islamski etiki v različnih teoretičnih in praktičnih izpeljavah. Avtor vidi novi vek v konfliktu med krščansko in ateistično etiko. Za to obdobje je značilen antropocentrizem s humanizmom in renesanso. Avtor obravnava niz filozofov od idealistov do utilitaristov, materialistov, saj želi razjasniti vozlišča nemalokrat zapletenih vprašanj.

Avtorju gre priznanje, da ni zaobšel etike pri Slovencih. Kar nekako ne vemo, da je treba iskati začetke v samostanskih šolah XI. in XII. stoletja. Omeniti velja vsaj Matijo Hvalo z Vač, ki je postal dekan dunajske artistične akademije, privrženec Aristotela; pa Franca S. Karpeja, razsvetljenskega misleca; med novejšimi sta Anton Mahnič, radikalen zagovornik krščanske etike, pa Aleš Ušeničnik z družbeno-socialnimi vprašanji, ki zagovarja povezanost med nravnim in pravnim. Janez Juhant navaja tudi Ivana Ahčina, begunca v Argentini, kot tamkajšnjega vodilnega teoretika socialnih in idejnih vprašanj. Seveda je pisev upošteval sodobne mislece, ki so s svojimi deli aktivizirali etiko, ne glede na razlike med njimi. Eno glavnih vprašanj, tako v preteklih oddaljenih letih kot v sedanjosti, je problematika svobode. Beseda o območju svobode je sicer že prej stekla, toda Janezu Juhartu se je zdelo potrebno obravnavati vozlišče teh vprašanj v svoji pojavnosti, teoriji in praksi s širšega vidika. Najprej je v ospredju vprašanje determiniranosti svobode. Nesvoboda je tista, ki izziva in povzroča željo po uresničevanju svobode. Krivda človeka se nujno spoprijema tako z odgovornostjo kot z etično zavestjo in s posledicami. Janez Juhant natančno opredeli potankosti, vse do subsolidarnosti, postmoderne in do vlog medijev. Problem dobrega in zla je spremljajoča vsebina razprave ne glede na obdobja, posebno žarišče pa je totalitarizem. Skrivnost zla pisec navezuje tudi na krščanstvo.

Utemeljitev etičnega in moralnega pisec obravnava z več aspektov, od religioznega, logičnega do hermenevtično-antropološkega, deontološkega. Janez Juhant zaključuje razpravo z dialoško umetnostjo življenja. Nato oriše temeljne okvire etičnega posredovanja. »Vsi ti etični teoretiki menijo, da obstajajo splošne (skupne) postavke, po katerih vsi ljudje morajo priznavati nekaj splošnega (univerzalnega), če naj ljudje sobivajo drug z drugim.«

Poenotenje o vrednotah življenja mora biti skupno vodilo. »Politični pritisk ni primeren, ker se z njim norme ne da uresničiti.«

Juhantov prvi del *Etike* je izjemno dejanje, ki kar kliče po nadaljevanju. Njegova strokovna raziskovalna razprava ima oporišča v preteklosti in sedanjosti, prednost ima slednje. Opira se na razne mislece in osebnosti, od Platona, Terezije iz Kalkute, Kanta, do MacIntyrea, Levinasa, Milčinske, Trstenjaka in številnih drugih. Z njihovimi primeri soponazarja zapletena vprašanja vsega, kar je povezano z etiko. Pri vsem raziskovalnem delu ohranja svoja nepristranska gledišča, strogo objektivna razprava odraža v širini in globini celovita dognanja in poglede. Janeza Juhata odlikuje pretanjenost v problematiki, ki je lahko zahtevna in zapletena. Pri vsej vsebini pa velja naglasiti aktualnost razprave. Njegova *Etika* bo privlačna tako strokovnim krogom kot splošnim interesentom za etična vprašanja in prakso.

Igor Gedrih



Več piscev: POJMOVNIK SLOVENSKE UMETNOSTI PO LETU 1945

Študentska založba, Ljubljana, 2009

Razcvet umetnosti po svetu in pri nas po letu 1945 je bil izreden v vse smeri in stile. Novi pojmi, gibanja, težnje in skupine so pripomogle k ustreznim novim ugotovitvam in opredelitvam likovne umetnosti. Če je bilo poznavalcem in strokovnjakom tudi izrazno definicijsko jasno, o čem in o kom gre beseda, pa je preprostejši ljubitelj sodobne umetnosti bil v zadregi in je pogrešal vsaj informativne oznake, razlage. Kar predolgo časa smo bili brez tovrstnega leksikalnega dela o povojnih tokovih in pojavih, zato je tem bolj dobrodošel *Pojmovnik slovenske umetnosti po letu 1945.*

Nadja Zgonik je kot urednica zbrala številno ekipo sodelavcev in sodelavk, ki so vsak s svojega strokovnega področja prispevali temeljne opredelitve gesel in kar spada v jedro obravnave. Mestoma so tvegali izvirna imenovanja, najsi bi bilo že utrjeno umetnostnozgodovinsko označevanje kar ustrezno. Razume se, da so upoštevali zgodovinska dejstva ter uvrstili ključna imena ter odbran seznam literature, kar širše omogoča spoznanje problematike.

Za primer omenimo nekatera gesla, ki se dandanes kar redno pojavljajo na razstavah in medijih: abstraktni kolorizem, bodyart, eksistencialistična figuralika, feministična umetnost, ideologija in umetnost, informel, konceptualizem, minimalizem, netart, performans, vizualna poezija. Ob drugih geslih je težnja po celokupnem prikazu likovne problematike zgoščena in zadeva bistvo. Abstraktni kolorizem je več kot tisto, kar se veže na Vasilija Kandinskega in naslednike. Zapleteno vprašanje ekologije in umetnosti je nepogrešljivo vezano na naravo in človeka, vse do metafizične komponente in do ogroženosti. V geslovniku najdemo fantastično umetnost, medtem ko je Luc Menaše vztrajal pri surrealizmu; pri njem se pojem veže na podzavest in psihološki avtomatizem, fantastična umetnost pa presega tak okvir. S pojmom feministična umetnost smo v zadregi, v jedru naj ne bi bila enosmerno feministično naravnana, zato govori o dosežkih žensk v slikarstvu, kiparstvu, grafiki, fotografiji in videu, pogosto se da razvideti angažiran način videnja in udejanjanja. Fotografija je bila predolgo v ozadju pri nas (in tudi po svetu), šele nekaj desetletij je priznana kot možnost umetniškega izražanja, torej preko običajnega naturalizma.

Morda pri gestualnem slikarstvu niso izrabljene vse možnosti razlage in opredelitve, a ob imenih umetnikov pridemo do konkretne predstave o naravi te umetnosti. Grafitov, povečini so anonimni, ni mogoče obiti na podzemnih prehodih in na stenah stavb, naj gre za slikovne ali besedne primere. Med skupinami omenimo vsaj Ljubljansko grafično šolo in Skupino junij, IRWIN. Prva ima poseben pomen in namen, znotraj skupine so zbrani umetniki raznolike slogovne in problemske naravnanosti, podobno velja tudi za druge skupine, vendar še z vidno drugačnimi težnjami. Zahtevno poglavje o spletni umetnosti ali netartu bi zahtevalo širšo obravnavo, saj dandanes naraščajo tovrstne tehnike ter dosežki.

Novo slovensko kiparstvo je skušalo konec 80. let prejšnjega stoletja prevrednotiti temeljne postavke modernizma, umetniki niso priznavali hermetičnosti in samozadostnega objekta, obračali so se na gledalca in računali na njegovo čutno in intelektualno izkušnjo. Skupini OHO pripada posebno mesto v neoavantgardnih in konceptualističnih prizadevanjih, v začetku v reizmu, potem je postalo nespregledljivo vključevanje narave – ob vsem drugem. Računalniška grafika seže vse do animiranega filma. Ko govorimo o retroavantgardi, je ne smemo pojmovati kot gibanje, ampak kot retrospektivo avantgarde. Malce preseneča naslov Slovensko slikarstvo okoli leta 2000, ko gre za nadaljevanje raznih, uveljavljenih stilnih in konceptualnih raznoterosti, ko je treba opredeljevati pluralnost. Prav je, da *Pojmovnik* vključuje tržaške slovenske slikarje, poleg tega so po II. svetovni vojni imeli

pomembno vlogo pri modernizaciji likovne umetnosti, ko je v Jugoslaviji moral še trajati socialistični realizem. Poglavje zase je Umetnost v javnem prostoru, redkokdaj obravnavana z več aspektov, vselej pa zadeva občo dostopnost. Zahtevno poglavje Znanost in umetnost odraža povezujoče vplive ter prepletanja dognanj znanosti s tehnologijo in artizmom. Razume se, da je pri vsakem poglavju naveden niz imen domačih ustvarjalcev, po potrebi pa tudi tujih vzorov ali primerov.

Skicirana podoba o *Pojmovniku slovenske umetnosti po letu 1945* nakaže poglavja, področja in problematiko, kjer gre zasluga sodelavcem s smislom za bistveno in z natančno dojetim gradivom. Urednica Nadja Zgonik je opravila odgovorno delo, recenzenta Tomaž Brejc in Jure Mikuž sta prispevala svoje. Škoda, da v knjigi ni več slikovnega gradiva. Kakor je težnja vsakega sestavljalca gesel, da pove bistveno, kratko in jedrnato, pa ne bi bilo odveč, ko bi ponekod dobili razširjeno razlago. Imena posameznih umetnikov se pojavljajo v več geslih, pač glede na njihove premene. Triinšestdeset gesel zajame vse bistveno in kdaj pa kdaj ugodno preseneti z geslom, ki bi ga pri podobni knjigi verjetno ne našli. Blizu 600 stani obsegajoči *Pojmovnik* je dosežek, ki zasluži priznanje za posameznike in skupnost, kot celovito strokovno delo.

Igor Gedrih

Jože Lovrenčič

Ves Vaš ljubeči očka

Pisma hčerki Nini



1851

Celjska Mohorjeva družba
Prva slovenska založba


vadeMecum
na kratke
MARIJAN SMOLIK
SEMENIŠKA KNJIŽNICA
1851